KUBBEALTI
AKADEMİ
Mecmuası

KUBBEALTI
AKADEMİ
Mecmuası

Sayı 180
Yıl 45/4
Ekim 2016

Üç ayda bir yayınlanır.
Yerel Süreli

Kubbealtı İktisâdî İşletmesi adına sâhibi
İdris Alhanlıoğlu

Yazı işleri müdürü
İpek Dağlıoğlu

Yayın danışmanları
Prof. Dr. Mustafa Fayda
Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Dr. İ. Aydın Yüksel

Dergi Tasarımı
Kubbealtı

Kapak Tasarımı
Muhammed Nur Anbarlı

Kapak Uygulama
Melik Uyar

info@kubbealti.org.tr
www.kubbealti.org.tr
Kubbealtı İktisâdî İşletmesi
Peykhane Sokağı No.3
34126 Çemberlitaş-İstanbul
Tel: 212 516 23 56-518 92 09
Faks: 212 638 02 72

Abone bedeli
Yurtiçi: 30.- TL.
Kurumlar: 30.- TL.
Yurtdışı: 30.- USD, 25 euro

Banka hesap no:
Vakıflar Bankası, Beyazıt Şubesi
00158007260409914

Garanti Bankası, Çemberlitaş Şubesi
TR54 0006 2000 0440 0006 298709

Posta Çeki No. 337056

Baskı Özal Matbaası
Davutpaşa Cad. 81/39 Topkapı/İstanbul
Tel: 212 565 25 99

Mecmuamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

İçindekiler

5 Değerli Kubbealtı Dostları
Kubbealtı

7 Sâmiha Ayverdi'den Genelkurmay Başkanlığına Mektup
Sâmiha Ayverdi

12 İlhan Ayverdi ve Misalli Büyük Türkçe Sözlük
Prof. Dr. Mustafa Tahralı

25 Hayat Karşısında Edebiyat
Prof. Dr. Abdullah Uçman

41 Mâhur Beste Romanında Tanpınar'ın Yaratıcılığı ve Düşünceleri
Prof. Dr. Gürsel Aytaç

46 Edebiyâtımız ve Romanımız Üzerine Düşünceler
Hicran Göze

62 İslâm Dünyâsında Târih Boyunca Bilim ve Teknolojiye Bakış
Prof. Dr. Fahrettin Olguner

75 Sadâkatle İhânet Arasında: James William Redhouse
Hârun Tuncer

87 Ömer Fâruk Akün Hoca İle Röportaj -2
Zeynep Uluant

94 Akademi Mecmuası 2016 İndeksi

Değerli Kubbealtı Dostları…

Değerli Kubbealtı Dostları,

Sıcak yaz günlerinin ardından yüksek bir enerji ile yeni döneme hazır bir şekilde bir sayımızda daha buluştuk.

Bu sayımızda merhume mütefekkir yazar Sâmiha Ayverdi'nin 7 Şubat 1976 yılında Genelkurmay Başkanlığına askerî eğitim sistemine dâir yazdığı mektubu yer alıyor.

Prof. Dr. Mustafa Tahralı'dan otuz dört yıllık bir emeğin ürünü olan *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* ve bu büyük gayretin başındaki muhterem merhûme İlhan Ayverdi Hanımefendi'yi okuyacağız.

Prof. Dr. Fahrettin Olguner'in "İslâm Dünyâsında Târih Boyunca Bilim ve Teknolojiye Bakış" adlı yazısında bugün içinde çırpındığımız sıkıntıların sebeplerinden bâzılarını bulacağız.

Prof. Dr. Abdullah Uçman yine o akıcı üslûbuyla edebiyâtı bize "hayâta güzel bir gözle bakmanın, güzel bir bakışla hayâtı zenginleştirmenin, arkasında güzel hayatları ve bu hayâtın güzel izlerini bırakmanın bir yolu" olarak anlatıyor.

Merhum Prof. Dr. Ömer Fâruk Akün ile Zeynep Uluant'ın yapmış olduğu mülâkatın ikinci bölümünü de dergimizin bu sayısında okuyabilirsiniz.

Hicran Göze, edebiyâtımız ve romanımız üzerine düşüncelerini bizimle paylaşıyor. Hicran Hanım'ın zarif üslûbu ile edebiyat dünyâmızın ufuklarında dolaşacağız.

Bu sayımızın ilginç yazılarından biri de genç araştırmacı Hârun Tuncer tarafından kaleme alınmış olan "Sadâkatle İhânet Arasında: James William Redhouse". Tuncer bizi Türk dili üzerine önemli çalışmaları olan Redhouse ile tanıştırıyor.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı olarak yeni kitaplarımızı sizlerle buluşturmaya devam ediyoruz. Geçtiğimiz aylarda Sâmiha Ayverdi'nin mektuplaşmalarının ilk dördünü yayımladık. Önümüzdeki dönemde de Sâmiha Ayverdi'nin Kemal Y. Aren, Safiye Erol, Sofi Hûri ve Nezihe Araz ile mektuplaşmalarını yayımlayacağız.

Ekim ayında yoğun bir çalışma temposuna sizlerle birlikte giriyoruz. Kubbealtı geleneğinin bir devâmı olarak 1 Ekim 2016 Cumartesi gününden îtibâren; sohbetlerimiz ve kurslarımız başlıyor. Tabiî her cuma günü de Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinin sunumu var. Bütün faâliyetlerimizde yanımızda olacağınızı ümit ediyoruz.

En derin selâm ve sevgilerimizle…

Sâmiha Ayverdi'den Genelkurmay Başkanlığı Genel Sekreteri Orhan Kilercioğlu'na mektup[1]

7 Şubat 1976

Efendim,

Başı 1973-1974 yıllarına kadar uzamakta bulunmasına rağmen basına pek sızmamış olan millî bir dâvâ ile karşı karşıya bulunmaktayız. O da askerî liselerin kolej hâline getirilerek İngilizce tedrîsat yapması şâyiaları idi ki geçen seneden beri meseleyi alâkalılara duyurmakta fayda olduğu mülâhazasıyla gereken makamlara başvuruldu.

Bir millet için ordusunun kendi dilinden gayrı bir dille eğitilmesi düşüncesini evvelâ kötü bir rivâyet olarak kabul ettikse de işin fiiliyâta geçtiğini öğrenmekle bu akıl almaz teşebbüsün vahâmeti karşısında dehşetle titredik. Öyle ki 1975 Eylül'ünde birdenbire Bursa Işıklar Lisesi'nin fen dersleri İngilizce olarak verilmeye başlanınca, milletçe topyekûn bir intihar demek olan hâdise karşısında gerçek bütün çıplaklığıyla karşımıza çıkmış oldu. Zîra bu kötü adım Türkiye'yi harsından ve millî benliğinden yavaş yavaş bir müstemleke hâline getirilmeye mâtuf bir Amerikan tuzağı idi. Esâsen bugüne

[1] Bu mektup, askerî liselerin kolej yapılmasının mahzurları hakkında komisyona gönderilmiş, muhâtapları, bu konuda sadece Sâmiha Ayverdi ve Necmeddin Hacıeminoğlu'ndan mektup aldıklarını, eğer bu mevzuda birkaç îtiraz daha gelse kararlarından vazgeçeceklerini beyân etmişlerdir.

kadar kaç sivil üniversitemiz Türkçeyi kapılarından içeri sokmamak ve yabancı dille öğretim ve eğitim yapmak sûretiyle Türk gencinin millî harsını bir kenara itmiş ve memleket içinde bir "Hâcettepeliler", bir "Ortadoğulular" ve nihâyet bir "Boğaziçi Üniversiteliler" zümresi yetiştirerek yabancı kültür ağlarıyla sarılmış münevver sınıfları meydana getirmiş bulunuyordu. Bunlara inzimamen durmadan adetleri artan yabancı dille eğitim yapan sivil liselerde adı geçen üniversitelerimize insan malzemesi yetiştirmekte bulunduğundan, teneffüs ettiği havayı fark etmeyen canlılar gibi, artık gençliğin iliklerine işlemiş yabancılaşmanın yadırganmaz hâle gelmiş olması tabiî idi. Öyle ki Osmanlı târihini bir İngiliz'in yazmış olduğu kitaptan İngilizce olarak okutan bâzı üniversitelerimizin yetiştirdiği Türk gencinden elbette ki buna karşı koyacak bir reaksiyon, bir millî şuur ve asil bir heyecan beklemek safdillik olurdu. Ama düşman stratejisinin silâhlı kuvvetlere el atması ve en hazîni az da olsa bu ithal malı fikrin taraftar bulması bir kültür esâretinin ta kendisi demekti.

Tekrar ediyorum: Yeryüzünde, hiçbir milletin subay sınıfı - şimdilik teşebbüs fen derslerine münhasır görünse de- kendi ana dilinden gayrı bir lisanda eğitilmemektedir. Kabullenmek yolunda teşebbüse geçtiğimiz bu hareket, Rus kültür emperyalizmi kadar tehlikelidir. Ve görünen bu Moskof tehlikesinden kaçarken, görünmeyen Amerikan emperyalizminin pençesine düşmekten başka bir şey değildir.

Bu tasavvur ve hayaller bir milletin bütünlüğünü parçalamak ve netîcede de düşmanın ağzına lokma etmek yolunda hazırlanmış bir taktiğin ta kendisidir. Düşünmeli ki birkaç sene sonra Türk subayı Mehmetçiği eğitirken tüfeğinin aksâmından, topun mermisine kadar ona yabancı dille kumanda verecek ve zavallı Türk askeri de çarnâçar bir Amerikan sömürge askeri hâline gelecektir.

Subayla eri bir müşterek dil bağından başka hiçbir kuvvet birbirine bağlayıp yekpâreleştiremez. Orduda birlik ve berâberlik olmadıkça da memleket sathına şâmil lehimleyici bir gāye bütünlüğü düşünmek elbette muhaldir.

Basîretli ve uyanık bir dikkatle bakıldığı zaman bu millî kültür yağmacılığı, Türkiye'yi bir müstemleke yapmak ve pençesi altında tutmak karârında olan dış cereyanlardan gelmekte olduğunu görmemek kābil değildir. Hemen bütün târihî ve millî değerlerimizi hedef alan bu hücum planının en tehlikelisi ve maalesef en başarılısı da Türk diline karşı girişilmiş bulunan bu sinsi savlettir.

Tatbîki düşünülen ve kısmen de fiile konmuş bulunan yabancı dille eğitim sisteminin teknik teferruâtına gelince askerî okullarda tedris edilmesi düşünülen modern matematik derslerinin yabancı dille okutulması aşağı yukarı şu çizgiler içerisinde tesbit edilmiş bulunmaktadır.

1. Kuleli Askerî Lisesi'nin İngilizce, Bursa Işıklar Lisesi'nin Fransızca ve Almanca okutması.

İngiliz diliyle yazılan kitaplar kolaylıkla bulunabileceği halde Fransızca olanlarını bulmak hayli güçtür. Almanlar ise modern eğitimi millî gururlarına aykırı bulduklarından esâsen kabul etmemişlerdir. Buna göre fen derslerini İngilizce veya Fransızca, Almancayı ise klasik olarak üç ayrı dilde okuyan talebe grupları, harp okulu çatısı altında nasıl birleşebilirler. Bu keşmekeşin ise Türk Silâhlı Kuvvetleri'ni ne hazin bir âkıbete götüreceği îzahtan vâreste olsa gerektir. Şu da var ki yabancı dile Türk hocaları hazırlıklı olmadıklarından, bu işi siyâsî ve askerî menfaatleri bakımından millî çıkarlarına uygun gelecek olan mezkûr milletler çok yüksek ücretle bir kısmı da misyonlarının îcâbı olarak ücretsiz dahi gelmeye can atabilirler.

2. Felsefe derslerine gelince, askerî mekteplerde sosyoloji ve mantık zâten okutulmaktadır. Tedris edilmesi düşünülen modern mantık ise tamâmen istikāmet bakımından olsun tatbîkat bakımından olsun geldiği memleketin ve milletin mantığını ve düşünüş sistemini inceler ve verir. Onun için de meselâ Fransızların yazmış olduğu modern mantık pek tabiî ki Fransız düşünce mekanizmasını Türk Ordusunun körpe dimâğına aktaracağından ilerde bu yabancı düşünce ve anlayışı gayr-ı şuûrî bir otomatizm ile de olsa tatbik edecek bir kadro meydana getirmiş bulunacaktır. Bu îtibarla silâhlı kuvvetlerden bir nevi müstemleke askeri ezikliği içinde robotlaşmış nesiller yetişecek ve bunlar yabancıların misyonlarına âlet olmakla vazîfelendirilmiş olacaklardır.

3.Yabacı dille tedrîsâta taraftar olanların dayandıkları sebeplere gelince, ezcümle, memleket dışına giden subaylarımızın bilhassa NATO câmiasında tercümanların kurbânı olarak mahcup düşmeleri böylece de millî menfaatlerimize halel gelmesi müdâfaalarına zemin teşkil etmektedir.

4. Yabancı dille eğitim isteyenlerin ön çalışmalarında askerî mekteplerin kolej hâline konulması sisteminin çeşitli mahzurları gene silâhlı kuvvetler mensupları tarafından birkaç defalar belirtilmiştir. Bu hususta yazışma evrâkı Kuleli Askerî Lisesi'nde olabilir. Ancak yabancı dille eğitim aleyhindeki bu raporların bâzı yüksek çevrelerce iyi karşılandığı da pek tahmin edilemez. Şu var ki bu babta fikirleri sorulan Kuleli Askerî Lisesi öğretmenlerinin tespit ettikleri mahzurlar yüzde yüze yakın bir ekseriyetle belirtilmiş olmakla berâber, bu zevat meseleyi deşelemeyip susmayı tercih etmektedirler. Hattâ Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın yüzde seksen beşinin da yabancı dille eğitime karşı olduğu bilinmektedir.

Bir yabancı dil bilmenin faydası aslâ inkâr edilemez. Ancak bu

ihtiyaç askerî ve hattâ sivil mekteplerin yabancı dille eğitim yapmasını asla gerektirmez.

Hazırlık sınıfları ile takviyeli dil okutan mektepler açmak sûretiyle meselenin halli yoluna gidilebilir. Böylece de dâvâ millî düşünce, târihî seyir ve mantık kaynağından kopmadan Türklüğün cevherinde ve bünyesinde yaralar açmadan hallolunabilir.

Ölçü erdir. Subay erin komutanıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi komuta ettiği erin duygu ve düşüncesini anlamayan, onunla aynı his ve heyecanları paylaşamayan subay ere komuta edemez.

Türkiye'ye memleket hâricine gönderilmek üzere hazırlanmış göstermelik bir salon centilmeni değil, dili ile, dîni ile, târihi ile iftiharları ve ananesiyle mücehhez dört başı mâmur Türk oğlu Türk bir subay sınıfı lâzımdır.

Târihî ve millî realitelere gözleri kapalı olarak bu tehlikeli kararları verenlerin samîmiyetlerinden şüphe etmesek bile gaflet ve basîretsizliklerine hükmetmekte tereddütümüz yoktur. Türk Silâhlı Kuvvetleri'ni bir tecrübe tahtası yaparak memleketin can damarları ile oynamaya kimsenin hakkı olmadığını bilmek lâzımdır. Onun için de kıvılcım yangın olmadan ve ateş büsbütün bacayı sarmadan silahlı kuvvetlerimizin çatısı altında ve kapısı önünde nöbet tutan kahraman ordu mensuplarımız tarafından bu meşum teşebbüs süngülenip yok edilmelidir. Zîra Türk ordusunu, değil kendi dilinden gayrı bir dille okur yazar hâline getirmek gibi vahim bir karârı fiile koymak, bunu düşünmek dahi bir vatan hıyanetidir. Bâzı ordu mensuplarının arasına her nasılsa sızmış olan bu zehre panzehir olmasını gene ordusundan dilemek ve bu tasavvuru bir daha dirilmemek üzere idraklerden silmek millî vicdânın sesi ve niyâzıdır.

İlhan Ayverdi ve Misalli Büyük Türkçe Sözlük

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

İlhan Ayverdi 24 Ekim 1926'da Manisa'nın kazâsı Akhisar'da doğdu. Babası Murat beyin âilesi Dağıstanlı olup annesinin halası Şeyh Şâmil'in hanımıdır. Annesi Pâkize hanımın âilesi Rumeli'den Anadolu'ya göç etmiştir. Büyük babası Sofyalı olup Serez eşrâfından Negova ve Belova'da çiftlik sâhibi bir bey iken 93 harbi esnâsında "Bulgarlar çiftliklerinizi basıp sizi öldürecekler" haberi üzerine önce Bursa'ya, oradan da Ödemiş'e gelerek yerleşmişlerdir.

Babası Murat Bey ve annesi Pâkize Hanım Ödemiş'te evlenirler. Murat Bey'in Posta müdürü olarak Akhisar'a tâyini üzerine âile buraya yerleşir. Bir müddet sonra memûriyetten ayrılıp çiftlik işletmeye başlar. O seneler I. Cihan Harbi sonrası ve Millî Mücâdele yıllarıdır. Âilenin dört çocuğu olur. Basri ve Samîme savaş yıllarında doğarlar. İlhan ve kardeşi Mustafa Vasfi ise Cumhûriyet'in ilk yıllarında doğarlar. Babaları Murat Bey Millî Mücâdele'ye fiilen iştirak eder. İstiklâl Savaş'ında Ege bölgesinde faâliyette bulunan Gālip Hoca adıyla bilinen, 1950 de Türkiye Cumhûriyet'inin üçüncü cumhurbaşkanı olacak olan Celâl Bayar'la birlikte çalışır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgāli üzerine düşmandan kaçan çoğu kadın ve çocuktan ibâret müslüman halkın bindiği treni kaldırmak istemeyen Rum makinistin şakağına tabancasını dayar ve treni hareket ettirerek halkın Yunan kuvvetlerinin eline düşmesini önler. Savaş esnâsında gerçekleştirmiş olduğu çeşitli faâliyetlerden dolayı Murat Bey'e İstiklâl Madalyası verilir. Bu madalya bugün İlhan Ayverdi'nin ağabeyi Basri Tolun'un torunlarındadır. Cumhûriyet'in kuruluşundan sonra da ba-

bası Murat Bey Akhisar'da Tayyâre Cemiyeti'nin kurucularından biri olmuş ve beldenin kalkınması için çeşitli faâliyetlere katılmıştır. 1930 yılında gırtlak kanserine yakalanmış, tedâvi için Viyana'ya gitmiş fakat müspet bir netîce alınamayarak yurda dönmüş ve 5 Mayıs 1934'de vefat etmiştir. Kabri Akhisar Reşat Bey Mezarlığı'ndadır.[1]

Dört kardeş yetim ve anneleri dul kalmıştır. İlhan Hanım o târihte 7-8 yaşındadır. Babasının vefat haberini kendisinden gizledikleri için günlerce sonra öğrenir. Çiftlikte dört çocuğuyla yalnız kalan annnesine yardım için büyük annesi ve dayısı İsmâil Bey onların yanına taşınırlar. Küçük İlhan ve kardeşi Mustafa Vasfi böylece kalabalık bir âile ortamında büyürler. İlhan okumaya meraklı bir çocuktur. İlk ve orta öğrenimini Akhisar'da tamamlar. O yıllarda orada lise bulunmadığı için İzmir'de Karataş Lisesine kaydolur ve 1943 yazında diplomasını elde eder. Fakat ağır bir karın zarı iltihâbına (peritonit) yakalanır. Sağlığına tekrar kavuşması bir hayli zaman alır ve yüsek öğrenime ancak iki yıl sonra başlayabilir.

Lisede edebiyat hocasını ve derslerini sevmiş olması kendisine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Türk Dili ve Edebiyâtı Bölümünü tercih ettirir. Fakülte'de aynı sınıfta okuduğu yazar Ahmet Kabaklı ile tanışır. Dostlukları vefatlarına kadar devam eder. 1949'da mezun olduktan sonra Türkçe ve edebiyat öğretmenliğine başlar. Sırasıyla Anarathiğutyun Ermeni Orta Okulu, Galatasaray Lisesi, Zoğrafyon Rum Lisesi (1951-1955), Saint-Joseph ve Saint Michel Fransız liseleri ve 1960'da Çapa Eğitim Enstitüsü'nde edebi-

[1] **Aysel Yüksel – Zeynep Uluant,** *İlhan Ayverdi: Bir Hayat Bir Lugat*, s.11-15; **İsmet Binark,** *Bir İhlâs Âbidesi: İlhan Ayverdi, Doğumunun Sekseninci Yılı Münâsebetiyle*, s.3; **Doç. Dr. Nurettin Gülmez-Meltem Önder,** "Akhisar'ın Millî Mücâdele Liderlerinden Murat Tolun Bey" *Celâl Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi,* C.11, Sayı: 1, Nisan 2013, s.375-378.

yat öğretmenliği yapar. Derslerinde metodlu ve öğrencilerini çalıştıran bir hocadır. Derslerini teneffüs aralarına uzatmaksızın vaktinde kesmesi öğrencileri tarafında takdir ve memnûniyetle karşılanır. Derslerinde öğrencilerine Türkçe sevgisi ile millî ve mânevî değerleri aşılamaya gayret gösterir ve başarılı bir öğretmenlik hayâtı yaşar ve 1960'ta kendi isteğiyle emekliye ayrılır.

Fakülte'de okurken bir yandan da geçim için çalışmak zorundadır. İstanbul Maârif Müdürlüğünde iş bulup çalışmaya başlar. Orada Ken'an Rifâî'nin (ö. 1950) talebelerinden Mehmet Örtenoğlu ile tanışır. Bu karşılaşma İlhan Hanımın hayâtında âdeta bir dönüm noktası teşkil eder. Zîra bu zat Osmanlı Devleti döneminde medrese eğitimi gördükten sonra Dişçi Mektebi'ni bitirmiş, I. Cihan Harbi'nde Irak Cephesi'nde İngilizlere esir düşerek uzun zaman İstanbul'dan ayrı ve uzak kalmış, diplomasını alamamıştır. Esâret sonrası yurda dönüşünde hocası Ken'an Rifâî onu Maârif Müdürlüğü'nde bir vazîfeye yerleştirir. Yıllar sonra Dişçilik diplomasını alsa da hocasının yerleştirdiği bu vazîfeye devam etmeyi tercih eder. İlhan Hanım böylece aynı dâirede kendisiyle tanıştığı ve birlikte çalıştığı Mehmet Örtenoğlu'nun tasavvuf sohbetlerini yıllarca dinlemek imkânını bulur. Bu sohbetler ve dostluk İlhan Hanım öğretmenliğe başladıktan sonra da devam eder. Artık ona dînî-mânevî bir ilim ve irfan âleminin kapısı açılmıştır.[2]

İlk fakülte yıllarında Gayret Kitabevi'nde sâhibi Garbis Fikri'nin tavsiye ettiği Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü/İnsan ve Şeytan* romanını okur, dünyâsının değiştiğini hisseder. Hocası Mehmet Bey'e romanın yazarını tanıyıp tanımadığını sorar. "Evet" cevâbını

[2] **Sâmiha Ayverdi,** *Hâtıralarla Başbaşa* "Mehmet Dede", II. Baskı, İstanbul 1998, s. 144-154, **A. Yüksel-Z. Uluant,** 20-24, **İsmet Binark,** *Bir İhlâs Âbidesi İlhan Ayverdi, Doğumunun Sekseninci Yılı Münâsebetiyle* 3-8.

alır. Zîra yıllardan beri kendisini tanımaktadır. Çünkü o da kendisi gibi Ken'an Rifâî'nin talebesidir. Mehmet Bey'in nazarında İlhan Hanım henüz tam mânâsıyla işlenmemiş bir cevherdir. Onun tasavvufî edep ve terbiye anlayışı, rehberi olduğu istîdatlı talebesini yeterli bir olgunluğa eriştiğine kanaat getirdikten sonra kendi mürşidi ve çevresiyle tanıştırmaya müsâade etmektedir. Aşağı yukarı üç yıllık bir sohbet ve terbiye döneminden sonra Mehmet Bey İlhan Hanımı Sâmiha Ayverdi ile tanıştırır. Bu ilk karşılaşmada Sâmiha Ayverdi ona namaz kılıp kılmadığını sorar. "Alaca…" cevâbını alınca "Kıl, kıl!.." der. Muhtemelen 1949 yılında Ken'an Rifâî ile görüşür ve onun talebeleri arasına katılır. Bundan sonra Ken'an Rifâî'nin 7 Temmuz 1950'de vefâtına kadar zaman zaman ziyârete gidecektir. Rehberi Mehmet Örtenoğlu vâsıtasıyla girmiş olduğu Ken'an Rifâî' nin talebeleri halkasından, yine onun aracılığıyle 8 Ekim 1959 târinde Mîmar Ekrem Hakkı Ayverdi ile evlenir ve kendini güzel ve kesif bir kültür dünyâsı içinde bulur. 12 yıl kadar süren edebiyat hocalığından sonra Sâmiha ve Ekrem Hakkı Ayverdi kardeşlerin cemiyet ve kültür çalışmalarına katılır. Kısa zamanda Sâmiha Ayverdi'nin talebesi olan gençlerin "abla"sı olarak elinden geleni yapmak için canla başla çalışır. Fâtih semtindeki evlerini âdeta çeşitli kültür faâliyetlerinin merkezi hâline getirirler.

9 Şubat 1965'te hayâtının istikāmetini tâyin eden, kendisinin Mehmet Amca dediği rehberini kaybeder. 3 Ekim 1968'de de kardeşi Vasfi'nin ölümünün acısını yaşar. Eşi Ekrem Hakkı Bey 1966-1974 yılları arasında başlangıcından Fâtih Sultan Mehmed devrine kadar 4 ciltlik Osmanlı Mîmârîsi târihini ve yine 1976 yılında da Avrupa'da Osmanlı devrine âit 4 ciltlik mîmârî eserler üzerine çalışırken onunla birlikte Anadolu ve Rumeli'yi karış karış gezer ve çalışmalara fiilen katılır.

1966-1982 yılları arasında Türk Kadınları Kültür Derneği'nin İstanbul Şûbesi başkanlığını yapar. 1971 yılında isim annesi olduğu Kubbealtı Cemiyeti'nin kurulmasında ve faâliyetlerinde başkan sıfatıyla aktif bir rol almış ve 1978 de Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı adıyla yeni bir statü kazanan bu müessesenin vefâtına kadar başkanlığını yapmıştır. 1971 yılında bir "Misalli Türkçe Sözlük" hazırlanmasının artık büyük bir ihtiyaç hâline geldiği kanaatiyle Nihad Sâmi Banarlı ve Prof. Dr. Fâruk Kadri Timurtaş ile yeni bir teşebbüse adım atılır. Önce bir "dil akademisi"nin kurulması gereği ortaya çıkar. Bu "akademi"nin hazırlayacağı lugata Kültür Bakanlığı Müsteşarı Prof. Dr. Emin Bilgiç ilgi gösterir ve Bakanlığın böyle bir eseri basabileceğini söyler. Prof. Dr. F. Kadri Timurtaş, Prof. Dr. Necmeddin Hacıeminoğlu ve Prof. Dr. Mertol Tulum gibi Üniversite hocalarıyla hazırlığa girişilir. Daha önce yazılmış lugatlardaki her kelime için bir zarf açılır. Taranacak yüzlerce edebî eser tespit edilip taranır ve yapılan fişler zarflara konur. Kubbealtı Cemiyeti adına başkanı İlhan Ayverdi bu işte sâdece müteşebbistir, idârecidir ve mâlî sorumlulukları yüklenir. Lugatı üniversite hocaları hazırlayacaktır. Ama hocaların fakültelerindeki meşgüliyetleri sebebiyle beklendiği gibi süratli ve verimli bir çalışma düzeni kurulamaz ve lugatı hazırlayamayacakları kesinleşir. Kültür Bakanlığına verilen sözün yerine getirilmesi imkânsızdır. Yapılmış olan anlaşma feshedilir. İlhan Hanım bu arada 16 Kasım 1975'te çok sevdiği annesini kaybeder. Lugat için toplanan malzemenin değerlendirilmesi yâni lugatın yazılması gerekmektedir. Böylece 1976 yılının ilk aylarından îtibâren İlhan Hanım yazım işini mecbûren yüklenir ve Mayıs-Haziran aylarında bilfiil telif işine başlar. Daha önce hazırlanmış binlerce kelime zarfı gözden geçirilerek Sözlük'e alınmayacak kelimelerin zarfları yazım listesinden çıkarılmıştır. Sâmiha Ayverdi ve eşi Ekrem Hakkı

Bey kendisinin hem teşvikçisi hem de en büyük destek ve yardımcılarıdır. Ama 24 Nisan 1984'te eşini kaybeder.

Bu üzüntüler içinden kendini toparlayıp tekrar lugatın yazım işine koyulur. En büyük dayanağı olan hocası Sâmiha Ayverdi'nin rahatsızlığı sebebiyle lugat çalışmasından başka daha birçok mes'ûliyet yüklenmiş, meşgūliyet ve gāileleleri de artmıştır. 22 Mart 1993'te o büyük desteği de Hakk'a yürümüştür. Artık zâhirde en yakın ve en büyük desteğinden de mahrumdur. Lugat çalışmasının bitmesine daha yıllar vardır. Bütün gün ve gece masa başı çalışmalarından dolayı sağlığı da gittikçe bozulmaya başlar. Bir beyin ameliyâtı geçirmesine rağmen çalışmasına büyük bir gayret, sabır ve azimle devam eder. Artık lugat yazımının hemen hemen sonuna gelmiştir. 2004 senesinde sağlığı iyice bozulur. Yazımına ömrünün 30 yılını verdiği *Misalli Büyük Türkçe Sözlük'*ün telifi biter, basım işine geçilir. "Sabrının acı meyvesi" Aralık 2005 târihinde üç cilt olarak yayımlanır. Topkapı Sarayı'nda pâdişah portrelerinin sergilendiği salonda yapılan tanıtım toplantısına rahatsızlığı sebebiyle katılamaz. Sağlığına artık bir daha kavuşamaz. Ergun Göze 30-34 yıllık bir emeğin ürünü olan bu *Sözlük*'ü, yazarının "sabrımın acı meyvesi" dediği eserini, "acı değil sabrın tatlı meyvesi" diyerek kendisini tebrik ettiğini yazar.[3] Rehberi Mehmet Örtenoğlu'ndan genç yaşlarda çetin bir sabır eğitimi aldığını kendisi zaman zaman sohbetlerinde anlatmıştır.

Türk dilinin ilk misalli sözlüğünü yazan bu enerji dolu, insan canlısı, cömert, mütevâzi, yardım sever, hamiyetli, milletine, ana diline, Türk kültür ve irfânına hizmeti şiar edinen insan 6 Kasım 2009'da Hakk'ın rahmetine kavuşur ve Topkapı'daki Merkez Efendi

[3] **İsmet Binark,** *Bir İhlâs Âbidesi İlhan Ayverdi, Doğumunun Sekseninci Yılı Münâsebetiyle,* s. 114

Câmii avlusundaki Ken'an Rifâî ve Sâmiha Ayverdi'nin medfun olduğu hazîrede, eşinin yanı başında toprağa verilir.[4]

Eserleri:

Hazırlamış olduğu *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* dışında vefat veya bir kitabın yayımı dolayısıyla kaleme aldığı birtakım yazıları ve yazıya geçirilmiş bâzı sohbetleri vardır. Bunlar İsmet Binark'ın hazırladığı *Bir İhlâs Âbidesi İlhan Ayverdi, Doğumunun Sekseninci Yılı Münâsebetiyle* başlıklı kitapta bir araya getirilmiştir .[5]

Üç cilt yaklaşık 3600 sayfa 61 000 madde ve ara madde 35.000 deyim 100 000 örnekten meydana gelen *Asırlar boyu târihî seyri içinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'ün çok kısa olan Takdim[6] yazısında İlhan Ayverdi kendisini, içinde bulunduğu irfan halkasından kazandığı irfan ve tevâzu anlayışı içinde "halka yapılan hizmetin Hakk'a olduğunun şuûruna varmış olanların ve eserlerinin kendilerine değil yaptırana âit olduğunu bilen, kendilerini yapılması murat edilen için sâdece âlet ve vâsıta olarak görenlerin çırağıdır" diye tanıtmakta, 1930 yıllarından îtibâren Türkçe'nin içinde bulunduğu bozulma ve yok edilme programlarına bir karşı koyma niyetiyle "bu çetinden çetin işe, dilimizin mâruz kaldığı içler acısı mâcerâya karşı elini kolunu bağlayarak oturulamayacağı için kalkışmış" olduklarını, Türk dili için "bir nebze faydalı olma" arzusu ile yola çıktıklarını dile getirir.

---

[4] **Aysel Yüksel – Zeynep Uluant,** *İlhan Ayverdi: Bir Hayat Bir Lugat*, s.11-35; **İsmet Binark;** *Bir İhlâs Âbidesi: İlhan Ayverdi, Doğumunun Sekseninci Yılı Münâsebetiyle*, s.3-10; **Fahrünnisa Bilecik,** Kubbealtı Lugatı: Bir Ömrün Hikâyesi, *Kubbealtı Akademi Mecmuası Yıl:* 35, Sayı: 1, s.23-26 .

[5] **İsmet Binark,** *Bir İhlâs Âbidesi İlhan Ayverdi, Doğumunun Sekseninci Yılı Münâsebetiyle* s.27-53.

[6] *Kubbealtı Lugatı, s.* IIV.

Eserinin Önsöz'ünde ise şöyle demektedir: "Bu *Sözlük*, sâdece yaşayan Türkçemizi değil târihî seyri içinde Türk dilinin kazanmış olduğu zenginlikleri de gözler önüne sermek; Türk çocuklarına geçmişleriyle bağ kurmalarında ve milletlerin târihinde daha dün demek olan 100-150 senelik metinleri okuyup anlayabilmelerinde yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır. Dil taşıyıcıdır; bir milletin kültürünü, sanatını, îmânını, düşünüş sistemini, yaşayış özelliklerini, sâhip olduğu değerleri asırlar boyunca dünden bugüne taşıyan kutsal bir nehir gibidir. Bu sözlük Türk dilinin bu nehirden alınan bir dökümü, bir nevi envanteridir."[7] Burada kullandığı "envanter" kelimesi dikkat çekicidir. Daha önce yazılmış lugatlarda bulunan, günlük dilde bâzılarınca kullanılan eski veya günümüz bâzı yazarlarının eserlerinde geçen her kelimeyi sözlüğüne almadığı halde, eserini "Türk dilinin bir nevi envateri" diye nitelemesi, Türk dilinin târihî seyri içinde, bir ana dil, edebî dil, konuşulan ve yaşayan tabiî dil zevki kazanmış yazarın, objektif ölçüler yanında, kendi bilgi, irfan ve zevkiyle seçip ortaya koyduğu kelimeler yekûnuna işâret etmektedir diyebiliriz. Bizzat defalarca kendisinden işittiğim "İyi lugat aranan her kelimenin bulunduğu lugat değildir" sözü de eseri hazırlayanın koymuş olduğu bir kıstâsa göre eserini hazırladığının, dil zevkinin ve tercîhinin ifâdesidir. *Kubbealtı Lugatı*'nda "deyimlere çok geniş ölçüde yer verilmiştir."[8] Ama "Atasözleri genellikle alınmadı, fakat atasözü ile deyim sınırı çok kesin tâyin edilemeyen yerlerde alınması tercih edildi"[9] cümleleri de *Kubbealtı Lugatı*'nda bulunmayan bir deyimin müellifin tercih ve takdîrine göre atasözü olarak kabul edildiğini göstermektedir. Daha geniş bilgi almak isteyenler 3

[7] *Kubbealtı Lugatı,* s.IX.
[8] *Age.,* s.XIX
[9] *Age.,* s.XX

ciltlik eserin 1. cildinin baş tarafındaki "Sözlükte tâkip edilen yol ve prensipler" (s.XIV-XXV) başlığı altındaki bölümü okumalıdırlar.

Çalışmaları esnâsında elinin altında bulunan Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı *Türkçe Sözlük*'te veya *Meydan Larousse'*ta mevcut olan fakat kendi çalışmasına almadığı eski veya dildeki kelimelerin yanına koyduğu eksi (-) işâretleri, bu kelimeleri gördüğünü, ama alınan kelimeler için koymuş olduğu kıstaslara uymadığını göstermektedir. Adı geçen bu sözlüklerde mevcut fakat *Kubbealtı Lugatı*'nda bulunmayan kelimelerin bir kıstas ve bir tercih netîcesinde alınmadığı bilinmelidir. Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*'ında bulunan Osmanlı Türkçesinde kullanılmış fakat umûmî-edebî metinlerde kullanılmamış Arapça ve Farsça kelimelere de yer verilmiştir. Edebî dilde bir veya birkaç misâli bulunan kelimelere ise, meselâ Farsça'dan dilimize girmiş olan **Gûsfend** (Koyun) kelimesine Nâbî ve Ziyâ Paşa'dan iki örnekle yer verilmiştir.

Sözlük'te "Genellikle telaffuzu esas alan fonetik imlâ tercih edilmiş ve uzun sesliler gösterilmiştir. Uzun sesli a, i ve u > **â, î, û** ve **ā** ve **ū** şeklinde yazılmıştır. Sesli harflerin üzerindeki şapka (**^**) işâreti ve yatık çizgi (-) uzatma işâreti olup yalnız inceltme için kullanılmamıştır."[10] Bu şu demektir: Sesli harfli heceleri olan **âlim**, **fâ**tih, **î**cap**,** **î**kaz, u**lû**fe, u**cû**be gibi kelimelerdeki sesliler görüldüğü gibi uzatma işâreti ile yazılmıştır. İnce (l) (k) ve (g) harflerinden sonra gelen (a) ve (u) seslileri uzun sesli ise bu harfler üzerine uzatma işâreti konulmuştur: **Lâ**le, **lâ**yık, **lâ**zım, **kâ**mil, **kâ**ğıt, **kâ**h, der**gâ**h vb. Ama eğer bu ince telaffuz edilen sessiz harflerden sonra gelen sesliler uzun sesli değilse **la**tif, **lu**tuf, **la**ik, p**la**k, k**la**sik, **las**tik vb. inceltme işâreti de denilen işâret kullanılmadan yazılmıştır. Uzun seslilerin şapka (**^**) ve yatık çizgi (-) ile hem madde başlarında, hem kelimelerin açıklanma-

[10] *Age*., s. XXVIII.

sında ve hem de örneklerde kullanılması *Kubbealtı Lugatı*'nın göze çarpan ayırıcı özelliklerinden biridir. Yeni harflerin kabûlü ve tesbîti esnâsında imlâda uzun sesli hecelerin gösterilmemiş olması büyük bir noksandı. O dönemin insanları uzun seslileri imlâsında gösterilen eski alfabemizle yetişmiş oldukları için bu noksanı farketmemişlerdir. Ama bugün bu noksanın acı netîcesini en yaygın, en bilinen meselâ **â**dil, a**dâ**let, **î**zah, **î**cat vb. kelimelerde bile uzun seslilerin telaffuz edilmediğini veya edilemediğini gördükçe, işittikçe *Kubbealtı Lugatı*'nın tercih ve uygulamasının ne kadar yerinde ve yararlı olduğu gelecek yıllarda daha iyi anlaşılacak ve takdir edilecektir diye düşünüyorum.

Müellifin yukarıda temas ettiğim birkaç görüşü ve aşağıdaki ifâdelerinde *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'ün nitelikleri âdeta belirtilmiş olmaktadır: "Devirlerini tamamlayıp unutulmakta olan ve büyük bir gayretle dilimizden atılmak istenen kelimelere ve yeni türetilen kelimelere" de yer verilmiştir. Böyle bir yolun seçilmesine sebep ise "Türk diline yapılan kasıtlı müdâhaleler sonunda dilimizin gittikçe fakirleşmekte ve ifâde yeteneğini kaybetmekte oluşudur. Daha önce kullanılmış olan **âşikâr, bedîhî, dekolte, münhal, müstehcen…** gibi 12 kelimenin bir tek **açık** kelimesiyle karşılanması" nın[11] dilde sebep olduğu kavram kargaşası ve diğer kayıpların ortaya çıkardığı vahim duruma bir çâre arayışı olarak böyle bir çalışılmaya girişildiği ifâde edilmektedir.

1978-2005 yılları arasında özellikle redaksiyon, etimoloji vb. görevlerle çalışmanın içinde bulunan Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu, bu lugatın bir "masa başı sözlüğü" olmadığını "madde başlarından îtibâren son örneğine kadar her şeyinin "yeniden inşâ" edildiğini ve "bilhassa İlhan Ayverdi Hanımefendi'nin sarfettiği tahminlerin fev-

[11] *Age.,* s. IX

kinde bir gayretin, Türk diline ve Türk milletine hizmetten başka bir amacı olmayan, samîmî, ihlâslı bir çalışmanın ürünü" olduğunu belirtmektedir.[12]

Kelimelerin etimolojik bilgileri ve gramer açıklamaları ilk defa bu *Türkçe Sözlük*'te verilmiştir. ***Hangi kelimenin alınacağı hangisinin alınmayacağı*** konusunda çok dikkatli ve titiz davranılmıştır. Her konuda "efrâdını câmi ağyârını mâni" olmasına îtinâ gösterilmiştir. *Sözlük* içine aldığı örnek sayısı bakımından Türkçe sözlüklerin en genişi ve dîvan edebiyâtından alınan misaller îtibâriyle de en zenginidir. "Dîvan edebiyâtı örneklerinden çok güzel bir deste ortaya çıkarılabilir." *Kubbealtı Lugatı*'nda vesîka, masal, şarkı, türkü, ninnilerde yaşayan kelimeler de alınmıştır. "Tasavvuf terimlerini bu konudaki engin bilgisiyle bizzat İlhan Ayverdi yazmıştır." Türkçe sözlüklerde bir ilk olarak Türkçe'deki ekler üzerine bir çalışma da esere ilâve edilmiştir. Sözlük'ün baş tarafındaki geniş açıklayıcı bilgilerin benzeri diğer Türkçe sözlüklerde bulunmamaktadır.[13]

Prof. Dr. Ömer Fâruk Akün ise Türkçe sözlük alanında yapılmış olan "eski çalışmaların hepsi çok şükür *Kubbealtı*'nın bu üç ciltlik büyük lugatıyla aşılmış vaziyette (…) Türkçe'nin bugüne kadar ortaya konulabilmiş en mükemmel lugatı olduğunu çekinmeden söyleyebilirim. Ama hemen ilâve edeyim, hiçbir lugat mutlak, yüzde yüz tamlığı göstermez"[14] diyerek hem eser hakkındaki kanaatini hem de ileride görülebilecek bâzı noksanların peşînen tabiî karşılanması gerektiğine işâret etmektedir.

---

[12] **Ahmet Topaloğlu,** "Kubbealtı Lugatı ile İlgili Çalışmalar" *Kubbealtı Akademi Mecmuası,* Sayı 1, Ocak 2006, s. 22.
[13] **A. Topaloğlu,** agm.,18-22; **Fahrünnisa Bilecik***;* agm., s.25.
[14] **Ö. Fâruk Akün,** "Kubbealtı Lugatı Hakkında Görüşler" *Kubbealtı Akademi Mecmuası,* Yıl 35, Sayı 1, Ocak 2006 s. 27-28; **İsmet Binark,** age., s.109.

Yazar Selim İleri ise lugat hakkındaki duygu ve görüşlerini şu satırlarla açıklar: "Sayın İlhan Ayverdi'nin büyük emeği bu sözlük haftalardır beni büyülüyor. Türkçe'nin târih içindeki inanılmaz serüvenine yol alıyorum. Ana dilimizin zenginliğine açılıyorum. Bu sözlükte ana dilimizin romanını okuyorum. Türkçe'nin inceliklerini, güzelliğini, deyim ve mecazda uçsuz bucaksız servetini yaşıyorum. Diyebilirim ki, Türkçe'yi sil baştan tadıyorum."[15]

Hakkı Devrim İlhan Ayverdi'nin vefâtı sonrası kaleme aldığı köşe yazısında: "Burada sizlere kim bilir kaç kere *Ayverdi Sözlüğü*'nden bahsettim. Nasıl etmeyeyim, bu çok değerli çalışmaların mahsûlünü methetmeye doyamıyordum." (…) "Bir sözlük çalışması ekipler tarafından yapılsa da, o kadronun içinde dâima biri vardır ki asıl yükü her zaman o çeker" dedikten sonra böyle bir eserin ortaya çıkmasında yazarının mensup olduğu ve yetiştiği çevrenin önemine, yazarın kültür ve şahsiyetini belirleyen yönüne işâret ederek "Sözlüğünün değeri yanında, tek kelimeyle değindiğim o "çevre"nin de ayrı bir anlamı ve önemi vardır. Kişiliğine eklenen müstesnâ eseriyle İlhan Hanım da veliyyullahtan biridir bence" sözleriyle duygu ve düşüncelerini açıklamaktadır.[16]

BİBLİYOGRAFYA:

- İlhan Ayverdi; *Kubbealtı Lugatı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* Kubbealtı Neşriyâtı, 3 Cilt, İstanbul 2005. I, VII, IX.
- **Ö. Fâruk Akün**; "Kubbealtı Lugatı Hakkında Görüşler" *Kubbealtı Akademi Mecmuası,* Yıl: 35, Sayı 1, Ocak 2006 s.27 (27-30).
- **Sâmiha Ayverdi,** *Hâtralarla Başbaşa* "Mehmet Dede", II. Baskı, İstanbul 1998, s. 144-154
- **Fahrünnisa Bilecik;** "Kubbealtı Lugatı Bir Ömrün Hikâyesi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 35, Sayı: 1, s.25(s. 23-26).

---

[15] **Selim İleri,** "Kubbealtı Lugatı Hakkında Görüşler", *Kubbealtı Akademi Mecmuası,* Sayı 1, Ocak 2006 s. 31; **İsmet Binark,** *age.*, s.11

[16] **Hakkı Devrim,** 11.11.2009 târihli *Radikal Gazetesi*/Politika

- **İsmet Binark;** *Bir İhlâs Âbidesi: İlhan Ayverdi, Doğumunun Sekseninci Yılı Münâsebetiyle*,Altay Kültür ve Sanat Vakfı, Ankara 2006, s.3-10, 27-53, 109, 114.
- **Hakkı Devrim;** "Tekkeler vardı, vâzı günlerde veya saatlerde zikir ve sohbet için yapılmış" *Radikal Gazetesi/*Politika 11.11.2009.
- **Nurettin Gülmez-Meltem Önder**; "Akhisar'ın Millî Mücâdele Liderlerinden Murat Tolun Bey" *Celâl Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi,* C.11, Sayı: 1, Nisan 2013, s.375-378.
- **Selim İleri;** "Kubbealtı Lugatı Hakkında Görüşler", *Kubbealtı Akademi Mecmuası,* Sayı 1, Ocak 2006 s. 31.
- **Ahmet Topaloğlu**; "Kubbealtı Lugatı ile İlgili Çalışmalar" *Kubbealtı Akademi Mecmuası,* Sayı 1, Ocak 2006 s. 18-22.
- **Aysel Yüksel – Zeynep Uluant**; *İlhan Ayverdi: Bir Hayat Bir Lugat*, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul 2006, s.11-15, 11-35.

Ayrıca:
1. *Kubbealtı Akademi Mecmuası,* Ocak 2006, Yıl: 35. Sayı. 1
   -Zeynep Uluant, "İlhan Ayverdi ile Hasbihal", s.10-16.
   -Prof. Dr. Orhan Okay, "Kubbealtı Lugatı Hakkında Görüşler", s.30
   -Prof. Dr. Nejat Birinci, "Kubbealtı Lugatı Hakkında Görüşler", s.31
   -Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre, "Türk Dilinin Zenginliğinin Mücessem Şâhidi: Kubbealtı Lugatı" s.32-33
   -"Lugat Hakkında Basında Çıkan Yazılardan Seçmeler", s. 34-38
2. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ocak 2010, Yıl: 39. Sayı. 153
   - Sâmiha Ayverdi, "Mehmet Dede", s.7-15
   -Nazik Erik, "Dostlardan Dost", s.17-21
   - Prof. Dr. Orhan Okay, "Medrese Arkadaşım", s.22-26
   -İsmet Binark, "Kendini Bilmek İdrâkinde Yaşanmış Bir Hayâtın Hikâyesi, 28-39
   -E.Seval Yardım, "Bir Model Şahsiyet: İlhan Ayverdi", s. 40-46
   -M. Nihat Malkoç, "İlhan Ayverdi ve Misalli Büyük Türkçe Sözlük", s.47-52
3. *Kubbealtı Gençlerinden Merhaba (Kubbealtı Akademi Mecmuası Eki*, Sayı 50, Kış 2010.

Hayat Karşısında Edebiyat

Prof. Dr. Abdullah Uçman

Hayat ve edebiyat... Hemen hatırlanıveren, biri diğerini kolayca çağrıştıran iki sihirli kelime...

Bu iki kelime etrâfında bugüne kadar çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Her söylenen, bu kelimelerin karşılık geldikleri sâhaların, insan oğlunun bu dünyâda var oluş mâcerâsı içerisinde sürekli değişen, gelişen, yenilenen ve dönüp biri diğerini, diğeri öbürünü yenileyen şeyler olması dolayısıyla kendi zamânı için yeni olmuş; böylece konu etrâfında insanların, nesillerin ve toplumların yeryüzündeki mâcerâları sürüp gitmiştir.

Kimileri "büyük hayat"ları büyük ve güzel yaşamış, kimileri ise bu büyüklükler karşısında küçülüp kalmıştır… Şurası bir gerçek ki, bu büyük ve güzel hakîkatleri yapan harcın içerisinde "Söz'ün güzeli" vardır. Sözün güzeli, elbette ki "Güzel'in sözü"dür. Ve bu ikili unsurun kıvılcımı olarak "edebiyat" insanlık târihinin başından beri hep mevcuttur.

Bu fânî âlemde "bir hoş sadâ" bırakarak gidenlerden geriye o avuçladıkları dünyâya bakış tarzları, bu bakışların güzelliğini emânet ettikleri güzel isimler kalmıştır. İşte bunlardan biri güzel sözdür; güzel söz ise, edebiyattan başka bir şey değildir. Öyleyse edebiyat, hayâta güzel bir gözle bakmanın, güzel bir bakışla hayâtı zenginleştirmenin, arkasında güzel hayatları ve bu hayâtın güzel izlerini bırakmanın bir yoludur. Asırları aşarak bugüne gelen Yûnus Emre'nin sözlerine kulak verelim:

Söz ola kese savaşı, söz ola bitire başı,

Söz ola ağulu aşı, bal ile yağ ide bir söz

Hezâr gevher ü dînârı kara toprağ ide bir söz

Edebiyat deyince ne anlıyoruz? Edebiyat çok geniş, şümullü bir kavram; târih boyunca edebiyâtın ne olduğu konusunda ciltlerle kitaplar yazılmış. Ben burada genel anlamda edebiyattan ne anlıyoruz; edebiyâtın fert olarak bize ne gibi etkisi olabilir; bâzı müşahhas örneklerden hareket ederek edebiyat-hayat ilişkisi; edebiyat-insan ilişkisi; edebiyat-toplum ilişkisi ve edebiyat-devlet ilişkisi üzerinde bir şeyler ortaya koymaya çalışacağım.

Hepimizin bildiği gibi edebiyat genellikle insan topluluklarının duygu, düşünce ve davranış biçimlerini yansıtan en seçkin ifâde aracı olarak târif edilmiş ve bir devrin, bir milletin ve bir medeniyetin davranış tarzının belirlenmesinde en sâdık ayna olarak kabul edilmiştir.

Eflâtun, edebiyâtı felsefeye rakip olarak görmüş ve onun felsefeden aşağı bir yerde olduğunu ispâta çalışmıştır. Eflâtun, edebiyâtın, insanın duygularına hitap ettiği için coşturduğunu, dolayısıyla dengeyi kaybettirdiğini ileri sürerek edebî eserleri kötüler. Kendi yaşadığı çağda mevcut olan ve sonu dâima ölümle biten trajedi ve destanlardaki kötü kahramanların kötü alışkanlıklara yol açacağını iddia eder ve bundan dolayı edebiyâtı, özellikle gençler için zararlı, hattâ ahlâk bozucu olarak görür. Buna karşılık tanrıları ve iyi insanları öven eserleri içine alan güdümlü bir sanat faâliyetine değer verir.

Eflâtun'a karşılık Aristo ise, târihle felsefe arasında bir yere yerleştirdiği sanat ve edebiyâtı, ahlâkî anlamda yararlı ve eğitici bulur. Ayrıca, mükemmel sanat eserlerinin, insanın içinde var olan ve açığa vurulamayan çeşitli duyguları ortaya çıkaran, bir tür "*katharsis*", yâni "arındırıcı" bir rolü olduğunu savunur.

Bir Türk-İslâm toplumu olarak kendi târihimize şöyle bir göz attığımız zaman da, gerek yönetim merkezi olan saray çevresinde, gerekse halk kümelerinin toplandığı kahvehâne, konak, tekke, zâviye ve benzeri mahfillere baktığımızda, edebiyâtın genellikle bu çerçevede bir estetik enstrüman olmasının yanında, kitleleri eğitici, yönlendirici, hikmetli bir araç olarak dâima hayâtın içinde olduğunu görürüz.

Peygamberimizin: "Muhakkak ki Allah'ın, arşın altında anahtarları şâirlerin dilleri olan birtakım gizli hazîneleri vardır; o hazînelerin anahtarları şâirlerin elindedir!" hadîsinde, bir taraftan eski edebiyâtın ana damarını teşkil eden şiirin ilâhî bir kaynaktan geldiği ifâde edilirken, bir taraftan da şâirin diğer insanlardan farklılığı üzerinde duruluyordu.

*

Türk edebiyâtında Batılılaşma sürecini başlatan isimlerin başında gelen Şinâsî dahi genel anlamda edebiyat teriminin, Arapça "edeb" kökünden geldiğini; bundan dolayı, Nâmık Kemal'den îtibâren sonraki nesiller tarafından sık sık tekrarlanan şu cümlesinde, edebî nitelikli bütün eserlerin buna uygun olması gerektiğini söylemektedir: "Fenn-i edeb bir ma'rifettir ki, insana haslet-âmûz-ı edeb olduğu için edeb ve ehl-i edeb tesmiye kılınmıştır!"

Şinâsî'nin mektebinde yetişmiş olan Nâmık Kemal'in lugatında da edebiyat ve edebî eserler, aynı çerçevede topluma birtakım estetik ölçüler içinde iyilik ve güzellik telkin eden; mutlaka bir "sosyal fayda" anlayışı içerisinde kaleme alınmalıdır. Hattâ bu yüzden Nâmık Kemal, eski edebiyâtı, toplumsal faydayı gözetmemiş olmasından dolayı ağır bir dille tenkit eder.

Nâmık Kemal'in, henüz 25 yaşlarında kaleme aldığı ve A. H.

Tanpınar'dan îtibâren bütün edebiyat târihçilerinin "Yeni Türk edebiyâtının bir nevi beyannâmesi" kabul ettikleri "Lisân-ı Osmânînin Edebiyâtı Hakkında Bâzı Mülâhazâtı Şâmildir" (*Tasvîr-i Efkâr*, 1866) adlı çok önemli bir makâlesi vardır. Nâmık Kemal burada, "Edebiyatsız millet dilsiz insan gibidir!" diyerek, bütün bir Tanzîmat devrinin ortak görüşü hâlindeki "sosyal fayda" anlayışı etrâfında, edebiyâtın da bundan böyle halka inmesi gerektiğini söyler. Dîvan edebiyâtı dediğimiz eski edebiyâtın, dili bir nevi "oyuncak" hâline getirmiş olmasına îtiraz eder ve sözün düşünceleri ifâde etmek için sâdece bir vâsıta olduğunu; içinde fikir bulunmayan bir sözün hiçbir işe yaramayacağını dile getirir.

Genel anlamda halk tabakası, öteden beri, şâir ve yazarların eserlerinde kullandığı dili anlamadığı için edebiyattan uzak durmuş ve câhil kalmıştır. Halbuki iyi ve güzel edebiyat eserleri, milleti oluşturan fertler arasında bir birlik oluşmasında pekâlâ yararlı olabilecektir.

Nâmık Kemal'e göre edebiyâtın, doğrudan doğruya insanların duygularını terbiye etmek, bilgiyi ve kültürü geniş kitlelere yaymak ve millî birliği sağlamak gibi bir fonksiyonu olmalıdır. Ancak eski edebiyat anlayışının geçerli olduğu çağlarda, özellikle dil dolayısıyla, dîvan edebiyâtı bu fonksiyonunu yerine getirememiş, Türk dili, Osmanlı sınırları dâhilinde alfabesi bile olmayan kavimlerin kendi dillerini unutturamadığı gibi, Türk asıllı kavimler arasında dahi millî birliği sağlayamamıştır diyerek, edebiyâtın ve dili güzel kullanan edebiyatçıların önemine dikkat çeker.

II. Abdülhamid devrinde, bir ara Jöntürkler'in liderliğine kadar yükselen Mîzancı Murad'ın edebiyat hakkındaki görüşleri de, üstâdı Nâmık Kemal'den pek farklı değildir. Çeşitli yazılarında, o da edebiyâtı topluma sağladığı fayda açısından ele almakta ve edebî nitelikli bir eserin mutlaka millî özellikler taşımasını ve toplumun

örf, âdet, ahlâk ve dînî inançlarına bağlı kalacak şekilde örnek alınacak tipler yaratması gerektiğini dile getirir.

Bugün geniş anlamda edebiyat denince, bize bilmediğimiz dünyâların kapılarını açan, bize bir şeyler öğreten, iç dünyâmızı aydınlatan, yüce duygular tattıran, rûhumuzu başka âlemlere yücelten her türlü kitabı okumak; güzel bir tiyatro eserini seyretmek; edebî ve estetik zevk sâhibi birileriyle konuşmak, sohbet etmek, fikir alışverişinde bulunmayı da edebiyat sayıyoruz.

Güftesi Bâkî'ye, Nedim'e veya Şeyh Gālib'e âit bir şarkıyı dinlediğimiz zaman bizi alıp başka diyarlara götürüyorsa, edebiyâtın insan rûhu üzerinde bundan daha güzel ne gibi etkisi olabilir!

Hiçbir eğitim alanı, insanın kafasını ve rûhunu geliştirmekte, onun önünde geniş ufuklar açmakta edebiyat kadar, edebî eserler kadar etkili olamaz. Gerek kişilerin, gerekse insan topluluklarının şekillendirilmesinde en büyük rol edebiyâta düşmektedir. Bundan dolayı, târih boyunca çeşitli devlet adamları şâirleri ve edebiyat adamlarını yanlarından hiçbir zaman ayırmamışlardır.

Türk hükümdarlarından Bâbür Şah'ın, Hüseyin Baykara'nın bizzat şiir yazmaları bir tarafa, meclislerinde dâima şâir ve edebiyatçıları bulundurdukları; Ali Şîr Nevâyî'nin Hüseyin Baykara'nın mühürdarı olduğunu biliyoruz. İşlediği bir hatâ yüzünden Fâtih Sultan Mehmed tarafından Bursa'ya sürgüne gönderilen vezîri Ahmed Paşa'nın, affedilmesi için kaleme aldığı "kerem" redifli kasîdesi; IV. Murad'ın, yanından ayırmadığı şâir Nef'î'nin, Bayram Paşa için yazmış olduğu bir hicviye yüzünden "Hakk'ın belâsı"na uğraması ve bunu hayâtıyla ödemesi;

Âvâzeyi bu âleme Dâvud gibi sal

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş

diyen Bâkî'nin; yine onun değerini takdir edenler tarafından devrinin "Sultânü'ş-şuarâ"sı seçilmesi; Kānûnî'nin vezîri Pargalı İbrâhim Paşa'nın Mohaç Seferi'nden ganîmet olarak getirdiği birtakım heykelcikleri sırf renk katsın diye İstanbul'da Sultanahmet'teki sarayının avlusuna dikmesi üzerine, Figānî adlı genç bir şâirin, biraz da İstanbul halkının infiâline tercüman olduğu:

Bir Halil evvel gelip etmiş idi çok büt şikest

Sen Halîlim şimdi geldin halkı kıldın büt-perest

beyti yüzünden kellesinin gitmesi, şiirin, dolayısıyla edebiyâtın her devirde, gücünü gösteren dikkate değer örneklerdir.

Târih îtibâriyle daha yakın bir zamanda, I. Meşrûtiyet'in arefesinde, Nâmık Kemal'in, meşhur *Vatan yâhut Silistre* adlı oyununun Gedikpaşa'daki Güllü Agop Tiyatrosu'nda temsîlinden sonra halkın coşkun tezâhürâtı bahâne edilerek, düzmece bir mahkeme kararıyla Kıbrıs'a Magosa'ya kalebent olarak sürgün edilmesi, orada tam 38 ay hapis kalması, edebiyâtın toplum ve kitleler üzerindeki etkisini gösteren önemli müşahhas örneklerden biridir.

Dikkatle bakarsak, târihin, özellikle bizim târihimizin çok garip tecellîleriyle karşılaşırız: Bunlardan biri, Nâmık Kemal'in söz konusu piyesidir. Nâmık Kemal 1873 yılında *Vatan yâhut Silistre* dolayısıyla sürgüne gönderilirken, bugün bu eser Türk edebiyâtının millî duyguları ifâde eden ilk ve en önemli eseri kabul ediliyor ve üniversiteler dâhil olmak üzere her seviyede bütün okullarda okutuluyor.

Edebiyâtımızın roman türünde ciddî ilk örneklerini kaleme alan Hâlid Ziyâ'nın 1897 yılında yayımlanan ve kendisinin de mensûbu olduğu Servet-i Fünun edebiyâtının bir bakıma apolojisini yaptığı *Mâi ve Siyah* romanının yayımlanmasından sonra, romanın esas kahramânı Ahmed Cemil dolayısıyla, yeni doğan erkek çocuklara

Ahmed Cemil adının verilmesi dolayısıyla bu ismin kısa sürede yayılması da başka bir örnektir.

70'li yıllarda Taksim'de, o zamanki adı Kültür Sarayı olan bugünkü Atatürk Kültür Merkezi'nin açıldığı sırada, Arthur Miller'in "Cadı Kazanı" oyunuyla münâvebeli olarak Turan Oflazoğlu'nun "IV. Murad" adlı oyunu sahnelenirken, muhtemelen bir kundaklama sonucu yangın çıkmış; oyun sahnelenemediği gibi, Topkapı Sarayı' ndan getirilen ve pâdişâha âit birtakım kostüm ve eşyâlar da bu sırada yanmış veya önemli ölçüde hasar görmüştü. Oyun daha sonra Devlet Tiyatroları'nın Taksim'deki Venüs Sahnesi'nde ve daha başka yerlerde sahnelendi; opera hâline getirildi; sonraki yıllarda, Yücel Çakmaklı tarafından televizyon dizisi olarak çekildi. İşte bu oyunun halk psikolojisi üzerindeki olumlu etkisi dolayısıyla, bu süreçte, yâni 1970-80 arasında dünyâya gelen erkek çocukların çoğuna "Murat" adının verildiğini o günleri yaşamış olanlar çok iyi hatırlar.

Târihin garip cilveleri dedim: Rivâyete göre, Sultan II. Abdülhamid devrinde, onun yerine tahta geçtiği büyük kardeşi V. Murad dolayısıyla, Murad ismi sansüre uğramış; bu ismin geçtiği yazı ve eserlerde bu isim karalanmış, bütün Murad'lar Mir'at yapılmış, hattâ doğruysa yeni doğan çocuklara Murad adı verilmesi bile yasaklanmış!

*

Bilindiği gibi, milletimizin gündelik hayâtında asırlardır çok önemli bir yeri olan *Mevlid*, aynı zamanda dînî edebiyâtımızın en sevilen, en beğenilen eserlerinin başında gelir. Süleyman Çelebi'nin, asıl adı *Vesîletü'n-necât* (yâni Kurtuluş Yolu, Kurtuluş Vesîlesi) olan bu manzum esere, müslüman-Türk halkı tarafından gösterilen sevgi ve saygı beş asırdan beri herhangi bir kesintiye uğramadan devam etmiştir ve etmektedir. *Mevlid*, halk arasında günümüzde de en çok rağbet gören eserlerden biridir. *Mevlid* çeşitli vesîlelerle ve mûtad

olarak evlerde, câmi ve mescitlerde okunduğu gibi, mübârek gecelerde çeşitli televizyon kanallarında da mevlithanlar tarafından okunmaktadır. Artık o, dînî an'anelerimize girmiş bir edebiyat şâheseri ve Türk klasiği vasfını kazanmıştır. Bu eşsiz ve ölümsüz eserin büyük bir sevgi ve îtibar kazanmasına sebep, Anadolu insanının peygamberine olan sevgi ve saygısını, yapmacıktan uzak, saf ve samîmî bir dille en güzel şekilde ortaya koymasından ileri gelir.

Aslında Hz. Muhammed'in doğum yıl dönümünü kutlamak amacıyla kaleme alınan *Mevlid*, bugün toplumumuzun hemen her kesiminde değişik vesîlelerle aynı heyecan ve aynı duyguyla okunmaktadır. Başta Hz. Peygamber'in doğum yıl dönümü, Regāib, Mîraç, Berat ve Kadir geceleri olmak üzere şehitlerin ve din büyüklerinin ruhlarını tâziz etmek; ölüm, doğum, evlenme, sünnet, hac farîzasını edâ etme, ev sâhibi olma, bir memûriyete girme ve çeşitli adaklar, *Mevlid* okunması için vesîle teşkil etmektedir. Yâni artık bu eser, Süleyman Çelebi'nin dîvan edebiyâtı nazım şekillerinden mesnevî tarzında ve aruzun "Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün" kalıbıyla yazılmış bir eser olmanın çok ötesinde, günlük hayâtın bir parçası hâline gelmiştir. Ayrıca, Süleyman Çelebi'nin eseri model alınarak daha onlarca mevlid yazılmıştır ki, edebiyat-toplum ilişkisi açısından sâdece bu bile, edebî muhtevâlı bir eserin toplumsal hâfızayı nasıl şekillendirdiğini gösteren son derece dikkate değer bir örnektir.

Söz Hz. Peygamber'den açılmışken bir örnek daha hatırladım. Bizim dînî edebiyâtımızda *Mevlid* kadar olmasa da, yine önemli bir eser vardır: Hâkānî'nin *Hilye*'si. Hâkānî Mehmed Bey, XVII. yüzyılda yaşamış mütevâzı bir şâirdir; Hz. Peygamber'e olan sevgisi dolayısıyla kalkar onun vasıflarını anlattığı bir manzum hilye kaleme alır ve bunu devrin sadrâzamına takdim eder. *Hilye*, bütün devlet erkânı arasında çok beğenilir ve kendisine mükâfat olarak bir arzusu

olup olmadığı sorulur. Mehmed Bey bunun üzerine, yaşının bir hayli ilerlemiş bulunduğundan söz ederek, her gün Edirnekapısı'ndan tâ Bâbıâlî'ye yürüyerek gidip gelmekte zorlandığını, mümkünse bir hayvana binmesine izin verilmesini ister. Ancak devlet memurlarının herhangi bir hayvana binmeleri teşrîfâta uygun olmadığı için bu arzusu yerine getirilmez, bunun yerine kendisine Sultanahmet civârında bir konak ihsan edilir.

Görüyorsunuz; bir eser nelere kādir oluyor!

*

Mehmed Emin Yurdakul'un 1897 Türk-Yunan Muhârebesi sırasında kaleme aldığı o meşhur:

Ben bir Türk'üm, dînim, cinsim uludur;
Sînem, özüm ateş ile doludur,
İnsan olan vatanının kuludur,
Türk evlâdı evde durmaz giderim!

dörtlüğüyle başlayan "Anadolu'dan Bir Ses yâhut Cenge Giderken" adlı şirinin Tırhala cephesindeki askerler tarafından ağızdan ağıza yayılarak ezberlenmesi; bu şiirin de yer aldığı ve 5000 adet basılan *Türkçe Şiirler* adlı kitabının çok kısa bir sürede tükenmesi de yukarıda ifâde ettiğimiz görüşü destekleyen önemli örneklerden biridir.

İttihadçıların, Türk milletinin ölüm kalım mücâdelesine girdiği I. Dünya Savaşı sırasında cephedeki askerin moralini yükseltmek için devrin tanınmış şâirlerine manzum eserler ısmarlamaları da, yöneticilerin edebiyâtın ya da edebî eserlerin etkisinin farkında olduğunu çok açık bir biçimde gösterir. Ne yazık ki, artık ihtiyarlamış imparatorluğun edebiyatla falan kurtulmasının mümkün olmadığı bir sona yaklaşıldığı bir zamanda, böyle bir teklîfe o sırada sâdece yaşı bir hayli ilerlemiş Abdülhak Hâmid olumlu karşılık vermiş ve ısmar-

lama olarak kaleme aldığı *İlhâm-ı Vatan* adlı eserine, halkın gaz, tuz, şeker ve ekmek bulamadığı, daha doğrusu açlıktan inim inim inlediği bir sırada, rivâyete göre 1000 lira gibi o devir için oldukça yüksek miktarda bir para verilmiştir.

Söz Abdülhak Hâmid'den açılmışken, onunla ilgili bir anekdot daha nakledeyim:

Abdülhak Hâmid, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra, daha doğrusu, önce İzmir'in, daha sonra İstanbul'un işgālini müteâkip, yâni Anadolu'da kan ve ateş içinde Millî Mücâdele'nin bütün dehşetiyle yaşandığı günlerde, genç karısı Lüsyen Hanım'la birlikte Viyana'da yaşamaktadır. Bir süre sonra karısı tarafından terkedilir, cebindeki paralar suyunu çeker ve Viyana sokaklarında dolaşan bir serseri gibi gerçekten sefil bir vaziyete düşer. İşte tam da bu günlerde kaleme aldığı "Şâir-i Âzam" adlı manzûmesi, Ankara'ya ulaşınca, yeni kurulan devlet, şâirine sâhip çıkar ve Hâmid'e "hidemât-ı vataniye" tertîbinden maaş bağlanır; İstanbul Belediyesi, kendisine ikāmeti için Maçka'da bir dâire tahsis eder, bir müddet sonra da İstanbul mebusu olarak parlamentoya girer. İşte görüyorsunuz, tek bir şiirin sihirli tesîri nelere kādir oluyor!

II. Meşrûtiyet devrinin ünlü şâiri Feylesof Rızâ Tevfik, o meş'um I. Dünya Harbi'nin devam ettiği 1915 yılının perîşan günlerinden bir gün bunalan rûhuna şifâ olur ümîdiyle Edirnekapısı surları dışına çıkar, biraz gezer dolaşır ve sonunda hemen surun içinde Kānûnî Sultan Süleyman'ın çok sevdiği kızı Mihrümah Sultan için Mîmar Sinan'a inşâ ettirdiği Mihrümah Sultan Câmii avlusuna gelir; burada bir süre kalır, derin düşüncelere dalar ve daha oracıkta meşhur: "

Vardım eşiğine yüzümü sürdüm

Etrâfını bütün dikenler almış

Ulu mihrâbında yazılar gördüm

Kim bilir ne mutlu zamandan kalmış

dörtlüğüyle başlayan meşhur "Harâb Ma'bed" şiirini yazar. Devrin edebiyat dergilerinde de yayımlanan bu şiirden kısa zamanda edebiyatla ilgilenen herkes haberdâr olur. Bu arada şiir devrin Evkaf Nâzırı Hayri Bey'in de manzûru olur ve çok etkilenir, bunun üzerine o savaş ortamında bütçeden tahsîsat çıkarmayı başarır ve câmiyi tâmir ettirir. Böylece Rızâ Tevfik bir şiirle hayra vesîle olmuş olur.

Târihin olduğu gibi, zaman zaman "tâlih"in de garip tecellîleriyle karşılaşıyoruz: Beş asırlık koca bir imparatorluğun sona erdiği günlerde, Abdülhak Hâmid yazdığı bir şiir sâyesinde ikbâle kavuşurken; aynı günlerde maddî sıkıntılarla dolu çileli bir hayat geçiren ve en verimli çağında, henüz 36 yaşında ölen Ömer Seyfettin'in, günlüklerinde şöyle ilginç bir bölüm yer alır. Ömer Seyfettin o uğursuz günleri anlatırken şöyle der: "*İtalyan Muhârebesi, ardından Balkan Muhârebesi... Ben Yanya kalesinde esir oldum. Yunanistan'da bir seneden fazla esirlik... İstanbul'a gelip kendimi toparlayacağım zaman annemin ölümü. Sonra Cihan Harbi felâketi... İşte dört senedir bu felâketli harbin müdhiş buhrânı içindeyiz. Yarım okka ekmek otuz kuruşa satılırken, kim edebiyatla uğraşabilir?.. Ama ben uğraştım!*"

İşte Ömer Seyfettin'in doğrudan doğruya edebiyâta vermiş olduğu önem... Bugün çocuklarımız Ömer Seyfettin'in hikâyelerini zevkle okuyorlarsa, işte bunun arkasında onun bu azmi, gayreti ve edebiyâta verdiği önem ve üstünlük bulunmaktadır.

Aynı şekilde, "İstiklâl Marşı" şâirimiz Mehmed Âkif, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgāli üzerine Kastamonu yoluyla Ankara'ya gider, bir süre sonra Burdur mebûsu seçilir ve Meclis reisi Mustafa Kemal tarafından halkı Millî Mücâdele konusunda aydınlatmak, bu savaşın Türk milletinin topyekûn bir ölüm kalım savaşı olduğunu

halka anlatmak üzere çeşitli Anadolu vilâyetlerine gönderir. Bu sırada Mehmed Âkif'in gerek Balıkesir'de Zağanos Paşa Câmii'nde, gerekse Kastamonu'da Nasrullah Câmii kürsüsünde yer yer kendi manzûmelerinden de vermiş olduğu örneklerle verdiği vaazlar, müslüman Anadolu halkı üzerinde büyük ölçüde etkili olmuş; ayrıca müstakil olarak binlerce nüsha basılan bu vaazlar cephede savaşan askerlere dağıtılarak onların moralini yükseltmiş; düşmanla daha bir canla başla savaşmalarına yardım etmiş ve Allah'ın da yardımıyla, vatanımızı istîlâ eden düşman yurdumuzdan bu sâyede kovulmuştur.

Aynı şekilde Cumhûriyet'in îlânından, yeni bir devletin kurulmasından sonra bu yeni devletin temellerini atmak, hedeflerini iyice tespit etmek, yâni kısacası millet olma bilincini dile getirmek ve halka empoze etmek üzere yine devrin bir kısım yazarlarıyla şâirlerinden faydalanılır. Hemen aklımıza geliveren şu isimleri hatırlayalım: Mütâreke yıllarının tanınmış hemen bütün edipleri; Yâkup Kadri, Fâlih Rıfkı, Hamdullah Suphi, Mehmed Emin, Ağaoğlu Ahmet, Rûşen Eşref, Yahyâ Kemal, Hâlide Edip, daha sonraları Memduh Şevket Esendal, Orhan Seyfi, Yusuf Ziyâ, Fâruk Nâfiz, Ahmet Kutsi Tecer, hepsi ya milletvekili veya bakan olarak Ankara'da, devletin eğitim ve kültür politikasını belirleyen kadro içinde canla başla görev yapmaktadır.

Bütün bu eli kalem tutan isimlerin Ankara'da bulunması bir tesâdüf değil, sanatın ve edebiyâtın toplum üzerindeki etkisini çok iyi bilen Mustafa Kemal Atatürk'ün bilinçli bir tercîhidir. Dolayısıyla, en azından, Cumhûriyet'in kurulduğu târih olan 1923'ten Atatürk'ün ölüm târihi olan 1938'e kadar, yoğun bir şekilde edebiyâtın bütün dallarında genel anlamda bir "İnkılâp edebiyâtı"nın yapıldığı gün gibi âşikârdır.

Aynı şekilde, Cumhûriyet ideolojisi çerçevesinde bu sırada ka-

leme alınmış bir öğretmen kızın oldukça romanesk Anadolu mâcerâsını hikâye eden Reşat Nûri'nin *Çalıkuşu* adlı romanının kahramânı Ferîde'yi kendine örnek alan yüzlerce idealist genç kızın ortaya çıkması da bir tesâdüf değildir. *Çalıkuşu* romanı ve bu romanın kahramânı Ferîde, çok tipik bir örnektir; çünkü bu romanın yayımlanışı üzerinden yüzyıla yakın bir zaman geçmesine, devrin şartlarının değişmesine; bambaşka bir dünyâda yaşıyor olmamıza rağmen, bu romanın belli bir okuyucu kesimi tarafından bugün hâlâ büyük bir merakla okunuyor olması, en çok satılan kitaplar arasında yer alması, çok ilgi çekici sosyolojik bir hâdise olarak görünmektedir.

Az önce belirtmeye çalıştığım gibi, Cumhûriyet'i kuranlar, Türk kültürünü yeni bir dünya görüşüyle yeniden yoğurmaya giriştiklerinde ferdi ve sosyal düşünceyi kendi kalıpları doğrultusunda şekillendirmenin temel gāyesi olarak, edebiyâta dâima öncelik tanımışlardır. Ayrıca, bu devirde ortaya çıkan edebiyatta, İstiklâl Savaşı sırasında bin bir örnekle kendini gösteren "destânî ruh"un devam ettiği görülür. Bu ruh, Türk târihine şekil veren en eski, en sürekli ve en kuvvetli duygunun bir devâmıdır. Atatürk devrinde bu rûhun târihî veya aktüel temellerini şiir, piyes, roman, hikâye veya destan türlerinde dile getiren pek çok eser yazılmıştır.

Özet olarak ifâde edecek olursak, Cumhûriyet dönemi Türk edebiyâtının başlıca özelliği, devrin bakış tarzına uygun olarak "halk", "millet", "memleket" ve "çağdaş medeniyet" ile ilgili konulara büyük önem vermesidir.

Yine bu yıllarda ortaya çıkan ve biraz da devrin tanınmış yazarlarının edebî faâliyetlerini takdir ve teşvik etmek gāyesiyle ihdas edilen ve ilkinde Hâlide Edib'in *Sinekli Bakkal* romanının birinci; Yâkup Kadri'nin *Yaban* romanının ikinci; Abdülhak Şinâsî Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* romanının üçüncü seçildiği C.H.P. Roman Mükâfâtı'nın

da, dönemin rûhuna uygun bir teşebbüs olduğu görünmektedir.

70'li yıllarda üniversitede okumak üzere İstanbul'a geldiğimde, daha ilk dersimizde merhum hocamız Mehmet Kaplan: "Çocuklar, çoğunuzun İstanbul'a yeni geldiğinizi tahmin ediyorum; İstanbul'u tanımıyorsunuz; dersten çıkınca doğru Süleymâniye Câmii'ne gidip iyice bir dolaşın, bu câmi hal diliyle size bir şeyler söylüyor ve sizler de bir şeyler anlayabiliyorsanız ne güzel!" demişti. Tabiî sınıftaki hiçbirimiz hocanın bu söylediklerinden pek bir şey anlamadık. Hoca bize niye daha yakınımızdaki Bayezid Câmii'ne veya Lâleli Câmii'ne gidin demedi de, mutlaka Süleymâniye'ye gidin dedi! Hoca bize, bu muazzam yapının, namaz kılmak için inşâ edilmiş bir ibâdethâne olmasının çok ötesinde, bizim onu, şanlı târihi içinde bir milleti, bir medeniyeti ve bir kültürü temsil eden muhteşem bir âbide olarak görmemizi istiyordu. Tabiî bunu o sırada anlayabilmek için çok erkendi. Zamanla, Yahyâ Kemal'in "Süleymâniye'de Bayram Sabahı"nı, *Azîz İstanbul*'unu, Tanpınar'ın *Beş Şehir*'ini okuduktan sonra, câminin, Yahyâ Kemal'in ifâdesiyle "Hendeseden ibâret bir âbide" olmadığını öğrendik.

Bir milletin târih boyunca ortaya koyduğu güzel sanatlar, edebiyat, kültür ve medeniyet bir bütündür; bunu kavrayabilmek için hepsini bütünüyle teneffüs etmek gerekir.

Şimdi ben bugün yeri geldikçe bir münâsebetle soruyorum; çocuk İstanbul'da doğmuş büyümüş, merak edip de hayâtında bir defa olsun Topkapı Sarayı'na gitmemiş; Dikilitaş'ın, Sultan Ahmet Çeşmesi'nin, Alman Çeşmesi'nin nerede olduğunu bilmiyor! İstanbul'daki Mîmarlık Fakültesi öğrencilerini büyük ekseriyeti Süleymâniye Câmii'nin nerede olduğunu bilmiyor; bir defa olsun Sultanahmet Câmii'nin içine adım atmamış! Genç nesillerde bu şehre âit bir âidiyet duygusu oluşmamış; ne âilesi, ne çevresi, ne okuduğu okul-

larda öğretmenleri veya ne de seyrettiği televizyon kanalları onda böyle bir duygu oluşturamamış. Yâni bugünkü eğitim sistemimizin hedefleri arasında böyle bir program yok.

Mütâreke'den sonra İstanbul işgal edilince, işgālin ilk günü olan 16 Mart 1920 sabahı İngiliz askerleri Vezneciler'deki kışlalarında henüz sabah uykusunu uyumakta olan Kafkas Taburu'nu basar ve uykularındaki askerleri şehid ederler. Onların hâtırasına hürmeten, orada Vezneciler'den Bozdoğan Kemeri'ne uzanan caddeye "On Altı Mart Şehitleri Caddesi" adı verilmiştir. Birkaç yıl önce tam da tabelanın olduğu yerden geçiyordum, yoldan geçen üniversite öğrencisi birkaç gence lâf olsun diye bunun ne anlama geldiğini bilip bilmediklerini sordum, bilen çıkmadı! Şehrimizin yöneticileri tarafından İstanbul'un kurtuluş günü kutlamaları yapılır da, acaba niye işgal günü ihmal edilir, hatıra getirilmez! Böyle uğursuz günleri bir daha yaşamamamız için bence bunları da dâima hatırımızda tutmamız gerekir!

Az önce, Mehmed Emin'in şiirleri dolayısıyla, 1897 Türk-Yunan Muhârebesi'den bahsettim. İşte o savaşta Osmanlı ordularına, elinde kılıç at sırtında 85 yaşlarında Abdülezel Paşa kumanda etmektedir. Üç ay kadar süren bu savaş sonunda kazanılır ama, kahramanca savaşan Abdülezel Paşa, bu sırada şehid düşer. Hâtırasına hürmeten, muhtemelen, İstanbul Mektupçusu Osman Nûri Ergin tarafından, Haliç'te Unkapanı Köprüsü ayağından Fener'e doğru uzanan, eski Cibâli Tütün Fabrikası önündeki caddeye Abdülezel Paşa Caddesi adı verilir. Bu caddenin adı yakın zamana kadar bu ismi taşıyordu; ancak bundan birkaç sene önce, herhalde kim olduğunu bilmedikleri şehrin yöneticileri, belki de başka hesaplarla, Abdülezel Paşa'nın adını kaldırıp, o yola anlı şanlı bir törenle, o günlerde Hakk'ın rahmetine kavuşan ve Cibâli Tütün Fabrikası'nı üniversite yapan

Kadir Has'ın adını verdiler; bu durum karşısında İlber Ortaylı dışında, nedense kimsenin sesi çıkmadı!

İşin acıklı yanı, bütün bu hareketler kendi kültürüne yabancı zihniyetle yetişmiş kişiler tarafından değil de, muhâfazakâr olduğunu iddia edenler tarafından yapılmakta oluşudur.

Türkiye'de bugün üniversite talebeleri arasında Ziyâ Gökalp, Hâlide Edip, Yâkup Kadri, Reşat Nûri, Orhan Seyfi, Yusuf Ziyâ, Fâlih Rıfkı, Fâruk Nâfiz, Memduh Şevket, Refik Hâlid, Yahyâ Kemal, Peyâmi Safâ, Ahmet Kutsi, Safiye Erol, Ahmet Muhip Dranas, Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fâzıl, Kemal Tâhir, Sâmiha Ayverdi, Orhan Kemal ve Târık Buğra adlarını duymayan ve eserlerini okumamış hiçbir kimsenin bulunmaması gerekir.

Genel anlamda edebiyat, özel planda Türk edebiyâtı Fuzûlî' den Yahyâ Kemal'e, Ahmet Midhat Efendi'den Orhan Pamuk'a, Taşlıcalı Yahyâ'dan Edip Cansever'e, Mihrî Hâtun'dan Adâlet Ağaoğlu' na, Abdülhak Hâmid'den Elif Şafak'a, Şeyh Gālib'ten Sezâi Karakoç' a, Bâkî'den Necâtigil'e, Tanpınar'dan İhsan Oktay Anar'a, Vartan Paşa'dan Haldun Taner'e, Necâti Bey'den Cemal Süreya'ya, Âsaf Hâlet Çelebi'den Hilmi Yavuz'a, Nâzım Hikmet'ten İsmet Özel'e kadar oldukça geniş bir yelpâzede nefes alan büyük bir zenginliğe sâhiptir. Hem dünyânın diğer milletlerinin edebiyatlarıyla birlikte hem de kendi edebiyâtımızın çeşitliliği içinde, târihlerin, coğrafyaların ve medeniyetlerin birlikteliği ve farklılığı kelimelere dökülür, sayfalara yansır. İşte bu yansımanın sırlarını araştırmak, var oluşumuzdan ve kimliğimizden birtakım ipuçları bulmak isteyenler için Türk edebiyâtı şiir, hikâye, roman ve tiyatro bütün türleriyle son derece zengin bir hazîne olarak önümüzde durmaktadır.

“Mâhur Beste” Romanında Tanpınar’ın Yaratıcılığı ve Düşünceleri

Prof. Dr. Gürsel Aytaç

“Mâhur Beste”, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın, yaratıcılığında odak noktaları sayılabilecek konuların tohumlarını içinde barındıran bir roman. Tanpınar’ın müziğe verdiği önem, zaman bağıntısı dışında onun kültürümüzdeki yeri ile ilişkisi olarak da ele alınmaktadır.

Yazarının romanlarını tefrika hâlinde yayınlamış olması ve belki kendisinin de genişletmeye ilişkin sözlerinden eserin roman olarak tamamlanmamış olduğu sonucuna varılmış olsa bile “Mâhur Beste” nin kurgusu bakımından eksiksiz, tam bir roman olduğu görüşündeyim. Eserin başlığı, burada dile gelen müzik ve zaman ilişkisini Tanpınar 1944 yılı 1 Şubat târihli Ülkü Dergisinde şu sözlerle ifâde eder:

“Mûsikî giydirilmiş zamandır. Diğer sanatların hemen hepsinde tabiattan bir şey var. Mûsikî sâdece alır; zaman gibi onu da her şeyle durdurabilirsiniz. Maddesizdir, sesten yâni heyecanların en iptidâî işâretinden yapılmıştır. Onun için dâima iptidâîdir. Düşünceyi değil, nabzı idâre eder.”

Dede Efendi’nin Mâhur Bestesini dinlerken içinde uyanan duygular, yine aynı “Şiir ve Rüyâ” başlıklı makālede yorumlanmaktadır. İlk dinleyişinde bu nağmenin kendisini ansızın yakaladığını söylerken Türk müziği hakkındaki neredeyse biyolojik açıklaması, “kan ve sinir cihazı”nın birlikte harekete geçmesi şeklindedir. Eyyûbî Bekir Ağa’nın “Mâhur Bestesi”nin çağrıştırdığı “bir kadın yüzü”nden söz eder. Müzik ile manzaralar ilişkisini zaman bağlamında

anması Tanpınar'ın o başat konusu "zaman"ı "sonsuzluk"la bir araya getirmesinde ortaya çıkar:

"Mûsikî gibi, büyük manzaralar da uyandırdıkları sonsuzluk duygusuyla bizi ezerler. Açık havadan çok defa yorgun ve harap fakat dâima büyük bir keşifle döneriz. Bu, kâinatla denk olan ölüm düşüncesidir." (Edebiyat Üzerine Makāleler, s.38)

"Mâhur Beste" romanında müzikle ilişkisi bağlamında dile gelen "zaman" konusu, "*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*"nde bir toplum hicvi tarzında karşımıza çıkar.

Eserin kurgusunda belirgin bir konu olarak çeşitli motifler hâlinde kendini gösteren "zaman", en çok Behçet Bey figüründe dile gelmektedir. Onun eskiye merâkı, eşyâya, çevresine zaman açısından bakması değerlendirmelerinde kendini gösterirken Tanpınar, onda oluşan "zaman şuûru"ndan söz eder. Behçet Beyin eskiye karşı özel bir bağlılığı vardır. "Onun için eskilik ayrı bir şeydi; o, zamânın takdîsi idi" der. Bu tür bir yüceltmenin insan hayâtı için ne demek olduğunu eşyâ-insan ilişkisiyle açıklar: "İnsan elinden geçmek ve insan hayâtına girmekle eşyâ tabiatından ayrı bir sıcaklık kazanır, âdeta insânîleşirdi". Böyle bir eskiye eşyâ bağlamında düşkünlük, Behçet Bey'de bir koleksiyonculuktan ayrı bir tutkudur. Tanpınar bunu şâir ruhlu olmakla, duyarlılıkla bağıntısı içinde ele alır ve vurgulamak gereğini duyar. "Zaman", Behçet Bey için ne kadar kutsal bir şeyse babası Molla Bey için müzik o kadar önemlidir. Baba ile oğul arasındaki ayrılık, oğulun babayı ürkekçe izlemesinde bambaşka bir ruhsal anlam kazanır. Babasının "gür ve kendisinden emin sesine" tamburuyla eşlik etmeye çalışmasını yazar, "Tıpkı bir arslan izinde yürüyormuş gibi, sıtmalı bir helecan içinde" benzetmesiyle canlandırırken baba-oğul karşıtlığını en çarpıcı şekilde dile getirmektedir.

Eserde "zaman" motifi "ayna" ilişkisinde soyutla somut arasındaki karşıtlığı îmâ ederken Behçet Bey'in aynaya verdiği anlamı, zamânı algılayışındaki çok boyutluluğu da vurgular. Onun aynaları hem sevdiği hem de onlardan korktuğundan söz eder Tanpınar. "Taksim kabul etmiş bir zamânın timsâli" olan aynaları değil "bizim olan zamânı, […] bir yığın saatin […] hiç yorulmadan, yanılmadan, şaşmadan saydıkları, nabızlarımızın mûnis kardeşi olan zamânı" sevdiği üzerinde durur. Zaman ölçen saatin, çeşitleriyle Behçet Bey için çeşitli anlamlar taşıdığı, ayrıntılı olarak ve sâhipleri için taşıdıkları anlamla anılırken "ömür ağacı", zamânın bir simgesi düzeyine ulaşır. Yetmiş beş yaşında bir Behçet Bey'in rüyâsına giren "saat sesleri" ile "altın yapraklı ömür ağacı" ve saat seslerinden bıkmış, onları unutmak isteyen, hayat yorgunu, hassas ruhlu bir şâirin son günleri!

Sekiz bölümlük "Mâhur Beste"nin ilk bölümü "İki Uyku Arasındaki Düşünceler"de "zaman" konusu ağırlıklı olarak işlenirken roman kategorileri arasında "zaman romanı" ilk anlamıyla ele alınır. Bu bölümü izleyen altı bölümde "dönem romanı" anlamındaki zaman romanı özellikleri kendini gösterir. Behçet Bey ve babasının yaşadıkları dönem İstanbul tabloları, onların hayâtına giren kimselerin yaşayışları dolayısıyla işlenir. "Mâhur Beste"nin ilk ve son bölümleri bence edebî bilimsel incelemeye en elverişlileridir. "Mâhur beste Hakkında Behçet Bey'e Mektup" başlığını taşıyan bu bölüm, yazar Tanpınar'ın roman kahramânı Behçet Bey'e hitâben bir eleştirmen olarak yaptığı öz eleştiri niteliğindedir. "Baba ile Oğul", "İki Dünür", "Behçet Bey'in Evlilik Yılları", "Garip Bir İhtilâlci", "Hısım Akrabâ Arasında", "Eski Bir Konak" başlıklı bölümler, ilk bölümden uzaklaşma, Behçet Bey'in kişiliğiyle bütünleşmiş bir zaman felsefesini bir dönem tabloları yaratma anlamında fazla yayma durumu yazar Tanpınar'a kahramânı Behçet bey karşısında "hesap verme" gereği hissettirmiş gibidir. "Azîzim Behçet Bey" hitâbıyla başlayan mektup,

Behçet Bey'in eleştirilerinde onun âdeta bir eleştirmene dönüştüğünün tespîtiyle devam eder. Oysa Tanpınar o eleştirilerin tam tersine kendisine şükran duyması gereğinden söz eder. Behçet Bey portresini çizerken, onun olmak istediğinden ziyâde nasıl olduğuna ağırlık verdiğini, bunun sebebinin ise o portrenin sâhibinin araya girmelerine meydan vermemek olduğunu savunur:

"Çünkü siz bir terkipsiniz, Behçet Bey. Her tertip gibi, bir nispetten bir nispet bir kere değişti mi, ortadan siz kalmazsınız, bir başkası yerinizi alır." (s.151)

Savunmalarının arasında "zaman", "saat", "geçmiş" gibi Tanpınar'ın demirbaş motiflerinin de kendini göstermesi ilginçtir. Behçet Bey, ona göre "bir yerde unutulmuş bir takvim gibi sâdece geçmiş bir zaman", "yıllarca kurulmamış bir saat" gibidir. "Bölünmezlerin bölünmezi, çekirdek bir zaman"dır. Bu zaman algılanışının başka yazarlar elinde nasıl başka türlü işleneceğine ilişkin varsayımlar, düşünceler üretirken Hoffmann'ın "Kedi Murr"unu anar. Birkaç satır sonra da Şark masallarının ünlü kahramanları Şehrâzat'ın rolünü Behçet Bey'in, Bağdat halîfesi rolünü de kendisinin devraldığına değinir. Masalların yerini artık Freudların Bergson açıklamalarının aldığı bir çağda yaşadığı ve kendi çağından memnun olduğunu ileri sürer Tanpınar. Yâni, Behçet Bey'in geçmişe tutkusunu yadırgamaktadır. Romanında "çekirdek zaman"ın genişlediğini "med ve cezirler" yaptığını dönem romanı özelliklerini taşıdığı bölümleri anar. "Mektup"un ilerleyen sayfalarında "zaman" yine başat konudur.

Behçet Bey'in "şimdi"yi "hatırlama ânı" olarak yaşadığını belirten Emerson'un ân'ı "iki mûsikî notası arasındaki fâsıla" nitelemesinden söz eder. Yazar, Behçet Bey'in "firârî zaman" yaşantısını, "sanat için bir metot" saymıştır. Romanın öteki kişilerine kayışını yazarın "orkestralama" görevine bağlamak, bu mektubun son satırların-

da kendini gösterir. Behçet Bey'e son cevap "Dâima dostuz, buna inanın.", Tanpınar'ın bir yaratıcı yazar olarak kendisini en çok Behçet Bey'e yakın gördüğü şeklinde yorumlanabilir.

Tanpınar'ın "Behçet Bey'e Mektup"unun temelinde yazarın genel olarak edebiyat eleştirisi üzerine düşünceleri vardır: Muhâtabının eleştirileri ve Tanpınar'ın bu eleştirilere cevap tarzındaki savunması! Burada tez-antitez şeklinde dile gelen görüşleri aydınlatmada onun makālelerindeki edebiyat eleştirisi düşüncelerinden destek alınabilir. Bu düşüncelerin ilki ve en önemlisi Tanpınar'ın kendi dönemindeki eleştiriyi eleştirmesidir. "Tenkit İhtiyâcı" başlıklı makālesinde "aramızda münekkit diyebileceğimiz muharrir henüz yetişmedi" derken Nurullah Ataç'ı anar, onun hakkını vermemezlik etmez, ama tek bir edebiyat eserini gereği gibi, yâni "kendisini bir an'anenin veya tek bir eserin havasına kaptırma"da yetersiz kaldığını düşünür. Tanpınar'ın eksikliğini belirttiği eleştirmen "Garptaki büyük örneklerin nev'inden olan münekkittir." Nesrimiz açısından bunun gerçekten üzücü olduğunu belirtir. Edebiyatta "devâm"ın, eserlerin geçmişteki örnekleri bağlamında da ele alınmasını ve eleştiride gelenekleşmesini ister. Batı edebiyatlarından bir eseri incelemede Beşir Fuad'ı Voltair ve Hugo üzerine incelemelerinden dolayı edebiyâtımızda bir ilk olarak yüceltir:

"İlk defa olarak Beşir Fuad Bey, muayyen bir garp ekolünü bütün iddilarıyla benimser." (Edebiyat Üzerine Makāleler, s.78)

Tanpınar'ın 1941 yılında yayınlanan makālelerindeki bu görüşleri; "Mâhur Beste" romanındaki "Behçet Bey'e Mektup"ta romancının eleştirilere cevâbı biçiminde kurmaca katına taşıdığı görülür. Dolayısıyla edebiyat eleştirisinin uygulamalı örneğini sunar.

Kaynakça
A.H.Tanpınar , *Mâhur Beste*, Dergâh Yay., İstanbul 2014
A.H.Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makāleler*, Dergah Yay., İstanbul 2007

Edebiyâtımız ve Romanımız Üzerine Düşünceler

Hicran Göze

Türk romanının geçmişten günümüze kadar uzanan mâcerâsını dile getirmeden önce edebiyâtın ne olup olmadığı üzerinde düşünmemiz de lâzım. Peyâmi Safâ üstâdımız "*Bilgi hâfızamıza misâfir olan cansız bir muhtevâdır"* der. Kültürü ise **"***Zihnin bütün tefekkür savruluşu içinde harekete gecen canlı bir bilgidir***"**diye târif eder. Peyâmi Safâ'ya göre kültürü cansız bir bilgi kalabalığı olmaktan çıkararak canlandıran, şahsiyet veren, farklı kılan ise edebiyattır. Kültürden mahrum bir edebiyat olamayacağı gibi edebiyattan mahrum bir kültür de olamaz" Hâfızada birikmiş bilgi yığınları Peyâmi Safâya göre *"Büyük bir kültür adamının edebî terbiye görmüş zekâsında piştikten sonra insanlık için faydalı ve besleyici bir yemek hâline gelir***."**

Kısaca ifâde edersek edebiyâtın desteğinden mahrum bir kültür kupkuru bir bilgi yığınıdır. Kültürden yoksun bir edebiyat ise iptidâî, seviyesiz bir coşkunluktan ibârettir. Gene Peyâmi Safâ'nın ısrarla söylediği gibi düşünmekten korkan bir edebiyat da kültürden yoksun bir edebiyat gibidir. Üstâdın, bu satırları düşünmeyen edebiyâtımız hakkında düşündükleridir: "*Bizim edebiyâtımız mistik nefesini kaybettikten sonra yalnız kadın ve vatan aşkı içinde kaldı. Şâirlerimizde ve nâsirlerimizde ruh ve cemiyet bilgilerinin mihverine dâir hiç bir tahlil, müşâhede ve sihir kıymeti yoktu. Daha şimdi şimdi kaba iptidâî tarzda birtakım sosyal meseleler edebiyâtımıza mevzu olmaya başladı."*

Memleketinin kültüründen kopmuş, yabancılaşmış bir edebiyattan da korkmalıyız. Osmanlının Balkanları birbirinden fecî olayları berâberinde getirerek kaybedişi bir millî edebiyâtın doğmasına sebep olmuştu. Kurtuluş Savaşı'nın zaferle son buluşu ile kurulan yeni devletin ideolojisi de bu tarz bir yürüyüşü hedef almıştı. Ama bir müddet sonra nereden estiği mâlûm olan bir rüzgârla millî edebiyat yoktur sınıf edebiyâtı vardır" diyenler bunu çeşitli vâsıtalarla îlân edenler ortaya çıkmış, vatanın kültüründen, inancından kopmuş, milletinin değerlerinden kopuk bir edebiyat doğmuştu. Mensup olduğu milletin diliyle yaratılmış bir edebiyat, romanıyla olsun, hikâyesiyle olsun, şiiriyle olsun, tiyatrosuyla olsun o dili konuşanları ayırmayı değil, birleştirmeye hedef aldığı zaman kıymet kazanır. Bu tür bir edebiyâtı temsil edenlerin sanatkâr kumaşı ne kadar müsâit olsa da sanatlarını yabancı bir ideolojinin emrine verdikleri takdirde hem sanat denen şeye ihânet ederler hem de içinde yaşadıkları ekmeğiyle suyuyla beslendikleri adı millet olan varlığa …

Bugün Türk edebiyâtını tehdit eden mühim bir mesele de dil meselesidir. Bir zamanlar yabancıların hayran olduğu plaklara kaydettiği, Yahyâ Kemal'imizin uzun yıllar kaldığı Paris'ten döndüğünde hayran olduğu bir ses olan İstanbul Türkçesi'nin, İstanbul hanımefendilerinin kendi zerâfetlerini katarak âdeta bir mûsikî gibi terennüm ettikleri o güzel Türkçenin içine düştüğü acınacak haldir. Günümüzde aşağı yukarı 300, 400 kelimeyle konuşan ve yazan bir nesil vardır. Belimize bağlanan bir kumaş parçasının adı olan "kuşak"la isimlendiren bir nesil… Ömer Seyfettin, Ziyâ Gökalp gibi duru, güzel Türkçenin yazarlarının kullandığı kelimelerin ne anlama geldiğini bile anlayamayan bir nesil… Onlar gibi pek çok yazarın unutulanlar kâfilesine katıldığı bir edebiyat devri yaşıyoruz. Güzel Türkçemiz uydur uydurduğun kadarla ifâde edilen bir dil keşmekeşinin içinde son ne-

fesin veriyor gibi… Yeniden basılan klasik olmuş eserler sanki yabancı bir dilin tercümesi gibi bir dip not çılgınlığı yaşamakta…

Büyük düşmanımız ama kendi milletinin dostu Churchill'e atfedilen bir söz vardır. Bu sözü yıllar önce çok beğendiğim bir kitapta okumuştum. Kitabın adı "TÜRÇEMİZ"di, yazarı ise Nüvit Özdoğru… Dil antropolojisi, hitâbet, tiyatro üzerinda tetkikler yapmış Amerika'da yedi sene kalmış, Türkçemizin içine düştüğü durumu incelemiş bir yazar, 1946 Robert kolej mezunu… Churchill "*Çocuklara yalnız ana dillerini bilmedikleri zaman dayak atılmasına taraftarım"* diyormuş. Benim gibi aynı kitabın okuyucusu Peyâmi Safâ ise bir fıkrasında Churchill'in bu sözüne çok yerinde bir ilâve yapmış, "*Niçin sâdece çocuklara, büyüklere de lâzım değil mi?"* diye sormuştu.

Bugünün çok az kelimeyle, uyduruk bir dille, pek çok köksüz ve kulaklarımızı tırmalayan çirkin kelimelerle konuşan, bir sürü dipdiri kelimeyi ölüme mahkûm eden edebiyatçılara ve yazarlara bakarak Shakespeare'le ilgili bir bilgiyi de hatırlamak ve hatırlatmak isterim. Shakeaspeare'in eserlerinde birbirinin aynı olmayan 30.000 kelime sayılmış. O devirde İngiliz köylüsü 300 kelimeyle, şehirli ise 1000 küsur kelimeyle konuşuyormuş. Mensup olduğu milletin halkı tarafından birbirinin aynı olmayan 30.000 kelimeyle yazdığı halde unutulmayan, yıllara meydan okuyan bir Shakespeare bu ölümsüzlüğünü mensup olduğu milletin aydın tabakasının diline ihânet etmemesine sâhiplenmesine borçlu değil mi?

Konumuz edebiyat ve sanat olunca yıllardır ve hâlâ edebiyatçıları meşgul etmiş, ben daha lisede iken bile iki gruba ayrılıp tartıştığımız bir konuyu da hatırladım *"Sanat sanat için midir, toplum için midir?*" Kısaca ifâde edersek sanatın gâyesi amacı nedir? Bu mesele batılı edebiyatçıları da ikiye ayırmıştır. Bir kısmı Paul Bourget gibi *"Edebiyâtın hizmeti medeniyetin hizmetinden aşağı kalmaz. O yalnız*

bir süs değil, medeniyetin ta kendisidir" derken Teophile Gautier ise *"Ancak hiçbir şeye yaramayan şey güzeldir, faydalı şey çirkindir***"** demektedir.

Victor Hugo ise 1862 yılında yayınlanan "*William Shakespeare*" adlı eserinde faydayı ön plana almakta ve böyle yazmaktadır: *"Sanat için sanat belki güzeldir ama terakkî yâni yükselme için sanat daha güzeldir. Dehâ dehâ için değil insanlar içindir. Bâzı öz sanat âşıkları şerefi ve asâleti olan bir düşünce ile faydalının güzelliği bozmasından korkuyorlar. Aldanıyorlar. Faydalı yüceyi ve güzeli küçültmek şöyle dursun büyütür***"**

Ne yazık ki "sanat sanat içindir" sloganıyla çıkılan yol daha sonra bâzı "izm"lerin rehberliğinde bütün ulvî prensipleri saf dışı ederek sanat, âileyi yıkmak içindir, iffetsizliği normal göstermek içindir, gizli kalması lâzım gelen sapık ilişkilerden insanları iğrenmeyecek, normal görecek hâle getirmek içine gelmiştir.

Peyâmi Safâ ise bu bahsi "*Bana öyle geliyor ki, edebiyâtın doğrudan doğruya gāyesi güzel olmak, dolayısıyla faydalı olmaktır. Şüphesiz güzel olmak onun gāyesi, faydalı olmak da netîcesidir. Faydalı olmayan güzel var mıdır?"* diyerek noktalamıştır.

Bütün bu tespitlerden sonra gelelim Türk romanına… Türk romanı hakkında konuşmak ve yazmak için biraz gerilere gitmek kısa da olsa romanın edebiyâtımıza neden ve nasıl girdiğini tetkik etmek lâzımdır. Geçmişten günümüze kadar gelen bu mâcerâyı bilmeden Türk romanı hakkında doğru bir netîceye ulaşamayız. Önce şu hükmü vererek bir gerçeği ortaya koymalıyız. "Roman" denilen edebiyat türü de hayâtımıza giren diğer şeyler gibi ithal malıdır. Yâni batı menşelidir. Roman da hiç düşünmeden, solculuk ve feminizim dâhil çilesini çekmeden, mâcerâsını yaşamadan aldığımız, taklîdine doya-

madığımız pek çok şey gibi batının malıdır. O coğrafyada doğmuş, o coğrafyada boy atmış, o coğrafyanın günahlarından ve sevaplarından ilham almış ve şâheserlerini de üretmiştir.

Kısaca söylemek îcap ederse roman Tanzimatla başlayan batılılaşmanın netîcesi edebiyâtımıza girmiştir. Victor Hugo'nun *Sefiller*'inin tercüme edilmesinin ardından bir tercüme furyası başlamış, siyâsî bakımdan da yakınlık duyduğumuz Fransa'nın edebiyâtı şiiriyle olduğu gibi romanı ile de edebiyatçılarımızı tesîri altına almıştır. Sultan Abdülhamid'i yıkarak hürriyet denilen büyülü şeye kavuşmak için Fransa'ya sığınan, Jöntürkler de şuursuzca, tefekkür süzgecinden geçmeyen bir hayranlıkla Fransız edebiyâtının çeşitli dalları ile temas hâline gelmişlerdir. Roman ve şiir gibi… Yahyâ Kemal'imiz de başlarda tefekkürden nasîbi olmayan diğer Jöntürkler gibi bu köksüz taklitle netîcelenen hayranlığı yaşamıştır. Ama geçirdiği çeşitli araştırma ve beyninde çöreklenen neden, niçin sorularından sonra kendisine âit olanı farketmiş Fransız şiirini taklitle başlayan şiirleri tâbiiyet değiştirerek Türk ve müslüman olmuştur.

Roman da aynı kaderi paylaşacak taklitle başlayıp daha sonra Türk romanı olmak haysiyetine kavuşacak gibi olacak ama sonunda batı edebiyâtının peşinde onun yaşadığı safhalardan geçerek çok maddî, insana rûhundan değil bedeninden, nefsinden bakan, metafizik bir dürtüyle neden, niçin sorularından kaçan bir roman anlayışı hâkim olacak, bu anlayış halkı sınıflara ayırarak çatışmaya yönelten bir "sınıf edebiyât"ına kadar gidecekti.

Türk romanının yaşadığı mâcerâ bir yerde batı kaynaklı olduğuna göre batıyı her yönüyle tâkip ettiğine göre batının edebiyatta roman dâhil geçirdiği safhaları da bilmemiz lâzımdır. Çünkü Türk Romanı da batının peşinde o safhalardan az veya çok mutlaka geçecek o paralelde eserler verecektir. Batı edebiyâtı klasisizmle başlamış,

romantizmin klasisizimle mücâdelesine şâhit olmuş, onu tâkiben natüralizm, sembolizm fütürizm, dadaizm, sürrealizm, egzistansiyalizm ve isyanda en aşırısı olan dadaizm safhalarından geçerek epeyce yorulmuştur. Bu batıda edebiyâtının klasizmle romantizimle başlayıp gitgide mânevî olandan uzaklaşarak maddîye yaklaşmasıdır.

La Fontaine, Racine, Corneille, Moliere gibi pek çok büyük sanatkârın temsil ettiği klasizmin ürettikleri yaşanılan zamanla kısıtlı olmadığı için mürûruzamâna uğramayan, doğruyu güzele, gerçeği hayâle hâkim kılan eserler olmuşlardır. Klasik edebiyâtın vatanı Fransadır. Klasisizme isyan eden romantizmin vatanı ise Almanya'dır. İlhâmını hristiyanlıktan almış, akıl ve gerçek yok diyerek duygu ve hayâle ayrıcalık tanımıştır. Bu safhanın temsilcileri olarak Shakespeare'i, Voltaire'i, Schiller'i, Lord Byron'u ve Jean Jacque Rousseau'yu sayabiliriz. Realizm ise romantizme tepkidir… Balzac, Çehov, Dostoyevski…

Bunun arkasından gelen fütürizm müzeleri, akademileri ortadan kaldırmak isteyen bir isyan hareketidir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından çıkan değerler kargaşasında, eski olan her şeyi yıkmak isteyen cereyan ise Dadaizmdir. Komünist Sertel'lerin sâhibi olduğu Tan matbaasının bünyesinde yayınlanan, *Resimli Ay* mecmuasındaki yazılarıyla Abdülhak Hâmit, Nâmık Kemal dâhil devrin büyük edebiyatçılarına "Putları yıkıyoruz" diyerek çirkin isimler takarak hücum eden Nazım Hikmet sanki bu cereyanın bizdeki temsilcisi gibidir. Komünizmi desteklemesi de şaşırtıcı değildir. Çünkü bu akımın lideri olan Tristan Tzara da komünistir.

J.Paul Sartre'ın temsilcisi olduğu Egzistansiyalizm ise varlığa ve yaşanılana önem verir. Ama o varlığın yaratıcısını inkâr ederek… Materyalisttir ve komünizme yakındır. Dadaizmin yarattığı karışıklıktan sonra ortaya çıkan Sürrealizm ise akla, geleneğe ve alışkan-

lıklara isyandır. Bir yerde birbirlerinin tesîrinde de kalan Allah'ı ve her çeşit ahlâkî prensipleri insanın hayâtından çıkararak insan denen varlığı güya hür bırakan bu cereyanlar batıyı taklitle işe başlayan Türk edebiyâtına da tesir etmiştir.

Bütün bu cereyanların edebiyâtımıza tesîrini saklı tutarak romana daha doğrusu Türk romanına dönelim. Bütün bu cereyanların yerine göre az yerine göre çok tesîrinde kalmış veya bir sentez yaparak, şekli alarak şeklin içindekini az çok Türkleştirmiş Türk romanına… 1860-1880 arası tam 20 sene edebiyâtımızı Fransız romanının tercümeleri istîlâ etmiştir. Bu şâheserlerin tercümeleri evlerinde soba ve mangal başında kestâne yerken, boza içerken *Muhammediye, Mesnevî, Battalgāzi* destanı okuyan veya dinleyen, batı romanına hâkim olan üçlü ilişkiye çok yabancı insanımızı başlarda çok şaşırtmıştır. Kısa bir zaman sonra ise bu şaşkınlık ve yadırgama hayranlığa dönüşmüştür.

Bu hayranlık ilk meyvesini 1882'de büyük bir âlim olan tek başına yazılamayacak bir eserin, *Kāmus-u A'lâm*'ın yazarı Şemseddin Sâmi Bey'in *Taaşşuk u Talât ve Fıtnat* adındaki romanıyla vermiştir.(1873) Büyük âlim Şemseddin Sâmi Bey'in ilk Türk romanı olmak vasfını taşıyan bu eseri roman tekniği bakımından çok zayıftır. Bunu tâkip eden romanlar da karikatüre benzeyen kahramanlarıyla bir seviye kazanamamışlardır.

Ahmet Mithat Efendi ise Cumhûriyet devrinin mühim edebiyatçılarından biri olan Hâlit Fahri Ozansoy'un anlatımıyla kendi neslinin romanlarını merakla okuduğu bir yazardır. Ağdalı dilden bunalan bu nesil onun rahat okunuşunu, sâde dilini çok sevmiştir. Hâlit Fahri'nin naklettiklerinden anladığımıza göre o sanatın sanat için değil halkı aydınlatmak için olduğuna inananlardandır. Yazar, Ahmet Mithat Efendi'den *"*Çocukluğumun dâhîsi*"* diye bahseder. Art arda

yazdığı romanları her hafta forma forma yayınlanır, birisi basılınca hemen ikincisini yazmak için kalemi eline alırmış. *Yeniçeriler* adındaki romanı ise ilk târihî roman denemesidir. Yazdıkları teknik olarak tam roman sayılmasa da romana ilgiyi arttırmıştır

1873 târihli *Hasan Mellah, Hüseyin Fellah, Yeryüzünde bir Melek* romanları Türk romanının emekleyeceği yıllara bir giriş gibidir.

Nâmık Kemal'in 1873 de yazdığı *Vatan Yâhut Silistire*'si Gedikpaşa tiyatrosunda halkın galeyâna gelmesine sebep olmuştur. 1876 târihli İntibah adındaki romanı da ilk edebî romanlarımızdandır. Bunu 1880'de *Cezmi* adlı romanı tâkip etmiştir.

Yerine oturmamış karikatüre benzeyen karakterleriyle roman diyemeyeceğimiz bu eserler arasında Recâîzâde'nin yanlış batılılaşmayı mizâhî bir uslûpla anlatan *Araba Sevdâsı* adını taşıyan romanı ilk realist roman sayılmaktadır. Romanın kahramânı Bihruz Bey'in özenti ve komik batılılaşması bir yerde bizim meselemizdir, biz kaynaklıdır. Ve Sâmi Paşazâde Sezâî'nin *Sergüzeşt*'i…(1880) Romanın kahramânı olan esir pazarından alınmış küçük Dilber'in esâret hikâyesi… Hâlit Fahri hâtıralarında romanı gözleri yaşararak okuduğunu, ilk özgürlük düşüncesini kendisine bu romanın ilham ettiğini yazar.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu da edebiyat sâhasındaki ikinci devresinde Çanakkale ve Balkan savaşlarında yaşanan büyük acılardan sonra kendisini adadığı Türkçülük idealiyle yazdığı *Gönül Hanım* romanından sonra yanlış batılaşmanın üzerinde durmuş meselâ "Yeğenim" hikâyesinde konaktaki hizmetçilere kankan öğretmeye bile kalkan yeğeninin batı özentisi hallerini mizâhî bir üslûpla anlatmıştır.

Türk romanı görüyoruz ki yavaş yavaş toplumun yanlış batılılaşmasını da konu olarak ele alarak Türk Romanı olmaya doğru iler-

lemektedir. Hâlit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* ve *Mâî ve Siyah* adındaki romanları roman tekniği ve seviye bakımından artık batı romanına yaklaşmıştır. Mehmet Rauf'un hüzün ve ümitsizlik dolu *Eylül* romanı sanki Hâlit Ziyâ'ya özenmiş gibidir. (1900) Mehmet Rauf teknik bakımından Hâlit Ziyâ kadar başarılı değilse de psikolojik tahliller bakımından ondan daha önde ve daha başarılı sayılabilir.

Bu romanlar bir yerde konu olarak aldıkları âile içi çarpık ilişkilerle Türk müslüman âilesinin değil bize has muâşeret duvarlarını yıkarak batılı ve dejenere olmuş Türk âilesinin romanlarıdır. *Aşk-ı Memnû* romanında işlenen mâcerânın yâni yasak aşkın yaşandığı konak bir Türk konağı mıdır? Tabiî ki hayır… Batıyı mürebbiyesine kadar, olanca muâşereti ile yaşayan bir Tanzîmat konağı değil midir?

1911… 1912 Balkanların kaybedilişi… Her şeyini doğduğu yaşadığı topraklarda bırakarak düşmandan kaçan kadın erkek, çoluk çocuk insan yığınları… Yollarda anasını, babasını, eşini kardeşini, eşini kaybederek kaçıp İstanbul'a sersefil ulaşan yığınlar… Hâlit Ziyâ'nın, Mehmet Rauf'un acı aşkları konu olarak alan "sanat sanat içindir" i dile getiren romanların devri artık kapanmış, sanat vatanın hizmetine girmiştir. İstanbul gayrıresmî bir işgal altındadır. Çanakkale'yi geçemeyen düşmanlar toplarını İstanbul'a çevirmiş, azınlıklar yabancı bayrakları sandıklarından çıkararak pencerelerinde dalgalandırmaktadır. Hele Beyoğlu ve Adalar… Artık büsbütün bizim olmaktan çıkmıştır. Bütün bu felâketli havanın üstüne 15 Mayıs 1919' da savaşta karşımıza çıkmak cesâretini gösteremeyen Yunanistan, İngiltere'nin desteği ve kılavuzluğunda İzmir'i işgal etmiş, Yunan-Türk savaşı başlamıştır. Yahyâ Kemal dâhil pek çok genç yazar silâh gibi kullanacakları kalemlerini ellerine alıp gözyaşlarıyla ortaya çıkmış, Hâlide Edip gibi her türlü tehlikeyi göze alarak Anadolu'ya kaçanlar da olmuştur.

Bence İzmir'in işgāliyle başlayan felâketlerle dolu bu devrin en mühim ismi roman yazarı olarak Hâlide Edip'tir. Sultanahmet mitinginde sesi ve güçlü hitâbetiyle erkek, kadın diğer hatipleri geride bırakmış, 200.000 kişiyi aşan, içinde işgalcilerin kumandanlarının da bulunduğu o muhteşem kalabalığı ağlatmıştır…

Hâlide Edib'in bundan sonra romanları isimleriyle de bir başka olacaktır. *Dağa Çıkan Kurt, Yeni Tûran*… Bu felâketli yıllarda pek çok romanına Ziyâ Gökalp'in Türkçülüğü ilham vermiştir. Kısacası sanatlarını, kalemlerini vatan yolunda kullanan edebiyatçılar artık Ankara yollarındadır. Ankara yolunu tutan Yâkup Kadri'nin *Vatan Yolunda* ismini taşıyan hâtıraları okunmalıdır. *Hâlide Edib'in Mor Salkımlı Ev* ve *Türk'ün Ateşle İmtihânı* da… *Ateşten Gömlek* romanı ise ismini Yâkup Kadri'den çaldığı değil, ısrarla izin isteyerek aldığı o müthiş romanın adıdır. Romanının başında "Size de bu kadar Anadolu'ya yakışan ve kendi başına bir şâheser olan bu isim için teşekkür etmek ve sizden af dilemek isterim Yâkup Kadri Bey. İsmin kudreti eserden kavî olması benim kabahatim değildir" diyerek zarif bir ifâdeyle teşekkür etmiştir.

Yâkup Kadri'ye hitâben yazdığı teşekkür mektubunun bu son iki satırı ise beni epeyce sarsmış ve hassaslaştırmıştır. "Kim bilir o uzak âtîde Türk gençliğinin sırtındaki *"Ateşten Gömlek"* ne kadar bizimkilerden başka olacaktır**."**

1922-2016… *Ateşten Gömlek*'in yazılışının üzerinden aşağı yukarı 94 yıl geçmiş. Acaba günümüzün gençliğinin üzerindeki ateşten gömlek diyemiyorum **"**Ateşten Gömlekler" diyebiliyorum ve günümüzdeki bu ateşten gömlekleri, seyrederken ise mâzîdeki acı tatlı sahneleriyle şerefli yerini almış 94 yıl önceki "Ateşten Gömleği" büyük bir hasretle anıyorum. Bugünün ateşten gömlekleriyle o günün ateşten gömleği ne kadar farklı…

Kurtuluşla netîcelenen yüzlerce şehîde mâlolan bir devirden sonra edebiyâtımızda bir roman bolluğu yaşanmıştır. Bunlar artık Cumhûriyet devrinin romanlarıdır… Eğrisiyle doğrusuyla Cumhûriyet devrinin romanları… Bir büyük savaşın, bir büyük milletin var olma savaşının ardından yazılan romanlar ve bizzat yaşanan hâtıraların şâhitliğiyle yazılmış romanlar… Daha sonra ise o büyük kurtuluşun arkasından gelen acı ve çok düşündürücü dramlara konu olan değişimlerin, bunalımların romanları… Meselâ Yâkup Kadri'nin bir Millî Mücâdele kahramânı subayın yaşadığı acı değişimi anlatan *Ankara* romanı… Reşat Nûri'nin *Yaprak Dökümü'*nde sergilediği parçalanan bir âile tablosu, Peyâmi Safâ'nın "*Fâtih Harbiye*"sindeki Doğu ile Batı arasında kalışın acı hikâyesi… *Sözde Kızlar*'ı… Birlik içinde kazanılan bir büyük Savaş'ın netîcesinde yaşanan felâketler, yıkımlar… Türk müslüman âilesinin batılılaşma yolunda sergilediği trajikomik olaylar… Birlikte canını hiçe sayarak savaşan bir liderler grubunun bile *Dargın Savaşçılar* hâline gelişi…

Hâlide Edib'in ve Yâkup Kadri'nin Millî Mücâdele'ye bizzat katılan edebiyatçılar olarak romanlarının ayrı bir kategoriye sokulması lâzımdır. Hâlide Edip *Ateşten Gömlek* romanıyla İstiklâl Savaşı'nı târihe hediye eden tek kadın romancımızdır. Diğer romanları, *Handan, Kalb Ağrısı* ve *Zeyno'nun Oğlu* şiir gibi üslûbuyla insanı büyüler. *Handan* romanındaki Handan biraz da kendisidir, şekliyle ve mânâsıyla… Hakkı Sühâ Gezgin'in "Hangi eserinizi çok beğeniyorsunuz" suâline tereddütsüz "yazacağımı" diye cevap vermiştir. Hakkı Sühâ *Sinekli Bakkal* yayınlanınca "Meğer doğru söylüyormuş" demiştir. Edebiyat bu romanla yepyeni bir romancıya kavuşmuştur. (1936) Sinekli *Bakkal*, Yâkup Kadri'nin dejenere bir İstanbul'u anlatan, *Sodom Gomore*'si Mithat Cemal'in de aynı tezi işleyen *Üç İstanbul'una* göre İstanbul'a daha bîtaraf gözle bakan, sağlam taraflarını da gören bir romandır.

Hâtıralarıyla bu karışık, çeşitli tiplerin bulunduğu çok çileli yakın geçmişimizi güzel Türkçesiyle gözlerimize sunan Hâlit Fahri de mühimdir. O acılı devri *Baykuş* eseriyle tiyatroya da taşımıştır. Kahramânı Ayşe adında bir kahraman Türk kızıdır. Yâkup Kadri'nin Yazılış hikâyesinde Yahyâ Kemal'in de bulunduğu Bektâşîlerin protestosuna sebep olan *Nur Baba'*sını da unutmayalım. Tabiî *Sinekli Bakkal* romanıyla birinciliği Hâlide Edib'e kaptırarak ikinciliği yakalayan *Yaban* romanını da…

Edebiyâtımızda roman derken bu sâhayı erken terketmiş, zaman zaman keşke terketmeseydi diye düşündüğümüz Sâmiha Ayverdi'yi de unutmamamız lâzımdır. 1938'de yayınlanan *Aşk Budur* romanıyla çok kimseyi şaşırtan Sâmiha Ayverdi'yi… Bu romanı 1946' ya kadar devam eden bir zaman kesitinde diğer romanları tâkip edecekti. Ruh ile beden arasındaki kavgayı, madde ile mânâ arasındaki mücâdeleyi şiir gibi bir üslûpla işleyen romanları… Bu romanlardaki aşk tasavvufî mânâsıyla Allah'a ulaşmak için bir basamaktı, *Aşk Budur* romanının arkasından gelen *Mâbette Bir gece, Ateş Ağacı, Batmayan Gün, Yaşayan Ölü, İnsan ve Şeytan, Mesih Paşa İmamı* adını taşıyan romanları, zamânın roman yazarları dâhil, pek çok tanınmış yazarı şaşırtmıştı. Mistik nefesini kaybetmiş bir edebiyat bu romanlarla insanların ihtiyâcı olduğu bu rûha sanki yeniden kavuşmuştu.

Aslında genç kızlık yıllarımda benim de elimden düşmeyen romanlarıyla ihmal edilmeyecek kadar çok kadın romancımız da vardı. Muazzez Tahsin Berkant, Perîde Celâl, Kerîme Nâdir, Mükerrem Kâmil Su ve diğerleri gibi pek çok kadın romancı… Ama zamânın münekkitlerine göre Sâmiha Ayverdi ve *Ciğerdelen* romanıyla Safiye Erol onlardan ayrı tutulmalıydı. Âdile Ayda'ya göre çok satan ve çok rağbet gören genç kızların elinden düşmeyen bu romanlar edebî e-

serler değil "Pembe kütüphâne eserleriydi" Yazar Sâmiha Ayverdi' nin *Mesih Paşa İmamı* adını taşıyan romanını ise bu romanlardan çok farklı görerek, Fransızların "Fikir romanı"dedikleri gruba dâhil etmiş, roman sâhasında katedilmiş yeni bir mesâfe, açılmış yeni bir çığır olarak görmüştü.

1946'dan sonra *Huzur* romanıyla Ahmet Hamdi Tanpınar, *Matmezel Noralya'nın Koltuğu*'yla Peyâmi Safâ, düşünmekten korkmayan, insan rûhunun derinliklerine dalan tahlilleriyle Türk romanının yüz akı olarak sahneye çıkmışlardır. Ahmet Hamdi Tanpınar Yahyâ Kemal'in öğrencisidir, Yahyâ Kemal hayrânıdır, şâirdir de… *Huzur* romanı'nda "Bizler başka milletlerin tecrübelerini yaşıyoruz", "Dede'yi Wagner olmadığı için, Yûnus'u Verlaine, Bâkî'yi Goethe yapamadığımız için sevmiyoruz", "ıztırapsız ve meselesiz yaşıyoruz" diyerek verdiği mesajlar bir yerde ıztırap çeken, meseleleri olan, düşünen bir romancının haykırışı gibidir. 1920'de, yurt dışına kaçmadan önce yazıp yayınladığı *İstanbul'un İç Yüzü* adını taşıyan, Sultan Abdülhamid'den İttihad Terakkî'ye kadar uzanan devrin İstanbul'unu her cephesiyle zamânımıza taşıyan ilk romanıyla mühimsenen Refik Hâlit Karay'ı da hatırlamamız lâzımdır. Atatürk'ü yazdığı mektuplar, bilhassa ufacık, devrimleri mizâhî bir üslûpla dile aldığı güldürü kitabıyla yumuşatıp bütün yüzelliliklerin affına vesîle olan Refik Hâlit Karay'ı… Yurda döndükten sonra yazdığı romanlar gene muhteşem Türkçesine hayran bıraksa da artık sanat endîşesinin dışında ticârî bir zihniyetle yazılacak, başta üç ciltlik, bir gazetede de tefrika edilen *Türk Prensesi Nilgün* romanı yabancı topraklarda geçen mâcerâları ile diğer romanları gibi büyük bir okuyucu kitlesine ulaşacaktır. Ve Târık Buğra… Kurtuluş Savaşına iştirak etmekte çeşitli sebeplerle kararsız kalanların dramını işleyen bir roman olan *Küçük* Ağa'sıyla Tarık Buğra… Abdülhak Şinâsi Hisar ise Türk edebiyâtında çok değişik olmasıyla biraz yalnız gibidir. Kendisinin de

mensup olduğu zengin ve yüksek tabakanın duygu ve düşüncelerini anlatan tahlil eden romanlarıyla sanki bir başkadır. Daha yakın yıllara geldiğimizde Türk târihini ve kültürünü işleyen romanlarıyla (*Kilit, Anahtar*) Mustafa Necâti Sepetçioğlu'nu da hatırlamamız lâzımdır. Tabiî o güzel Türkçesiyle Türk edebiyâtının şiir ve hâtıra dalında unutulmazı Hâlide Nusret Zorlutuna'ın kızı Emine Işınsu Öksüz… Keşke roman yazma kapısını kapamasaydı diye üzülerek düşündüğüm Emine Işınsu Öksüz…

Zaman zaman büyük bir iç sızısı ile düşündüğüm bir ismi de anmadan geçemeyeceğim. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Sen on Sait Fâik edersin" dediği, çok erken bir yaşta kaybettiğimiz *Köse Kadı, Uçtaki Adam, Göç Zamânı, Sokakta* romanlarıyla Bahâeddin Özkişi'yi… Sağın çok ihtiyâcı olan bir büyük romancıyı müjdeleyen Bahâeddin Özkişi'yi…

Orhan Kemal, Yaşar Kemal ve Fakir Baykurt ise kışkırtıcı bir sınıf edebiyâtının temsilcileri olarak romanlarıyla ayrı bir grup teşkil etmişlerdir. Bu gruptan sayabileceğimiz Sabahattin Ali de takdîre şâyan sanatkâr kumaşı ile mensup bulunduğu milletin namazına bile saygısızlık ederek (*Kuyucaklı Yusuf*) edebiyat denilen sanatı Marksizme kurban ederek yabancılaşma yolunu seçmiştir. Onlar gibi Marksizmden yola çıkarak edebiyat sâhasına giren Kemal Tâhir'i ise bu yazarlardan ayrı bir kategoriye koymak lâzımdır. Osmanlı târihine yönelmesi bu hususstaki incelemelerini genişletmesi Osmanlı târihine değişik bir açıdan bakmasına sebep olmuştur. Ulaştığı netîce şuydu: Türkiyenin siyâsî ve kültürel yapısıyla Marksizmin temsil ettiği çözümler arasında çelişki ve zıtlık vardı. Osmanlının toplum yapısı Marksizmin takdim ettiği merhalelerden geçmemiştir, kendine hastır. Osmanlı Türk toplumu insânî bir temel üzerine oturmuştur. CHP'nin tepeden inme bir kararla kurduğu Köy Enstitüleri'ni enine

boyuna tenkit süzgecinden geçirdiği *Bozkırdaki Çekirdek* ve Osmanlı târihine yönelerek başlattığı tetkiklerin ürünü olan *Devlet Ana* romanları, Türk'ün siyâsî ve kültürel yapısını Marksizmden ayrı ve farklı görüşü onu sınıf edebiyâtının temsilcisi olan diğer romancılardan ayırmıştır.

Batıdan ithal ettiğimiz roman acaba bu gün hangi noktadadır? Pek çok kişinin fikrine göre roman doğduğu coğrafyada yâni batıda da artık bitme noktasındadır. O coğrafyada bir Gide, bir Mauriac, bir Malraux, bir Maurois arayanlar boşuna yorulurlar. Batıdan ithal ettiğimiz roman denilen edebiyat türü, sanâyinin ve makinenin kirlettiği ruhların yığıldığı öz vatanında bile son nefesini vermek üzeredir. Bu tık nefeslik yalnız romanın mensup olduğu sanat sâhasına da has değildir. Felsefe, ilim ve şiir de roman gibi artık şâheserler üretememektedir. Art arda gelen savaşların, anarşinin, terörün, seviyesiz siyâsî kapışmaların bunalttığı endîşe ve korku dolu günümüz insanından şâheserler üretmesi beklenebilir mi? Ne diyor büyük romancımız ve eşine az rastlanır fıkra yazarımız Peyâmi Safâ?..

> "Şâheser bu sıkıntıya gelemez. Onun için yorganını başına çekmiş, insiyakların zekâya hakkını verecekleri devirlerin rüyâsını görüyor. Bırakınız uyusun. Yüzlerine gaz maskelerini geçirerek harp ismini verdikleri kanlı bir maskeli baloya hazırlanan insanlar arasında onun ne işi var ki?"

Bu konuya büyük romancı Mauriac'ın şâheseri *Engerek Düğümü* romanını önce hayranlıkla okumuş daha sonra tercüme etmiş Peyâmi Safâ'yı rahmetle ve minnetle anarak gene onun yorumuyla, romanın batıda Mauriac'tan Françoise Sagan'a uzanan çizgide hangi noktaya geldiğini daha doğrusu nasıl son nefesini verdiğini anlatan bu satırlarıyla son vermek istiyorum:

"Mauriac'ın şâheserinde, hâtıra hâlinde yaşanan bir gençliğin tâzeliği, Sagan'ın romanında korku hâlinde bir yaşlılığın sıkıntısı ve ümitsizliği var. Bu simetri benim îcâdım değil, iki eserin tabiatı ve gerçeği. Birinde üç çeyrek asra yakın bir yaşanmışlığın oyduğu ve en geniş bütünleri kavramak iktidârını kazanmış bir ruh okyanusu, ötekinde 39 yaşında bir kadının aradığı aşktan mahrum kalışının 15 yaşındaki kızlara yakışan, derinliksiz, yer yer zekâ kıvılcımları ile ışıldayıp sönen üzüntüsü. Françoise Sagan, zavallı dâhî, bundan önceki üç romanında da arayıp bulamadığı aşkı dördüncüsünde yaşlı bir kadına aratmış ve gene bulduramamış. Çünkü onun bedbaht kuklaları aşkı en bulunmayacağı yerde, yatakta aramakta ısrar ediyorlar. İçinde sonsuz uykunun stajları yapılan yatakta, insan vücûdunun ve her davranışının fânî olduğu yatakta…"

Durum bizde de ne yazık ki hiç farklı değil… Lezbiyenlikten alkol duvarını aşmaya ve uyuşturucuyla dostluğa kadar giden acı bir hayâtın sâhibi zavallı Sagan'ın aşkı en bulunmayacak yerde arayan bu "Bedbaht kuklaları" ne yazık ki artık bizdeki romanlarda da sıkça arz-ı endam ediyorlar.

İslâm Dünyâsında Târih Boyunca Bilim ve Teknolojiye Bakış

Prof. Dr. Fahrettin Olguner

Geniş târih dönemleri içinde Akdeniz havzasında çeşitli medeniyetler oluşmuştur. Birbirleriyle tesir-teessür (etkileşim) içinde birbirlerini tâkip edercesine oluşup dağılan bu medeniyetlerin uçları; Batı Avrupa'dan Hindistan'a, Kuzey Avrupa'dan Kuzey Afrika'ya, Güney Arabistan'dan Orta Asya'ya uzanır. Bu geniş coğrafyalar içinde oldukça çeşitli ve renkli fikirleri içerir. Fakat medeniyetlerin merkezini Akdeniz havzası oluşturur. Çeşitliliğine rağmen ortak noktaları, havzanın karakterini oluşturan özdeşlikleri de eksik değildir. İslâm medeniyeti de bu havza içinde yer alan, buranın özelliklerini taşıyan bir medeniyetti. Aktif dönemleri içinde İslâm dünyâsı, bu geniş alanın her yerinden bolca yararlanmıştır. Bunlar içinde İlkçağ Bâtı dünyâsının payı oldukça büyüktür. Bu alış verişlere rağmen İslâm Medeniyeti kendine âit orijinalliği bulunan bir medeniyettir. Alımlar-tesirler bütünün orijinalliğini ortadan kaldırmaz. Söz gelimi Uzlukoğlu Ebunasr Fârâbî, bir Platon, bir Aristoteles değil, Fârâbî' dir. Tâkip eden yüzyıllarda, on bir-on ikinci yüzyıllardan îtibâren akış tersine döndü, batı büyük ölçüde İslâm dünyâsından alımlara başladı. Hızını artıran batı, 15-16. yüzyıllarda Rönesans'ı gerçekleştirdi. Bütün alıntılarına ve teessürlerine rağmen oluşan bu yeni medeniyet, batının kendi eseridir, iyiliği de kötülüğü de kendisinindir. R. Descartes bir İbn Sînâ değil, Descartes'dır, İ. Kant, bir Ebûhamid Gazzâlî değil, İ. Kant'dır.

Bu işâretleri bu kısa ölçüleri içinde burada bırakarak şimdi kendi konumuza; "İslâm Dünyâsı'nın Bilim ve Teknolojiye Bakışı" konusuna dönelim. Bu bakış iki şekilde ortaya konabilir: Bunlardan biri pratik ve müşahhas yoldur. Bu yolla, yüzyılların içinde meydana getirilmiş bulunan teknik ve sosyal alanlardaki eserlerin envanterleri teker teker ortaya konulup gösterilir. Bunun örneklerini değerli ilim ve fikir insanları vermektedir. Biz bu yapıp etmelerin arkasını, arka planlarını, daha açık ifâdeyle zihniyetini görmeye ve göstermeye çalışacağız.

Bilim ve teknolojiye bakış, bir zihniyet meselesidir. Zihniyet; bilgiyi, bilmeyi belirler ve fakat bunların ötesinde insanın, insan olarak kişinin ve toplumun hayâta, varlığa, âleme bakışını, onları değerlendirişini, onlarla olan ilişkilerinin bütününü şekillendirir. Şu halde mesele zihniyetin oluşması ve oluşturulması meselesidir. Herhangi bir zihniyet çeşidinin oluşması da şüphesiz ki bilgiye bağlıdır ve fakat belli bir bilgi seviyesinin ortaya çıkması da kişinin ve kişilerin içinde yetiştiği çevreye, çevrenin zihniyetine bağlıdır. Demek oluyor ki etki tek taraflı değil karşılıklıdır, yâni etkileşim şeklindedir. İnsanların hayâtını, şahsiyetini ve zihniyetini şekillendirecek unsurlar ve faktörler (etkenler) içinde özellikle birkaç faktör (etken) önem arzeder. Bunlar kişiyi, kişileri ve toplumu yönlendirici, oluşumuna istikāmet verici faktörlerdir ve her biri aynı zamanda da birer bilgi kaynağıdırlar. Bunlar:

1. Din ve dînî bilgi,
2. Akıl ve aklî bilgi,
3. Tecrübe ve tecrübî bilgi,
4. Sezgi (ilham) ve sezgisel bilgi

olarak kategorize edilebilirler. Bu dört unsuru, ana çizgileri ile belirtip kişiliğin ve zihniyetin oluşmasındaki rollerini göstermeye çalışacağız. Ancak bundan önce burada, tekrarlamak pahasına da olsa, önemini vurgulamak, aynı zamanda İslâm'a "ilk muhâtap" olmuş bulunanların o "ilk dönem" içindeki tavır ve hareketlerinin İslâm'a ne kadar uygun ve takdîre şâyan tarzda tecellî etmiş bulunduğunu da belirtmek bakımından şunları söylemek zorunluluğunu hissetmekteyiz. Bu dört unsurun hepsinin alanları ve sınırları bellidir. Bunların iyi gözetilmesi ve dikkatlice korunması gerekmektedir. Hiç biri yalnız başına ötekilerin yerini doldurmaz, görevlerini yerine getirmez, getiremez. Ancak devamlı olarak birbirleriyle etkileşim hâlinde bulunurlar. Bu etkileşimi birinin ötekine ya da ötekilerine hâkimiyeti hâline dönüştürmemek gerekir. Birinin ötekine ve ötekilerine hâkim olmadığı, hepsinin birlikte ve bir arada âhenk içinde bulunduğu, böylece devam ettiği sürece insan ve toplum kendine takdir edilmiş bulunan bütünlüğü korumuş, kemâlin yolunu bulmuş olur. Aksi halde insan ve toplum ya dünyânın ya da sâdece ukbânın adayı ve adamı olur. Halbuki insandan istenen yalnızca ne biri, ne ötekidir. İstenen her ikisinin kazanılması ve bir arada tutulmasıdır. İnsanın ve toplumun bütünlüğü, kemâli, her ikisinin birlikteliği ile oluşur ve gerçekleşir. İşte, bize göre, İslâm dîninin ilk muhâtapları, biraz sonra belirteceğimiz üzere, bunu görmüş ve buna göre hareket etmişlerdir. Bu tavır ve zihniyet, zaman zaman eğriler çizmiş olsa da, Ortaçağ'ın ilerisine kadar sürdürülmüş, fakat 16. yüzyıldan sonra düzen bozulmuş, âhenk ortadan kalkmıştır. Bu kaos, kanâatimizce, hâlen devam etmektedir.

Şimdi, yukarıda işâret ettiğimiz unsurların, insan şahsiyetinin ve zihniyetinin teşekkülünü sağlayan, insanın hayâta ve kâinata bakışını şekillendiren unsurlar olmaları açısından, varlıklarını ve fonksiyonlarını belirlemeye çalışalım:

I-Din: Burada söz konusu etiğimiz İslâm Dünyâsı olduğuna göre genel mânâda dinden ve dînî zihniyetten değil, İslâm'dan söz edeceğiz. İslâm, bilindiği üzere, Arap Yarımadası'nda doğdu. İlk muhâtap Araplar idi. Burada:

a. Ciddî-seviyeli bir bilgi ve bilim birikimi,

b. Aklî ve felsefî tarzda nitelendirilebilecek bir düşünce sistemi ve sistemleri, bulunmuyordu. Dolayısıyla da bu insanlar dîni, bilimsel bilgiyi, felsefî sistemi ve sistemleri karşı karşıya getirip birini ötekiler üzerinde hâkim kılma yoluna ve çabasına girme durumunda kalmadılar. Bu, isâbetli ve hayırlı da oldu. Bu tavrın, bu anlayışın değerini belirtmek ve bugün İslâm Dünyâsı'nın, 16-17. yüzyıllarda başlayıp hâlen devam eden perîşan hâlinin sebebi olan zihniyeti iyi tanıyıp tespit etmek bakımından bir-iki örneği burada zikretmek zorunda bulunmaktayım. İşâret etmek istediğim zihniyetin sâhiplerinden biri, Osmanlı'nın son dönem eğitim kurumlarında yetişmiş, şahsen kendisine mülâkî olduğum ve insan olarak kendisine derin saygı da duyduğum, bir zât-ı muhteremdir. Bu zat, ilim ve teknik alanında îlân edilen her keşfi duyar duymaz hemen; "işte, Kur'an mûcizesinin bir müjdesi daha ortaya çıktı!" der ve ona uygun gördüğü bir âyeti, birtakım benzetmelerle yorumlamaya çalışırdı. Bu anlayış; ancak çalışıp çabalamakla, emek sarfedip alın teri dökmekle elde edilebilecek bir şeyi, bir nîmeti, keyif çatıp oturduğunuz yerde, saygı duyduğunuz birinin, mukaddes saydığınız bir müessesenin size, çabasız emeksiz sunmasını beklemek demektir. Vâkıa bu zâtın ve hattâ böyle düşünen başkalarının da samîmiyetinden ben şüphe edemem. Bu açıklamalarla onlar Kur'an'ın kutsiyetini, değerini gösterdiklerine ve hattâ ispat ettiklerine inanıyorlardı. Benim burada diyeceğim şudur ki; değerlere dışardan değer katılmaz, katmaya çalışmanın da mâ-

nâsı olmaz. Nîmet külfete, külfet fertlerin çabalarına bağlıdır. Pınardan su getirmek dururken ağız açıp nisan yağmuru beklemenin anlamı olamaz. Adama sormaz ve demezler mi ki; bu bilgi ve formül mukaddes kitabınızda var idi de neden onu ortaya koymayıp sakladınız, neden siz değil de onu başkaları keşfetti?

Burada bir iki noktayı kısaca tahlil etmek durumundayız. Şöyle ki; soframızda gerektiği kadar gıdâ varsa ve bununla yetinmeyi kabul etmişsek gıdâ aramaya gitmeyiz, musluğumuzdan su akıyorsa su telâşına kapılıp kaynak bulmak için yollara düşmeyiz. Ancak arayışa girmek, temin yollarına düşmek için ya nîmetin elimizde, yanımızda olmadığını görmek ve bilmek ya da olanla yetinmeyip daha fazlasını elde etmek ihtiyâcını hissetmek durumundayızdır. Ayrıca gelecekte durum ve şartların değişeceği ihtimallerini de hesâba katmak zorundayızdır. Bu hesâbı insanın dışındaki varlıklar yapmaz, yapamazlar. Onların planlanıp programlanması buna; bu hesâbı yapmaya müsâit değildir. Bunu ancak ve sâdece insan yapar, o yapmak zorundadır. İşte insan için burada iki problem doğar: Bunlardan biri elimizdekinin (tabiî ki dîninin demek istiyorum) ne olduğu ve bize ne verdiği ya da ne vermek istediğinin bilinip bilinmemesi meselesidir. İkincisi sâhip olduklarımızın ötesinde daha bol, daha iyi, daha güzel şeylerin (sırların ve imkânların demek istiyorum) bulunduğuna ümit bağlanıp bağlanmaması meselesidir. Ayrıca da bulacaklarımızın gelecek dünyânın ve insanlığın ihtiyâcına medar olup olmayacağının düşünülmesidir. İşte bu şartlar ve duygular içinde geleceğe dönmek ve birtakım sırların bulunup keşfedilebileceğine dâir ümit beslemek bizi ister istemez araştırmaya sevkedecek demektir. İnsan olarak biz, kâinâtın hem maddî, hem mânevî sırlarla dolu bulunduğuna îman eder olmak durumundayız. Bu durumda da bizim arayış yollarına düşmememiz imkânsızdır. Ayrıca birinden ya da bir kurumdan (burada kasdettiğim şüphesiz dindir, İslâm'dır) onun he-

defi ve görevi içinde bulunmayan bir şeyi istemek, kendisi de dâhil insanların ondan beklentilerini yükseltmek, sonunda da onları ve kendisini düş kırıklığına uğratır ve bu, kanâatimizce, çift yönlü bir ihânet doğurur. Öyleyse dinden ne istemek ve ondan ne beklemek gerektiği iyi tespit edilmelidir. Onun kendi hedefi dışında kalanları insanlara vermeyişi, oralarda sükût edişi onun zaafı değil, aksine büyüklüğünün, lütufkârlığının ve cihanşümul oluşunun göstergesidir. Birine görev verip arkasından da onun makāmına oturup onun görevini yapmak onun şahsiyetini yok saymak olmaz mı? Kaldırabileceği yük için çocuğa yardım etmek, onun adına onu yapıvermek hem onu tembelliğe sevketmek, hem de gücünü ve şahsiyetini hafife almak demek değil midir?

İslâm Dünyâsı'nın bu günkü zihniyetini gösteren ikinci örnek de, yine bu satırların yazarının yıllarca kendisini hürmetle dinlediği ve yine kendisine, insan olarak hürmet beslediği bir kişidir. Bu zat, Türkiye dışında yetişmiş, Türk'e ve Türkiye'ye sevgisi ve hürmeti olan bir kişi idi. Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de yıllarca hizmette bulunmuş, ayrıca Türkiye'de "üstün hizmet ödülü" de almış bir muhterem kişidir. Bu zat da yine farkında olmadan ve yine İslâm'a hizmet etme, onu yüceltme arzu ve iştiyâkından olsa gerek, ammâ sonuçta emek çekmeden hazıra konmak olarak görünen istek ve iddialarını yıllarca sürdürdü. Bu zat, mukaddes metinlerde adı bile anılmayan bir kurumu; "devlet" müessesesini din adına kurmak için yıllarca çaba sarfetti. Mütevâzi târihî metinleri, kendince "İslâm Anayasası" olarak îlân etti. Bir adım daha atarak, Solon'u, Aristo' nun sözünü edip tahlîlini yaptığı bir sürü kānunnâmeyi atlayarak, buna "Dünyânın İlk Yazılı Anayasası" ünvânını verdi. Mukaddes Metinlerde bulamadığı devlet kurumlarının isim ve unvanlarını,

Câhiliye Döneminin kabîle teşkîlâtı ile özdeşleştirip buna "İslâm Devleti" dedi. Yukarıda söylediğimiz, ferdî samîmiyet ve iyi niyetle birlikte öteki vasıfları bu zat için de, istemesek de verecek ve Aristo'nun hocası için söylediği sözü, kendi adımıza burada tekrar edeceğiz. Aristo şöyle demişti; "dostlarımı severim, amma, hakîkati daha çok severim". Devlet konusunda müslümanların, duygu ve sevgi gösterilerinden önce sanırım mantık açısından, şu; İslâm dîni evrenseldir≠ hiçbir devlet evrensel değildir. Çelişkiyi çözmeleri, buna göre düşünmeleri, neyin ne ile eşleşip özdeşleşebilir olabileceğine karar vermeleri gerekmektedir. Vaktiyle; İslâm dünyâsının aktif döneminde, iki büyük düşünür; Uzlukoğlu Ebûnasr Fârâbî ile bu dönemin sonlarına doğru gelen İbni Haldûn, keskin zekâları, geniş ufukları ve derin düşünceleri ile meseleyi farketmiş, devlet ve siyâset felsefesi teşkîli işini, çözümlerin aranıp bulunması sorumluluklarını insana yüklemiş, bu konuda kendilerinin üzerlerine düşeni de yapmış, yerine getirmişlerdi (Gelenek, ne yazık ki devam etmedi, edemedi, bu dünya o örnekleri henüz beklemede!). Öyleyse tekrar tekrar vurgulayalım; din ne bir bilimsel bilgi ve teknik keşifler deposu, ne de bütün kuralları ile belirlenmiş, değişmez bir sosyal ve politik kurumlar nizâmıdır!

İmdi, mâdem insan şahsiyetini, fert ve toplum zihniyetini oluşturan en önemli faktörlerden biri dindir ve mâdemki din; bilimsel bilgi, teknik târifeler kataloğu, toplumsal ve politik teşkîlât sistemleri değildir, öyleyse din nedir ve o, nasıl değerlendirilmelidir? Burada bir din felsefesi yapmaya girişecek değilim. Ancak, konumuzun gereği olarak onun hakkında birkaç şey söylememe, umarım, müsâade edilir. Genel olarak dînin, özel olarak da İslâm dîninin hedef ve maksadı şu birkaç noktada özetlenebilir:

1. Zerreden küreye, görünenden görünmeyene bütün âlemlerin mutlak bir sâhibi ve mâliki bulunmaktadır. İnsan da bu âlemlerdeki varlıklardan birisidir. Ancak öteki varlıklardan farklı olarak insan, Mutlak Varlık'ın varlığını, kendi istek ve irâdesi ile kabul etmek durumundadır. Din bunu insana bir teklif olarak sunmaktadır. Buna dînin "îman" beyânı veya " teklîfi " denir.

2. Varlıklar içinde sâdece insan sorumlu olarak yaratılmış görünmektedir. Hem îman, düşünce, aksiyon, fiil ve davranışlarının icrâsı, hem de gıdâ ve tabiî ihtiyaçlarının temîni, ayrıca da başka insanlara ve varlıklara yardımda bulunma zorunluluğu onun kendi üzerinde ve kendi sorumluluğundadır. Onun varoluşu bu sorumluluklarını yerine getirmesine, kendisine gösterilen alanları doldurmasına bağlıdır, varoluşu ancak ve ancak bu şartların sonunda gerçekleşebilir. Çünkü, bu dünyâya insan bunun için gönderilmiştir. Bunun için de o; bilgi, duygu, akıl, irâde ve hürriyet ile donatılmıştır. Bu alana kısaca "ahlâk" denir. Bunun için mukaddes metinlerde (Kurân'da) birtakım örnekler verilir, bâzı tiplemeler gösterilir. Ancak bunlar, birer makine kurgusuna âit parçalar değildir ve dolayısıyla doğrudan taklîde konu olmazlar, kişinin şahsiyetinin gelişmesine yardım edecek ilham kaynağı olarak değerlendirilirler. Bunların ötesinde Kur'an "yap ≠ yapma" emirlerinin ansiklopedik kataloğu olarak görülmemelidir. Kişi, birtakım resmî ibâdetler sâyesinde Tanrı ile kuracağı bağa ve yapacağı alış verişe göre kendi şahsiyetini kendisi oluşturacak ve kendisinin yapıp yapmayacağı işlerin karârını, kendi şahsiyetinin gereğine uygun olarak, kendisi verecektir. Yaptığı işin sonucunu ise Tanrı görecek ve karşılığını sâdece O verecektir.

3. Her şeyi ile bu kâinat, insanın yararına ve kullanımına verilmiştir. İlk iki umdenin (îmânın ve ahlâkın) gereğine uygun olarak, onlardan aldığı ışık ve güç ile insanın bu âlemden faydalanması, faydalanma yollarını ve imkânlarını bulması, sırlarını çözmesi tamâmen onun kendisine bırakılmıştır. Onun ahlâkî yetkinliğinin ve değerinin ölçüsü de buradadır. İnsanın varoluşu ve değeri, onun ilim, teknik ve sosyal alandaki hizmet ve çabalarına, bunların ilâhî takdire uygun bulunup bulunmamasına göre değerlendirilecektir. Fakat hemen ekleyelim ki buradaki başarılar, nicelikleriyle (kemiyetleriyle) değil, nitelik ve samîmiyetleriyle ölçülür.

Dünyâdaki işlerin başarılması, bunların insan şahsiyet ve haysiyetine uygun tarzda gerçekleşmesi için din, insanın şahsiyetini oluşturucu bir güç, ona uzakları işâret edici bir ışık, işlere sevkedici bir dinamizm kaynağıdır. Tekrar edelim ki o, bir bilgi deposu değil, bir güç ve dinamizm kaynağıdır. Buradan aldığı dinamizm ile insan, öteki güç ve yeteneklerini devreye sokacaktır.

II. Akıl ve aklî bilgi: İnsana verilen, yukarıda işâret ettiğimiz, ikinci güç ve yetenek "akıl" olarak görünmektedir. Dünyânın başka yerlerinde olduğu gibi İslâm dünyâsında da akla karşı çıkanlar olmuştur ve olagelmektedir. Karşı çıkanların delil ve iddiaları ne olursa olsun, bu konuda; aklın bulunmadığı yerde ne dînin, ne îmânın, ne vahyin ve ne de ilhâmın hiçbir mânâ, hiçbir değer ifâde etmediğini, etmeyeceğini, insanın hiçbir sorumluluğunun da olamayacağını söylemek yeterlidir. Uzlukoğlu Ebûnasr Fârâbî'den, İbni Sînâ'ya, Fahreddin Râzî'den İbni Rüşd'e ve Nâsireddin Tûsî'ye, bütün karşı duruş görüntülerine rağmen Ebûhâmid Gazzâlî de dâhil olmak üzere İslâm dünyâsının aktif dönem düşünürlerinin hepsi aklı, bol bol kullanmış, kendi görüşleri doğrultusunda ondan olabildiğince yararlanmışlardır.

Aktif dönemin arkasından gelen devrelerde, 16-17. yüzyıldan îtibâren, E. Gazzâlî örnek alınarak olmalı ki, akla iltifat ortadan kalkmıştır. Ancak işin tuhaf tarafı şu ki, akla ve felsefeye iltifat edilmemesine rağmen, yine E. Gazzâlî taklid edilerek mantık, medreselerin temel dersi hâline getirilmiştir. Fakat ne sosyal ve politik alanda, ne de ilim ve felsefede herhangi bir başarı elde edilememiştir. Burada yapılanlar sâdece soyut iddiaları mantık önermeleriyle doğrulama ya da yalanlama çabalarından ibâret kalmıştır ve bu çabalar ancak, nasların akıl yardımı ile ispâtı demek olan "rasyonel dogmatizm"i doğurmuştur. Çünkü aklın ve aklî bilginin yardımcı ve destekleyici unsurları "tecrübe-tecrübî bilgi" ve çeşitli nüansları içinde "sezgi" dir. Uzlukoğlu Fârâbî, İbni Sînâ, F. Râzî, N. Tûsî bu bütünü hiç ihmal etmemiş, aklı bolca kullanmış ve başarıya ulaşmışlardır. Onların başarı sırları iyi tahlil edilmelidir. Akla ve felsefeye karşı çıkmanın temel dayanaklarından biri tasavvuf olarak görülmekte ve gösterilmektedir. Oysa şâyet onlar olmasaydı İslâm dünyâsı, sâdece felsefeden, bilimsel bilgiden, teknik ve tecrübe sistemlerinden değil, sistemli bir tasavvufî düşünceden de yoksun kalırdı. Bir Fârâbî, hele hele bir İbni Sînâ olmadan bir tasavvuf sistemi ve sistemleri nasıl düşünülür? Çeşitli dalları ile teknik ve tecrübî bilgilerin Ortaçağ kaynağı, İslâm dünyâsıdır. Sözgelimi Avrupa'da tecrübî bilginin öncüsü ve Rönesans'ın ilk müjdecisi sayılan Roger Bacon'ı, düşünce târihi uzmanları, haklı olarak, Uzlukoğlu Fârâbî'nin öğrencisi sayarlar. Öteki örnekleri, kitapları doldurmaktadır. Bunları Türkiye'de önce merhum ve muhterem hocam Prof. Hilmi Ziyâ Ülken, sonra da yine saygıya değer ve sevgili öğrencim Prof. Dr. Bekir Karlığa teker teker gözler önüne sermiş bulunmaktadırlar. Burada kendilerini sevgi, saygı ve teşekkürlerle anmaktan bahtiyarlık duymaktayım.

III. Tıb'dan târihe hemen her alanda tecrübeye bakmadan kesin hüküm verilmez, verilemez. Târihe, târihî şahsiyetlere tekrar tekrar dönülmesi bundandır. Târihe mürâcaat etmenin gerekliliği ya da gereksizliği üzerinde, daha önce müstakil bir makāle kaleme almış idik. Burada bunları tekrâra lüzum duymuyorum. Ancak, şimdi şu birkaç noktayı belirtmek zorundayım. Târihe ve târihî şahsiyetlere, onlarla övünmek ya da onlara târizde bulunmak için başvuru yapılmaz. Her iki tavır da onlara ne kazandırır, ne de kaybettirir. Târih tekerrür de etmez. Dolayısiyle, ne ilim ve fikir adamı, ne de din ve mânâ insanı taklit edilemez. Hz. Mûsâ'nın yürüyerek denizi ya da ırmağı geçmesi ona özgü bir vâkıadır ve tekrar edilemez. Buna rağmen târihten ve târihî şahsiyetlerden uzak kalamayışımızın sebep ve zarûreti, o tecrübeyi kendi şahsımızda yaşamış olma duygusunu tatmak, bu duygu, haz ya da ıztırâbı şahsî varlığımıza katmak, onunla zenginleşmek, en azından ilham almak ve böylece şahsî varoluşumuzu gerçekleştirmek arzu ve iştiyâkından kaynaklanmaktadır. Bunun başka yolu ve çâresi bulunmamaktadır. Ortaçağ'ın aktif ve dışa açık döneminin müslüman düşünürleri, hiç bıkmadan ve de usanmadan bu tecrübeyi bolca uygulamış, duygu, düşünce ve bilgilerini genişletmek, becerilerini geliştirip şahsiyetlerini olgunlaştırmak uğruna yapılması gereken her şeyi yapmışlar, gidilmesi gereken her yere gitmişlerdir. Roma'dan Atina'ya Mısır'dan Hindistan'a hemen her ülkeyi görmüş, oraların eski-yeni düşünürleri ile alış verişte bulunmuşlardır. Bu aktif dönem içinde, E. Gazzâlî gibi bir iki istisnâ dışında, düşünürlerimiz, öncekiler hakkında oldukça büyük hürmet besler, onları saygı ile anarlar. Hatâlarına işâret edip düzeltmede bulunur, fakat küçültücü ifâde kullanmaz, hakāret etmezler. Sözgelimi Uzlukoğlu Fârâbî ve İbni Sînâ'nın Eflâtun ve Aristo benzeri eskilerin karşısındaki durum ve tavırları bunun canlı örnekleridir. Fakat bu tavır yanlış değerlendirilip " tabiî onları yanlış yapmaz, îtirâz edil-

mez üstadlar olarak kabul ediyor, bundan dolayı onlara karşı çıkmıyorlar…" da denilemez. Çünkü düşünürlerimiz gerektiğinde onları tenkit eder ve yanlış gördüklerini düzeltirler. Fakat onların maksadı yanlış ve hatâ peşinde koşup birilerini paylamak değil, doğruyu bulup onu almak ve beğenmediğine iltifat etmemektir. Meselâ, Fârâbî'nin Eflâtun ve Aristo'nun fikirleri üzerine yazdığı "el-Cem" adlı eseri bunun tipik örneğini teşkil eder. Düşünürlerimizin bu saygılı ve zarif tavırları sâdece uzak yerler ve kişiler için değil, yakın dönem ve çevre için de geçerlidir. Sözgelimi İbni Sînâ'yı yorumlayan ve ona tenkitler yönelten Fahreddin Râzî, üstat olarak gördüğü İbni Sînâ'ya hiç saygısızlık göstermez. Aynı Nâsireddin Tûsî de düşüncelerine karşı çıktığı F. Râzî'ye en küçük bir târizde bulunmaz ve sık sık kendisine "fazîletli yorumcu" diye hitap eder. İşte bugünün müslüman dünyâsından, ister din ve düşünce, ister ilim ve siyâset, hangi alan, hangi iş olursa olsun, istenen ve beklenen budur. Bunlar olmadıkça bu dünyâda anlaşma ve kaynaşmanın, huzur, sükûn ve gelişmenin bulunması mümkün değildir. Müslüman dünyânın bugünkü düşünürü; Doğu-Batı, Güney-Kuzey her yöne ve her yere açık, hepsi ile alış veriş hâlinde olan, herkesten alabilen, her şarttan yararlanabilen ve fakat seçmesini, değerlendirmesini bilen, hiç kimsenin baskısı altında kalmadan eleştiride bulunabilen ve fakat saygıyı ve edebi hiçbir şekilde elden bırakmayan, dünyâdaki her türlü çeşitliliği nîmet bilen, zenginlik sayan şahsiyetler olmak durumunda ve zorundadır.

IV. Hangi alanda olursa olsun insanın, ilim sâhibi ve düşünürün son durağı "sezgi" olarak görünmektedir. Ne dinde ve felsefede, ne sanatta ve edebiyatta, ne târihte ve laboratuvarda onsuz bilginin ve yaşayışın tadı ve revnakı olmaz, olamaz. Burada sezginin

türü, mânâ ve mâhiyeti konularına girmeyeceğiz. Ancak, hangi alanda olursa olsun o alanın çilesini çekmeyen, sıkıntısını yaşamayan kimselerin sezgisi ve ilhâmı olmaz, olamaz. Var diyene de güven duyulamaz. Ancak pek çok alanda olduğu gibi bu alanda da inkâra ve abartıya kapılmamak gerekir. İlham, teşhir ve gösteri aracı değil, yaşayış ve itminan hâlidir.

İslâm dünyâsı, doğuşundan kısa süre sonra başlattığı medeniyet hamlesini ve çabasını yüzyıllar boyu sürdürmüş, dönemi içinde ciddî, özgün ve değerli eserler meydana getirmiştir. Bunlar sâhip olduğu îmânın, aklın, düşüncenin, sezgi ve ilhâmın canlı örnekleridir. Târih tekerrür etmez. Fakat, en cılız çiçeğin tohumu bile zâyi olmaz, fırsat ve imkânını bulunca fışkırıverir. Olan, olabileceğin imkânı ve ihbârı demektir. Değişikliklerin ve mutasyonların imkânı da uzak ya da saklı değildir. Tek şart zihniyet ve çaba deyip temennîlerimizi zamâna havâle edelim.

Sadâkatle İhânet Arasında: James William Redhouse

Hârun Tuncer

Redhouse, James ve Elizabeth çiftinin çocuğu olarak 30 Aralık 1811'de Londra yakınlarında doğdu[1]. Aslen Suffolk bölgesinden olan babası James'in en büyük çocuğuydu. Erken yaşta yetim kaldı. Redhouse henüz sekiz yaşındayken (1819) Christ's Hospital'a kaydedildi.

Christ Hospital 1552 târihinde Newgate, Londra'da kuruldu. Proje, dönemin İngiliz Kralı VI. Edward, Londra Başpiskoposu Nicholas Ridley ve Londra Belediye Başkanı Richard Dobbs tarafından düşünülmüştü. Asıl amaç manastırların dağılmasını müteâkip fakir ve fukarânın sokaklara dolup taşmamasıydı. 2007'de Christ's Hospital Foundation ve Christ's Hospital School diye iki müstakil vakfa ayrılan[2] kuruluşun resmî sitelerindeki bilgiye bakılacak olursa ortak gâyeleri okulun öğrencilerinin sâhip oldukları maksimum potansiyelin farkında olmalarını sağlamak ve onları hayâtı kucaklayan ve onun sunacağı bütün fırsatları değerlendirebilen bireyler olarak okuldan mezun etmek[3].

---

[1] Charles A. HARRIS, Dictionary of National Biography, C. XLVII, s. 381.

[2].http://www.christs-hospital.org.uk/foundation-christs-hospital-school.php (Erişim, 17/05/2012).

[3].http://www.christs-hospital.org.uk/foundation-christs-hospital-school.php (Erişim, 17/05/2012)Okulun mezuniyet töreninde "kurumun Hıristiyan değerlerine bağlılığının bir nişânesi olarak"[3] mezunlara birer İncil hediye ediliyor. Bu gelenek bugün hâlâ devam ediyor.

Redhouse İstanbul'da

Geldiği bu yeni memleketin dilinin âşinâsı da olmadığına göre ilk temas ettiği kimseler muhtemelen İstanbul'daki diğer İngilizler ve levantenlerdi[4]. Tersâne ve çevresi o dönemde mühendis[5] yâhut çarkçı vb. vasıflarla Fransa ve İngiltere'den ve sâir Avrupa memleketlerinden gelen ve getirilen İngilizler ve diğer Avrupalılardan mahrum değildi[6]. Mühendishâne mekteplerine girişinde de bunların payı olabileceğini söylemek mantıken hatâlı olmaz.

Hâsılı Redhouse, Mühendishâne'de haritacı[7] ve/veya teknik mâlûmâtına binâen muallim[8] olarak istihdam edilmişti. Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun'da ilk temas kurduğu şahıslar dönemin mühendishâne hocaları ve Osmanlı Devleti'ne dâvetle gelen Avrupalı teknik elemanlar ve muallimlerdi. Yerli hocalarının başında Başhoca İshak Efendi[9] geliyordu.

Başhoca İshak Efendi'nin Mühendishâne'de vazîfesine devam ederken bir taraftan da o sıralarda henüz teşekkül eden[10]Tercüme Odası'nda yürüttüğü görevi, Mühendishâne'de tanıdığı Redhouse'un da ileride söz konusu odaya ve Hâriciye Nezâreti'ne intisâbında şüphesiz yardımcı olmuştur.

---

4 FINDLEY*, a.g.e.,* s. 43.

5 İdris BOSTAN, "Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü (1785-1819)", TD, S. 35, İstanbul 1994, s. 177.

6 Gerek söz konusu yıllar ve gerek sonrasına âit Deniz Müzesi Arşivi'nde mevcut Muhâsebe, Takrir defterlerinde İngiliz memurların adı sıkça zikredilir.

7 "Redhouse*", a.g.m*., s. 662.

8 Ali Rızâ SEYFİOĞLU, Bernard LEWIS, What Went Wrong?, Londra 2003, s. 33.

9 FINDLEY, *a.g.e.*, s. 44.

10 Ali AKYILDIZ, *Osmanlı Merkez Teşkilâtından Reform*, İlmî Araştırmalar, no. 6, s. 74'te 2 numaralı dipnot.

Redhouse Londra'ya Dönüyor

Redhouse 1833'te Malta'ya ve ardından bir yıl sonra Londra' ya geçmişti. Beş yılı bulan bu seyâhati sırasında, yâni henüz yirmili yaşlarının başındayken ilk sözlük çalışmasına başlamış ve muhtemelen sonlandırmıştı. Zîra İstanbul'dan ayrılıp 1833 kışını Malta'da geçirdikten sonra hazırladığı sözlüğü bastırmak maksadıyla 1834'te İngiltere'ye gitti. Üzerinde ne kadar çalıştı, ne derece mesâî sarfetti bilemiyoruz; fakat Bianchi'nin tam da o târihe denk gelen Türkçe-Fransızca lügatinin piyasaya çıkmasıyla çalışması sonuçlanamadı, Redhouse'un gayreti boşa gitti[11].

Redhouse'a İngiltere'deyken Mühendishâne'den gerek tahsil için ve gerekse pratik anlamda işlerinde mahâret kesbetmek için oraya gönderilen talebelerin "nâzırı"[12] olması teklif edildi.

James W. Redhouse, Londra bulunduğu sırada evlendi (1836). Redhouse evlendikten iki yıl sonra yâni 1838'de "Deraliye'ye gitmek emeliyle" Malta'ya ulaştı[13] ve oradan İstanbul'a geldi. İstanbul'a dönüşünü "…saltanât-ı seniyyeden hisse-yâb-ı maîşet olmak arzusunda olduğuma binâen" ifâdeleriyle îzah ediyordu.

Bâb-ı Âli Tercüme Odası

Redhouse 1838'de Tercüme Odası'nda işe başladığında muhtelif ve ilerde parlak ve yüksek mevkileri işgal edecek birtakım insanlarla birlikte oldu: Odadaki ilk yıllarında kendisiyle berâber Keçe-

[11] "Redhouse", *a.g.m.,* s. 663.
[12] M. Kaya BİLGEGİL, "Türkiye'nin İlk Talebe Müfettişi Redhouse'dur", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 4, S. 4, s. 26.
[13] BOA, HAT 1185/46751-A

cizâde Fuad Efendi (sonradan Paşa) ve yine istikbâlin sadrâzamı ve lügat-nüvisi Ahmed Vefik Bey (sonradan Paşa) vardı.

Redhouse o târihten sonra artık Hüsrev Paşa'nın emrindeydi; paşayla o dönem uzun zamandır (1832-1841) Britanya elçisi olan Lord Ponsonby arasında mahrem vâsıta[14] olarak görev yaptı. Aslında bu görevi ilâveten verilmiş bir görevdi, zîra Redhouse o dönemde, daha evvel de işâret ettiğimiz gibi, Tercüme Odası'nda çalışıyor ve memûru olduğu devlet adına muhtelif sefâretlerle mahrem hususlarda iletişimi yürütüyordu[15].

Hüsrev Paşa'nın emrinde 6 ay kadar çalıştıktan sonra ve iki taraf da bu ortak mesâîden memnun görünüyorken (Ocak 1840) Kaptan-ı Deryâ Mehmed Said Paşa'nın Redhouse'u maiyetinde istihdâmı gündeme gelmiş[16] ve paşanın talebine irâde çıkmıştı.

İki ay sonra bu defa Hâriciye Müsteşarıyla görüşen Serasker Mustafa Nûri Paşa[17] bir tezkire vermiş ve hakkında bir soruşturma yapılarak Redhouse'un mümkünse Bâb-ı Seraskerî Tercüme Odası' nda istihdâmını istemişti. Hâriciye Müsteşarı da Redhouse'a dâir, "*…mersûm Redhouse İngilterelü olarak mukaddemâ Dersaâdet'e gelmiş ve Frenklerin bâzıları hiçbir din ile mütedeyyin olmayarak her nereye varırlar ise ol mahallin usûlüne iktizā edegeldiklerinden ve bu dahi bu takımdan olduğundan Dersaâdet'te bulunduğu hengâmda ehl-i İslâm sûretinde görünmüş ve ba'dehû Rusya memâlikine ve*

[14] FINDLEY, a.g.e., s. 52.
[15] BOA, Ayniyat Buyruldu Defteri 776, 15 C 1255 / 26 Ağustos 1839 târihli kayıt.
[16] Deniz Müzesi Arşivi, Şûrâ-yı Bahriye 1822/154. Söz konusu kayıt numarası verilen defterin belirtilen sayfasının 2. bendinde yer alıyor. Ayrıca Redhouse'un bu tâyin hakkında Lord Ponsonby'ye yazdığı mektuba bakılırsa, şahsen pek memnun kalmamış; zîra kendi ifadesiyle "Maddî anlamda her ne kadar lehime olsa da (maaşına zam yapılmıştı) bu evvelâ bir değişikliktir, ikincisi mesele bana danışılmadı." GRE/E/503/7 (***Palace Green Library***, Durham Üniversitesi)
[17] DÂNİŞMEND, *a.g.e.*, s. 134.

oradan memleketi olan Londra'ya azîmet etmiş olduğu…" şeklinde bir rapor vermişti. Pâdişah da "Redhouse'un getirilmesi düşünülen memûriyetin oldukça ciddî ve mahremiyeti hâiz" olduğunu söyleyerek bu odaya tâyin edilecek kimselerin meslek ve meşrebine âzamî dikkat edilmesini istenmişti.

Ahmed Fevzi Paşa'nın Osmanlı donanmasını Mısır'a kaçırmasıyla iki taraf arasında yeniden alevlenen gerginlik ancak bir harple sonuçlanabilirdi. Sultan Mecid Avrupalıların da desteğiyle Mısır'a saldırdı; İngiliz donanmasından da istifâde edilen bu çarpışmada Redhouse Türk ve İngiliz komuta kademesi arasında tercümanlık yaptı.

Redhouse Îran'da

1843'de Redhouse İstanbul'dan yine ayrıldı; bu defa görevi Rusya ve İngiltere'nin aracı olduğu ve hudut meselesinin hallini gerektiren Îran Musâlahası'ydı[18]. 1830'larda bir dizi sınır ihlâli hâdisesi Osmanlı ve Îran'ı karşı karşıya getirmiş ve gerginliğe sebep olan mesele İngiltere ve Rusya'nın araya girmesi ve anlaşmaya vesîle olmasıyla noktalanmıştı (1847).

Yine bu dönemde, 1851 yılının Temmuz'unda kurulan Encümen-i Dâniş âzâlığına getirildi. 40 aslî 30 da fahrî üyesi olan kurulun amacı çeşitli "ilmî ve içerisinde "ortak bir târih kitabı yazmak projesi" vardı ve Redhouse da bu projede yer alıyordu. Söz konusu Türkçe târih projesi 3 kısma ayrılmıştı ve Redhouse Hazret-i Mûsâ'dan Peygamber Efendimiz Hazret-i Muhammed'e dek olan ikinci kısmın yazarları arasındaydı.

[18] Söz konusu musâlahanın Redhouse tarafından Türkçe, Fransızca ve Farsça olmak üzere üç dilde hazırlandığını bildiğimiz maddelerinin Türkçesi için bkz. *Muâhedât Mecmûası*, C. 3, s. 5-8.

Temelli Dönüş…

Yoğun geçen 1852 yılının ardından Redhouse 1853 yılının ikinci yarısında[19] Kırım Harbi patlak vermeden İstanbul'dan ayrıldı. Londra'ya dönen Redhouse'un bu ayrılışına sebep eşi gibi kendisini de etkileyen Erzurum yıllarıydı. Hem kendisinin hem de eşinin sağlığı iyiden iyiye bozulmuştu.

Redhouse buradan temelli ayrılmak niyetiyle gitmemişti. Amacı "istirâhat" ve "iâde-i sıhhat" ettikten sonra yeniden dönmekti. Fakat öyle olmadı ve Redhouse "Bâb-ı Âlî tercüme odasında tekrar memûriyeti[ni] icrâ eylemek emelinden vazgeçmeye mecbur" kaldı. Fakat aynı arîzada belirttiği gibi efkâr ve niyetini "vüs'-i âcizâne[si]ni mertebe Devlet-i Aliyye'nin menâfii hakkında sarf" etmiş ve daha da önemlisi bu uğurda yaptıkları, yazdıkları ve söyledikleriyle Osmanlıların "efkârına muâvenete" gayret etmişti. Özellikle Sultan İkinci Abdülhamid'in tahta çıkışını müteâkip Avrupa kamuoyunda Türkler aleyhinde yürütülen kampanyalara karşı durmuş ve elbette lisan sâhasında dur durak tanımayan çalışmalarıyla en büyük hizmeti kültürümüz için yapmıştı.

İngiltere'ye dönünce ve artık İstanbul'a, Tercüme Odası'ndaki eski memûriyetine dönmek ihtimâli de kalmayınca Redhouse 1854'te İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda boşalan "Doğu Dilleri Tercümanlığı"[20] görevini üstlendi. 1890 târihine kadar sürdürdü[21] bu görevini.

---

[19] DANİŞMEND, a.g.e., s. 145.

[20] "Redhouse", a.g.m., s. 667.

[21] Muhtelif kaynaklarda emeklilik târihi için 1864 yılını verirler (mesela bkz. Charles A. Harris, "James William Redhouse", *Dictionary of National Biography*, 1885-

Redhouse bu memûriyetine ilâveten Royal Asiatic Society'de (Kraliyet Asya Cemiyeti) 1861-64 târihleri arasında sekreterlik vazîfesini yürüttü. Zîra kendi sözlerinde de ifâdesini bulduğu gibi memûriyeti ancak cüz'î bir maaş temin ediyordu kendisine[22].

1887'de ilk eşi Jane Carruthers'ı kaybetti; çok geçmeden (1888) Eliza Colquhoun'la evlendi. Ayrıca bu evliliği Redhouse'u eski bir ahbâbı olan Patrick Colquhoun'la akraba yaptı. Serveti haylice fazla olan bu "akran" kayınpederi sâyesinde âhir ömründe maddî sıkıntı yaşamadı. Belki de ilerleyen yaşına rağmen sabahın 4'ünden akşamüzeri 6'ya dek çalışan Redhouse, muhtemelen "bakım" sıkıntısı yaşamak istemiyordu ve bu kaygı son evlilik yoluyla giderilmiş oldu.

1884 yılında Cambridge Üniversitesi Redhouse'a fahrî doktor unvânı verdi[23]. 1885'te "Companion of the Order of Saint Michael and Saint George"[24] ve 2 Haziran 1888'de "Knight's Commander"[25] nişanları verildi; böylece "SİR" unvânı aldı.

1900, V. 47; Yusuf Mardin, a.g.m.); fakat Findley, Redhouse'un Dışişleri Bakanlığı aktif çalışanlar listesinde 1890 târihine kadar kaldığını yazıyor.

[22] FINDLEY, a.g.e., s. 60'ta Fenwick Williams'ın Dışişleri Bakanı Earl of Clarendon'a (1853-58) takdim ettiği muhtırada Redhouse'un bakanlıktan yıllık 400 pound aldığını öğreniyoruz. Bahsettiğimiz Kraliyet Asya Sekreterliği ise Redhouse'a ekstra 90 pound gelir sağlıyordu.

[23] Redhouse'un *Pearl-Strings* isimli eserine önsöz yazan Edward G. Browne, söz konusu "Önsüz"de bu unvânın zaman zaman hiç de ilmî faâliyetlerle alâkası olmayan şahıslara verildiğini söylüyor ve bu durumu tenkit ediyor. Bununla birlikte Redhouse'a bu unvânın verilmesini ise sitâyişle karşılıyor.

[24] FINDLEY, *a.g.e.*, s. 68.

[25] WM. A. SHAW, *The Knights of England*, Londra 1906, C. I, s. 373.

James Redhouse

Nasıl bir Adamdı?

İngiltere'den 15 yaşında ayrılıp İstanbul'a, dili, dîni ve kültürü kendisine meçhul ve yabancı bir memlekete gelen, esef ki bilemediğimiz vâsıtalar ve yollarla burada kendine yeni bir hayat kuran ve tutunabilen adamı ilk bakışta takdir etmekten başka hiçbir şey gelmiyor elimizden. Yabancısı olduğu bu ortamda barınabildiğine, hattâ zamanla imkânları kendine kâfî gelen meslekler tuttuğuna ve top lamda 23 yıl Osmanlı mülkü dâhilinde kalabildiğine göre şahsiyetinin belirgin bir zaafı yoktu ve Redhouse çevresiyle gāyet uyumluydu.

James William Redhouse'un "din değiştirip" İslâm olduğunu ve kaçtığı tüccar gemisi mürettebâtı tarafından yakalanmamak için adını da değiştirdiğini söyleyen Slade'dir. Öte yandan Harold Bowen, Redhouse'un Türklük araştırmaları sâhasında önemli bir şahsiyet olduğunu vurguladıktan sonra onun "ihtidâ" etmiş olabileceğini, bunu da Türkçe, Arapça ve Farsçayı öğrenmek için yapmış olabileceğini kaydediyor[26]. Fakat Findley'in de belirttiği gibi Redhouse şahsen herhangi bir müslüman adı kullanmamış, sâdece zaman zaman "el-İngilizî" lakabını eklemiştir isminin başına[27]. Nitekim Sultan İkinci Mahmud Han devrinde, siyâsî ve askerî anlamda yaşanan acı tecrübelerden sonra[28], yerli ya da esas tâbiriyle "ehl-i İslâm" tercüman yetiştirmek amacıyla kurulan Tercüme Odası'na 1838'de atanan Redhouse[29] gayr-ı müslim memurlar sınıfında

[26] Harold BOWEN, *Türkiye Hakkında İngiliz Tetkikleri*, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 42.
[27] James W. REDHOUSE, *A Lexicon, English and Turkish* isimli lügatinin "Giriş"i.
[28] Tercüme Odası'nın kuruluşu ve gelişimine dâir daha geniş mâlûmât için bkz. Ali AKYILDIZ, *a.g.e.*, s. 72-78.
[29] BOA, *Ayniyat Defteri* No: 776, (10 C. 1255/21 Ağustos 1839). Cevdet, Hâriciye Nr. 6367'de Redhouse'un Tercüme Odası'na intisâbı 12 Şubat 1842 olarak

zikredilmiştir[30].

Muhtelif arşivlerde rast geldiğimiz mektup, dilekçe ve sâir evraklar tabiatının yumuşak olduğunu, ilim gayret ve iştiyâkından başka bir hırsı olmadığını gösteriyor. Hakkında hemen hiç şikâyete rastlamadık Hakkında söylenenlerin neredeyse tamâmı olumlu şeyler. Bu mealde gerek 1843 yılında Îran Musâlahası için Erzurum'da bulunan Türk-İngiliz-Rus-Îran heyetine bir süreliğine eşlik eden Joseph Wolff ve gerekse Abdülhak Hâmid Tarhan'ın şahâdetleri yeterlidir zannındayız.

Wolff, Redhouse ve eşi için en az iki defa "… kendisi ve sevgili eşi benimle bir kardeş gibi alakadar oldular" diyerek[31] Redhouse'un Osmanlı memleketinde (Erzurum) bir misyoner seyyah olan kendisine, sanki ev sâhibiymişçesine ilgi ve alâka gösterildiğine işâret ediyordu. Abdülhak Hâmid *Hâtıralar'*ında Londra Sefâreti'nde muhtelif görevlerle vazîfeliyken görüştüğü Redhouse'tan, "kıyâfetçe âdeta bir İstanbul efendisiydi" diye bahsediyor ve onu anlattığı satırlarda daha başka şunları söylüyordu[32]:

"Ben Londra'da iken İstanbul'u özledikçe Sir James Redhouse'u görmeye gider[dim] … Sir James Redhouse sîmâca, kıyâfetçe âdeta bir İstanbul efendisi idi. Ve bir Eyüp Sultanlı imam gibi sohbet ederdi. Seksen yaşına vâsıl olduğu halde Türk illerindeki mâzîsinden bahsederken

kaydedilmiş. Öte yandan FINDLEY, 1834'te İngiltere'ye dönen ve 1836'da orada evlenip iki yıl sonra İstanbul'a dönen Redhouse'un dönüşünün ardından Tercüme Odası'nda işe başladığını kaydediyor. (bkz. Findley, a.g.e., s. 47.)

[30] BALCI, a.g.t., s. 120.

[31] WOLFF, *a.g.e*., s. 159-162.

[32] *Abdülhak Hâmid'in Hâtıraları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 199-200.

gözlerine lem'a-i şebâb gelir, beni de mâzîye ve on sekiz yirmi yaşlarına götürürdü[33]."

Türklere ve müslümanlara, onların târihlerine ayrıca saygısı vardı. Doğu'yu şiir söylemek kābiliyetinden mahrum addeden, bütün bedîî güzellikleri, belâgat hârikalarını ataları saydıkları Yunan'ın malı kabul eden Avrupa'ya "Yunanların dünyânın edebiyat muallimi" olmadığını, onlardan önce Sanskrit şiirinin var olduğunu hatırlattı. Hiçbir kusurları olmamasına rağmen siyâsî ikiyüzlülük, dînî taassup ve garazdan ötürü yanlış anlaşıldığını ve yanlış tefsir edildiğini haykırdığı bu topluluğun, "dün ve bugün, harp ve politikada olduğu kadar edebiyatta da muvaffak olduğunu"[34] işâret etti.

Sonuç Yerine

Hülâsa Redhouse, henüz 20 yaşına gelmeden Osmanlı Devleti'nin hizmetine girdi ve 1853 yılına dek, muhtelif fâsılalarla 25 yıla yakın bir süre devletin muhtelif nezâret ve birimlerinde görev yaptı. Gerek burada Tersâne, Bâbıâlî/Bâb-ı Seraskerî Tercüme Odası vs. gördüğü hizmetler, gerekse Londra'da bulunduğu yıllarda Osmanlı hükûmeti adına oradaki sefâret aracılığıyla geçen hizmetleri sırasında görünürde herhangi bir kusûrunun ve tâbiri câizse ihânetinin sâbit olmaması Osmanlılar adına sadâkatle çalıştığının bir göstergesi kabul edilebilir. Bununla birlikte, İngiltere'de muhtelif kütüphâne arşivlerinden temin ettiğimiz yazışmalarında, memûriyeti sâyesinde şâhit olduğu yâhut işittiği pek çok ayrıntıyı özellikle Lord Ponson-

[33] Abdülhak Hâmid'in hâtırâtını yayına hazırlayan kıymetli ve pek muhtereme İnci Enginün Hanımefendi sanırım ufak bir zühulle yazılışları "kâf-ı Fârisî'den" sonra bir "vav" hâriç aynı olan bu kelimeyi "getirirdi" diye okunmuş; doğrusu böyle olmalıydı, zîra cümlenin geliş gidişi bunu gösteriyor.

[34] James W. REDHOUSE, On the history, system and varieties of Turkish poetry, Londra 1879, s. 4-5.

by'nin sefâreti sırasında mektup yazmak sûretiyle onunla paylaştığını[35] görülüyor.

Bu esrâra vâkıf olmasına rağmen bunları alenî bir sûrette Osmanlı Devleti'nin aleyhinde kullanmaması, daha geç dönemde Avrupa kamuoyunda Osmanlı aleyhine yaratılan çeşitli siyâsî ve dînî cereyanlara karşı gerek şahsen ve gerek kalemiyle kampanya yürütmesi; İslâm ve özellikle Osmanlı toplumunun "dışarı"da yanlış tanındığı ve tanıtıldığına inanması ve bu inanç gereği Osmanlı toplumunu ve hükûmetini müdâfaa sadedinde yazılar kaleme alması; İngiltere'nin sırf "yeni bir siyâsî düzen" uğruna inkâr ettiği Osmanlı sultânının hilâfet hakkını açıkça savunması; söz konusu makālesinde Bulgaristan kıtâlinin bir "ecnebî desâyisi" olduğunu, 1821 Yunan isyânının yine "ecnebî altınlarının câzibesine kapılan" Rumlarca çıkarıldığını açıkça yazması ve hasımlarına bir sille gibi savuruşu aleyhinde değil, aksine lehinde bir kanaat oluşmasına vesîle olmuştur.

James William Redhouse, hem mensubu olduğu İngiliz milletini ve onun menfaatlerini hayâtının hemen her döneminde müdâfaadan geri durmadı ve pek çok çalışmasında ırkdaşlarını tâziz etti, hem de -metinde de zikrettiğimiz gibi- çeyrek yüzyıla yakın bir süre hizmet ettiği Osmanlılara sadâkati elden bırakmadı. Bu ecnebî tâbirle söyleyecek olursak, "dispersion of loyalty" yâni bir nevi sadâkat parçalanmasıydı…

[35] Meselâ GRE/E/503/29 (3 Temmuz 1841) referans numaralı mektubunda devletin muhtelif kademelerine kimlerin gelebileceği, Tersâne'de istihdam edilen hangi genç subayların yurt dışında eğitim aldığı ve eğitim için yurt dışına gönderilmesi gerektiği vb. konularda Lord Ponsoby'ye yazdıkları bu cümleden kabul edilebilir.

Ömer Fâruk Akün Hoca ile Röportaj-2[1]

Zeynep Uluant

- Sâmiha Hanım'ın hâtıra türündeki eserleri Türklük için, bizler için bitmiş hayatları ifâde etmektedir. Ömür olarak demiyorum, o çevreyi o hayâtı bizim artık bilmemiz mümkün değil.

- Arşiv gibi oluyor değil mi âdeta?

- Hâtıra, bir târihî eser yazmaktan daha tesirlidir, öteki mücerrette kalır. O bakımdan Sâmiha Ayverdi'nin hâtıralarının, geçmiş devirleri yeni nesillere yumuşak, sıcak bir şekilde anlatması bakımından çok büyük hizmet ve değeri vardır. Başka bir noktaya geleceğim. Bizim kültür hayâtımızda en büyük eksiklik bir tenkit neşriyâtımızın olmaması. Buna şiddetle ihtiyaç var. Meselâ *Times*'ın haftalık edebî bir ilâvesi vardır. Bugün dünyâda öyle büyük bir yayın seyri var ki. Bu dergi milyonlarca okuyucuya birinci sınıf hizmet vermek-

[1] 2016 Temmuz sayısında yayınlanan röportajın ikinci bölümüdür. Üçüncü ve son bölümü 2017 Ocak sayımızda yayımlanacaktır.

2001 yılının Eylül ayında, hocam Fâruk Akün'ün evinde yaptığım bu mülâkâtı, kendisinin son derece titiz, kılı kırk yaran meşrebi ve çalışma üslûbu dolayısıyla bir türlü yayımlamak nasip olmamıştı. Deşifre ederek kendisine verdiğim röportajı, daha iyi hâle getirmek istediğini, vakte ihtiyâcı olduğunu, özürler dileyerek söylüyor fakat bir türlü bu vakit gelmiyordu. Üzerimde büyük emeği olan bu kıymetli hocamın mükemmeliyetçi meşrebine saygı göstererek, kendisini rahatsız etmedim. Sonraları da müteaddit defalar, çeşitli vesîlelerle kendisiyle görüştük. Meselâ *Kubbealtı Lugatı*'nın, Topkapı Sarayı'ndaki tanıtım gecesine, yeni geçirdiği kalp ameliyâtı sonrası, ona her işi kolaylayan kıymetli eşi Nebile hanımla birlikte gelmişti. Hattâ kısa bir zaman sonra *Lugat* hakkındaki fikirlerini söylemesini ricâ ettiğimde kırmamış, kaydettiğim kısa konuşmayı *Akademi Mecmuası*'nda yayımlamıştık.

Kendisinin, 2 Mayıs 2016 günü vefat haberini aldığımda ilk aklıma gelen, senelerdir bilgisayarımda bekleyen bu röportaj metni oldu. Hüzünle satırlara dalarak, geçmiş günlere gittim. Mülâkâtın bilhassa şiirle ilgili kısmını, bir türlü içine sindiremediği ve bana defalarca bunu söylediği için, titiz ve mükemmeliyetçi rûhuna hürmeten çıkarmayı uygun bulduğumu söylemeliyim. Hocamın yoğun işleri ve titizliği dolayısıyla, kayıt cihazından deşifre ettiğim konuşma metnin karşılıklı kontrolünü yapamadığımızı da belirteyim.

Evinin her köşesine yayılmış arşiv misâli belgeleri göstererek, "Eşim bana tahammül ettiği için evliyâdır" dediği Nebile Hanımefendiye, babasına bilhassa son aylarında kesif bir muhabbetle bakan kızı Neslihan'a sabırlar, yüreği, son ânına kadar, vatan millet sevgisi ile çarpan aziz hocama ise Allah'tan rahmet diliyorum. Âlimin ölümü âlemin ölümüdür.

tedir. Bence kültür hayâtımızın en büyük eksiklerinden biri budur. Atatürk Yüksek Kurulu kurulduğunda ilk toplantılarda "müstakil bir tenkit mecmuamız olsun" teklîfinde bulundum. Bugün Türk münevveri okuyucusu kitap âleminde birçok tesirler altında bocalamaktadır. Birincisi ticârîdir. Bir yayınevi, kazanmak için büyük reklamlar yapmaktadır. Bunun içine ideoloji de girmekte ve değeri olmayan eserler göklere çıkarılmaktadır. Bugünün neşriyâtında ideoloji ile karışık ticâret anlayışı yaygındır. Beş para etmeyecek eserler şâheser diye yutturulmaya çalışılıyor.

- Son devir edebiyatçıları arasında tâkip ettiğiniz dikkate değer isimler var mı? Şimdiki edebiyâtın özelliği ne? Bilhassa romanlar üzerinde dursak.

- Son yılların romancılarının eserleri sâdece roman olarak piyasaya çıkmıyor. Ânında geniş bir reklam bombardımanı başlıyor. Birçok kimseler bu reklamlarla büyük şöhret hâline getiriliyorlar. İsim zikretmiyorum. Zîra benim için hâdise mühimdir.

- Pekiyi sizce son yirmi yılda Türk edebiyâtında dikkate değer isim ve eserler var mı?

- Tersinden başlayarak söyleyeyim. Var ama bir şartla. Bir kesime göre var bir kesime göre hiç yok. Meselâ bir Târık Buğra, Necâti Sepetçioğlu. Bunlar belirli bir kültürün içinden geliyorlar, ideolojinin demiyorum. Evvelki nesillerin yapmamış oldukları noktalardan eserler verdiler. Meselâ *Osmancık, Küçük Ağa*. Bunlar, geçmiş edebiyatçıların hiçbirini inkâr etmeden yaptıkları hizmeti sarsıntıya uğratmadan hepsinin haklarını ve hizmetlerini sâdece takdir değil, takdis ederek andıktan sonra söyleyelim daha ismini saymadığım bâzı şahıslar romanımızda farklı ufuklar ve farklı çığırlar açtılar. Fakat bu dediğim, bir kesime göre. Başka kesimden olanlar için bir Târık Buğra yoktur. İşte oradan giriş yapmak istiyorum. Ne Târık Buğra'nın ne

de Necâti Sepetçioğlu'nun bir reklam şişirmesi olmadı. Bunlar eserleriyle kendilerini kabul ettirdiler ve eserleriyle edebiyat târihindeki yerlerini aldılar. Allah uzun ömür versin Necâti Sepetçioğlu'na Üçüncü Selim'i ele alacaktı, Dede Efendi ile birlikte. Ben tâkip edemiyorum. Bilmem çıktı mı ortaya?

- Pekiyi hocam Avrupa'da da bu böyle mi?

- Bir kesim görmezlikten geliniyor. Meselâ hanım yazarlarımızdan Sevinç Çokum çok şey ifâde ediyor muhtevâsıyla, diliyle, üslûbuyla fakat o reklam yayınları içinde mâlûm gazete ve sanat dergilerinin sütunlarında, değil eserlerinden bahsetmek, esâmeleri dahi okunmuyor. Bu, Türkiye'de edebiyat değerlendirmelerinin objektif olmadığını, angaje olduğunu, ideolojik ve ticârî hedeflere bağlı olarak yürüdüğünü gösteriyor. Son zamanlarda başka unsurlar da katıldı. Bir ideolojinin müellifi dünya çapına yükseltiliyor. Sovyetler zamânında otuz iki dil üzerine çalışan tercüme büroları vardı. Eğer Marksist bir muharririn eseriyle aynı zamanda otuz iki dünya diline çevrilir ve büyük edebiyatçı olarak tanıtılırdı. Bugün de bâzı yazarlar tanınmışlarsa bunun gibi âmiller rol oynuyor. Bizim bir ideolojiye mensup olmayan hiç mi iyi edebiyatçımız yok, niçin onlar batı dillerine tercüme edilmiyor? Hâlit Ziyâlardan vazgeçtim bir Ahmet Hamdi Tanpınar, Târık Buğra niçin tercüme edilmiyor? Benim gördüğüm bugünkü edebiyatta çok mahsul var. Eski devirlerle kıyaslanmayacak kadar çok roman hikâye şiir çıkıyor, fakat bu mahsûlâta mukābil kazanılan değerler ne oluyor? Bu üretimin kalitesi nedir? Bugün benim söylediğim sözler bir tarafın hazmedebileceği müşâhedeler değil. Bir Nûrullah Ataç tenkîdi yok ortada... İnkılâp, yenilik fikrine sâhipti ama hatır için ideoloji için değerlendirme yapmazdı. Meselâ Orhan Veli gibi atılımcı gençleri takdir ederken Dîvan edebiyâtını da tam mânâsıyla benimseyen ve yücelten adamdı. Onun tenkitlerinde

belki hissî taraf olabilir ama bir çevreye mensup olmanın izi yoktu. Hâlis bir tenkitçiydi. Bugün tenkîdimiz öyle değil. Bugün gazete sütunlarında köşe tutmuş olanlara dikkat edin hepsi taraflıdır. Onlar için bir eser yazanı dolayısıyla ya var ya yok.

- İsterseniz gene yarım kaldığımız konumuza, hocalarınıza dönelim.

- İlk sınıfta Kaplan Bey geldi fakat harp yıllarıydı ve askere alındı. Üç seneye yakın Konya'da askerî ortaokulda edebiyat hocası olarak çalıştı. Onda okuduğum kısa müddet boyunca dersleri son derece kalabalık olmuştur. O devre göre, bilhassa edebiyâta farklı yaklaştığı için dersleri çok câzip olurdu. Câferoğlu, Rıfkı Melûl Meriç, İsmâil Hikmet Ertaylan, Sâadeddin Buluç ilk sınıflardaki hocalarımızdandı. Bâzen târihe de uğrar Mükrimin Halil Bey'i dinlerdim. Ben lisedeyken Zeynep Kâmil Konağı yandıydı. Edebiyat Fakültesi Dolmabahçe Sarayı'nın yan kısımlarına geldi. Kabataş Lisesi'nden fırsat buldukça oraya giderdim. Ama yer olarak büyük sıkışıklık yaşıyorlardı. Öyle her öğretim üyesinin odası yoktu. Bir odada üç dört hoca otururdu. Hamdi Bey denize bakan odasında, Ali Nihat ve Ali Cânip ile berâberdi. Daha sonraki binâya geçildiğinde bu samîmî hava kalmadı. İkinci sınıfta Yeni Türk Edebiyâtı'nı pedagojiden Sabri Esat Siyavuşgil okutmuştu. Kaplan Bey benim mezûniyetimde döndü. Erenköyü'ndeki evine sık sık dâvet ederdi. Eşi Behîce Hanım mükemmel bir edebiyat hocası ve çok iyi bir ev hanımıydı. İkrâmı çok severdi. Hocalar içinde en sıkı temâsım Kaplan Beyle oldu. Câferoğlu ile de dostluğumuz çok iyiydi; yalnız bana zaman zaman kızardı. Benim mezûniyet tezim Dede Korkut üzerineydi. O da Dede Korkutçu. Hayret edeceksiniz ama benim esas mezûniyet disiplinim eski edebiyattı. Eskiden mezûniyet tezlerinin müdâfaası olurdu. Benim tezimin müdâfaası da iki saat kadar sürdü. Câferoğlu ile bayağı ça-

tıştık. Hayır, diyordu o öyle değil, ben böyledir diyor, delil getiriyordum. Beni hem severdi hem de kızardı. Çok iyi hocaydı.

İsmâil Hikmet Ertaylan da belki hoca ve ilim adamı olarak fazla bir şey söylenemezse de gün görmüş bir insandı. Bir müddet Güzel Sanatlar Akademisi'nin müdürlüğünü yapmıştı. Cumhûriyetin ilk yıllarında Atatürk tarafından Afganistan'a gönderilmişti. Geniş bir muhîti vardı. O ilerlemiş yaşına rağmen fethin beş yüzüncü yılına doğru büyük bir faâliyet içindeydi. Bir gün kendisini karlı, fırtınalı bir havada kardan adama dönmüş bir halde gördüm. Topkapı Sarayı'na gitmiş, oradan dönüyormuş. Kendisinin edebiyat târihimize çok kazandırdıkları olmuştur. Hiç el değmemiş eserleri kendi münâsebetleri dolayısıyla elde etti ve bizim fakülte yayını olarak neşretti. Râif Yelkenci, İzzet Koyunoğlu yazma meraklısı insanlardı. Onlardan alıp faksimilelerini bastırdı. Meselâ Ahmed-i Dâî... İsmâil Hikmet Ertaylan, değil *Dîvân*'ı bütün külliyatını edebiyâtımıza kazandırdı. Onun gibi birçok eser. Meselâ Çağatay şâiri Lütfi'nin *Dîvân*'ı. Bunlardan bâzılarının başına koyduğu önsözler gençler tarafından biraz fazlaca hırpalandı. Fakat büyük hizmeti oldu. Bugün de o eserler neşredilmemiş olsaydı bunlara edebiyat târihimiz ulaşamayacaktı. Ya o eserler yurt dışına çıkmış yâhut da kaybolmuş olacaktı. Hattâ bir teşebbüsü de maalesef kıskançlık dolayısıyla baltalandı. Bizim üniversite, beş yüzüncü yıl dönümü hazırlıkları için faâliyete geçti. Fakat her zaman olduğu gibi bunda fazla mesâfe alınamadı. Bunlar içinde hakkını veren İsmâil Hikmet Ertaylan'dır. İlerlemiş yaşına rağmen gitti, konuştu, birtakım eserler kazandırdı. Bu arada Fâtih'in *Dîvân*'ını neşretmek istiyordu. Yakaladığı devrin büyük hattatlarına her gazelini ayrı ayrı yazdırdı. Fetih yıldönümü sırasında (fakültedeki odası çok genişti) bütün bu eserler tezhipli olarak on beş yirmi gün teşhir edildi. Bunlar basılacaktı fakat aleyhte bir yayın başladı. "Bu lüzum-

suz bir lükstür, ilmî değeri olamaz, bunu zâten Almanlar eskiden basmıştı." diyerek sabote ettiler. Bereket ki *Cem Sultan* ve iki ciltlik *Fâtih ve Seferleri*, İş Bankası yoluyla basılmıştı. Bir de İsmâil Hikmet'in Afganistan ve dolayısıyla Hindistan ile irtibatları vardı. Hindistan'daki Türk hükümdarları hakkında koca bir kitabı vardır. Pek bilinmez, çok mahdut basılmıştır.

Mecdud Bey çok iyi yetişmiş bir dilciydi. Almanca, İtalyanca, Fransızca ve İngilizce'yi çok iyi bilirdi. Maalesef o da genç yaşta aramızdan ayrılmıştı. Profesörlük meselesinde çok oyunlar oynandı ve çok gecikti. Hattâ bir ara üniversiteden ayrılmak durumunda kaldı. Profesörlük tasdîkinin çıktığı günün akşamı vefat etti. Böyle hazin bir mâcerâsı vardır. Râgıp Hulûsî'den bahsetmiştik. Umûmî linguistik konusunda Türkiye'de tek hocaydı. Ondan sonra Profesör Basel geldi bir İngiliz. Fakat bizi Râgıp Hulûsî kadar tatmin etmemişti. İlk planda bahsedeceklerim bunlar. Zâten o zaman bugünkü gibi yığınla hoca ve asistan yoktu.

- Sınıfınız kaç kişiydi?

- Otuz beş, kırk kişiydik.

- Biz yüz kişiydik hocam…

- Bu arada Reşit Rahmetî Bey'i de unutmayalım. Onu da hayırla yâdetmek lazım. Rahmetî Bey, çok titiz bir hocaydı. Belki alabildiğine geniş değildi, belirli sınırlarla kendisini sınırlamıştı. Fakat talebesini çok iyi yetiştirirdi. Çalışkan bir hocaydı, çok küçük vazîfeler verirdi. Bir hafta sonra gelirdi ki kâğıtlarımız âdeta kızamık çıkartmış. Noktaya dahi dikkat ederdi. O, bizim talebeye ilmî disiplin ve dikkati verdi. Sonra az olmamız dolayısıyla bir husûsiyetimiz vardı. Son sınıfa gelince cumartesileri Türkiyat Enstitüsü'nde özel ders yapardı.

Talebe psikolojisine bunlar çok tesir ediyor. Alışılmış dershâne havasından daha seçme bir yerde ve sohbet şeklinde olurdu.

- Ya Ali Nihat Tarlan?

- Ona da geleceğim. O da bize ilk sınıftan geliyordu ve en sevilen en yumuşak hocalarımızdandı. Kızdığını, hiddet ettiğini hiç görmemiştik. Derviş mizaçlı, talebeye yakınlık gösteren bir insandı. Zâten bundan dolayı Ali Nihat Bey'in bir husûsî tarafı vardır. Köprülü zamânında Edebiyat Fakültesi Türkoloji'sinin Tepebaşı'ndaki Büyük Tiyatro'da yılda bir edebiyat geceleri yapılırdı. Başta dîvan şiiri olmak üzere diğer devrelerin eserleri seçilmiş talebe tarafından en güzel bir şekilde okunurdu. İki üç saat devam ederdi arada bir izahat verilerek… Ali Nihat Bey bu gecelerin tertipçisiydi. Gelmiş geçmiş hocaların içinde Dîvan edebiyâtına en vâkıf olanıdır. Bugün de onun yerini dolduracak kimse yoktur. Dîvan edebiyâtının bütün sırlarını biliyordu. O da büyük hocalara yetişmişti.

Kubbealtı Akademi Mecmuası 2016 İndeksi

Akgül, Serpil
İki Şiire Duygu Unsurları Açısından Bir Bakış
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s. 54

Ayas, Râmi
Zaman Boyutunda
Temmuz 2016 Yıl 45 Sayı: 179, s. 78

Aytaç, Prof. Dr. Gürsel
Mâhur Beste Romanında Tanpınar'ın Yaratıcılığı ve Düşünceleri
Ekim 2016 Yıl 45 Sayı: 180, s.41

Ayverdi, Sâmiha
Sâmiha Ayverdi'den İlhan Ayverdi'ye Bir Mektup
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s.7
Sâmiha Ayverdi'den Ülkü Vehbi Güneri'ye Bir Mektup
Nisan 2016 Yıl 45 Sayı: 178, s.7
Sâmiha Ayverdi'den Ülkü Vehbi Güneri'ye Bir Mektup
Temmuz 2016 Yıl 45 Sayı: 179, s.7
Sâmiha Ayverdi'den Genelkurmay Başkanlığına Mektup
Ekim 2016 Yıl 45 Sayı: 180, s.7

Bilgin, Bâki
Arz-ı Niyâz
Medîne'nin Selâmı Var
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s.30
Temmuz 2016 Yıl 45 Sayı: 179, s.51

Birol, Dr. İnci Ayan
Vefâtının 51. Yılında Hâlide Edip
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s. 17
Sanat Hayâtıma Işık Tutan Eller
Nisan 2016 Yıl 45 Sayı: 178, s. 14
İkinci Kuşatmanın 333.Yıl Dönümünde Viyana ve Düşündürdükleri
Temmuz 2016 Yıl 45 Sayı: 179, s.41

Bölükbaşı, Sâdullah
Târihimizden Portreler: Mehmet Şevket Paşa
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s. 93

Çölmeksiz, Müge Kılıçkaya
Osmanlı Bahriye Sancakları
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s. 47

Erbaş, Dr. Fâtih
Kemal Y. Aren ile Röportaj
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s. 72
Münip Utandı Mûsikîye Başlarken
Nisan 2016 Yıl 45 Sayı: 178, s. 68
Bayram Yüksel ile Röportaj
Temmuz 2016 Yıl 45 Sayı: 179, s.79

Erdem,Vâhit
Gönül Adamı, Millî Sanâyici İbrâhim Bodur
Temmuz 2016 Yıl 45 Sayı: 179, s.29

Ergiydiren, Özcan
Sütçü
Nisan 2016 Yıl 45 Sayı: 178, s. 74

Ergiydiren, Özcan/ Kavuncu, Cüneyt/ Hüryol, Levent
Emrehan Küey İçin Birkaç Satır
Temmuz 2016 Yıl 45 Sayı: 179, s.74

Garan, Özcan
Osmanlıda Mîmarbaşılık ve Mîmar Kemâlettin
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s. 40

Göksoy, Hasan Âli
Yaşayan Süheyl Ünver
Nisan 2016 Yıl 45 Sayı: 178, s. 9

Göze, Hicran
Bir Zamanlar Kadıköyü'nde…
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s. 12
Udun Büyük ÜstâdıAli Rifat Çağatay'ın Aziz Hâtırasına
Nisan 2016 Yıl 45 Sayı: 178, s. 40
Edebiyâtımız ve Romanımız Üzerine Düşünceler
Ekim 2016 Yıl 45 Sayı: 180, s.46

Gürsoy, Dr. Çiğdem
Osmanlı Sosyo-Ekonomik Hayâtında Vakıfların Rolü
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s. 31

Kubbealtı
Prof. Dr. Gürsel Aytaç ile Mülâkat
Nisan 2016 Yıl 45 Sayı: 178, s. 63

Olguner, Prof. Dr. Fahrettin
İslâm Dünyâsında Târih Boyunca Bilim ve Teknolojiye Bakış
Ekim 2016 Yıl 45 Sayı: 180, s.62

Şeker, Doç. Dr. Fâtih
Balkanların Osmanlı Medeniyetindeki Yeri
Temmuz 2016 Yıl 45 Sayı: 179, s.64

Tahralı, Prof. Dr. Mustafa
İlhan Ayverdi ve Misalli Büyük Türkçe Sözlük
Ekim 2016 Yıl 45 Sayı: 180, s.12

Tunalı, Yağmur
Anneler Annesi
Temmuz 2016 Yıl 45 Sayı: 179, s.11

Tuncer, Hârun
Sadâkatle İhânet Arasında: James William Redhouse
Ekim 2016 Yıl 45 Sayı: 180, s.75

Uçman, Prof. Dr Abdullah
Şark'ın İzmihlâli yâhut Yahyâ Kemal'in İthaf Manzûmesi
Nisan 2016 Yıl 45 Sayı: 178, s. 27
Edirne'nin Ardı da Bağlar
Temmuz 2016 Yıl 45 Sayı: 179, s. 34
Hayat Karşısında Edebiyat
Ekim 2016 Yıl 45 Sayı: 180, s.25

Uğurlu, Kâmil
Dâr-ı Dünyâ Söylentileri
Nisan 2016 Yıl 45 Sayı: 178, s. 49

Uluant, Zeynep
Edmond Rostand, Cyrano ve Sabri Esat Siyavuşgil
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s. 25
Ömer Fâruk Akün Hoca ile Ropörtaj-1
Temmuz 2016 Yıl 45 Sayı: 179, s.52
Ömer Fâruk Akün Hoca İle Röportaj -2
Ekim 2016 Yıl 45 Sayı: 180, s.87

Yetiş, Prof. Dr. Kâzım
Meşkûre Sargut'a
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s. 9

Yüksel, Dr. İ. Aydın
Yemen ve San'a Târihi ve Ahd-i Süleyman
Ocak 2016 Yıl 45 Sayı: 177, s. 87

Yüksel, Prof. Dr. Semahat
Edebiyat Üzerine Yazanlar
Nisan 2016 Yıl 45 Sayı: 178, s. 51